

erzincan binali yıldırım üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<http://iibf.erkzincan.edu.tr>
ebyuiibfdergi@gmail.com

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM
ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Sahibi / Owner

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF Adına

Prof. Dr. Selahattin YAVUZ

Dekan / Dean

Editörler / Editors

Prof. Dr. Selami GÜNEY (Baş Editör / Editor in Chief)

Doç. Dr. Şule Yüksel YİĞİTER (Editör Yardımcısı/ Assistant Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Müge MANGA (Editör Yardımcısı/ Assistant Editor)

Arş. Gör. Dr. Salim Sercan SARI (Editör Yardımcısı/ Assistant Editor)

Doç. Dr. Ersin KURNAZ

Doç. Dr. Üyesi Daimi KOÇAK

Dr. Öğr. Üyesi Esra BALLI

Dr. Öğr. Üyesi Gürkan ALAGÖZ

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKKAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TEKDERE

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇİFTÇİ

Şekil ve Dizgi Sorumlusu Arş. Gör. Taha KARTAL

Öğr. Gör. Dr.Emrah ÖZBAY (Dil Editörü / Language Editor)

Cilt / Volume 3

Sayı / Number 1

Yıl/ Year : 2021

ISSN : 2687-4431

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda 2 kez yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Asos Index ve İdealonline dizinlerinde taranmaktadır. Türkçe ve İngilizce dillerinde işletme, iktisat, bankacılık ve finans, sosyal hizmet, sağlık yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası ticaret, kamu yönetimi, siyaset bilimi, ekonometri ve ilişkili alanlarda makaleler yayımlar. Dergide yayımlanan makalelerin dil, bilim, yasal ve etik sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Tüm hakları mahfuzdur.

Sekreteryaya

Arş. Gör. Dr. Salim Sercan SARI

İletişim

E-posta: ebyuifbdergi@gmail.com.tr

Telefon: 0 446 226 66 00 /41010

Adres: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF 24100 / ERZİNCAN

Copyright © Haziran 2021

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl / Year: 2021

Cilt / Volume: 3

Sayı / Number: 1

İÇİNDEKİLER

- 1 - 12 *Z Kuşağının Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Ölçülmesi: Adana İli Örneği / Meltem ÖZBAY, Eda Yaşa ÖZELTÜRKAY*
- 13 - 21 *Makroekonomik Değişkenler ile İşsizlik İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz / Bünyamin DEMİRGİL*
- 22 - 38 *Türkiye Ekonomisinde Sektörel Üretimin İthal Ara Girdi Bağımlılığı / Şahin NAS*
- 39 - 52 *Kent Estetik Kurullarının Kent Estetiği Kalitesine Katkısı: Malatya Örneği / Hasan BATAR*
- 53 - 72 *Kayıp İşletmelerinde Tedarikçi Seçim Kriterlerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi Sisteminin Kurulması / Mustafa DESTE, Şule EKİNCİ*
- 73 - 97 *Kalkınma Ajanslarında Kurumsallaşma Ölçümü İçin Uygulanabilir Basit Bir Olgunluk Modeli Önerisi / Ahmet EFE*
- 98 - 111 *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Stratejik Liderliği Işığında Sosyal Devlet Örgütü Anlayışı / İsmail Hakkı ERASLAN, Şaban KIZILDAĞ, Ali Erdi KARABALIK*

BİLİM DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Adem DURSUN / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Adnan ÇELİK / Selçuk Üniversitesi
- Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Aysel ERCİŞ / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Bahtişen KAVAK / Hacettepe Üniversitesi
- PROF. Dr. Bener GÜNGÖR / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. F. Burcu CANDAN / Kocaeli Üniversitesi
- Prof. Dr. Dursun BİNGÖL / Türk Hava Kurumu Üniversitesi
- Prof. Dr. Eyyup YARAŞ / Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Erdoğan KOÇ / Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatih KARCIOĞLU / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Ganite KURT / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin AKTAŞ / Manisa Celal Bayar Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet DEMİR / Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Sadık ÖNCÜL / Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Şükrü AKDOĞAN / Erciyes Üniversitesi
- Prof. Dr. Muhammet Mustafa KISAKÜREK / Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
- Prof. Dr. Muhsin HALİS / Kocaeli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ / Akdeniz Üniversitesi
- Prof. Dr. Orhan ÇINAR / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer Faruk İŞCAN / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Reşat KARCIOĞLU / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Sanem ALİKİBAY / Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Serap ÇABUK / Çukurova Üniversitesi
- Prof. Dr. Seval KARDEŞ SELİMOĞLU / Anadolu Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevgi Ayşe ÖZTÜRK / Anadolu Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevtap ÜNAL / İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
- Prof. Dr. Sezer KORKMAZ / Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tefik Şükrü YAPRAKLI / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ / Atatürk Üniversitesi
- Prof. Dr. Alpaslan YÜCE / Kafkas Üniversitesi
- Prof. Dr. Tülay YENİÇERİ / Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
- Prof. Dr. Harun YENİÇERİ / Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan TAĞRAF / Cumhuriyet Üniversitesi
- Prof. Dr. Ramazan YANIK / Atatürk Üniversitesi
- Doç. Dr. Abdulkadir KAYA / Erzurum Teknik Üniversitesi
- Doç. Dr. Bilsen BİLGİLİ / Kocaeli Üniversitesi
- Doç. Dr. Canan Nur KARACABEY / Atatürk Üniversitesi
- Doç. Dr. Dilşad GÜZEL / Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Enes Emre BAŞAR / Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Erdoğan KAYGIN / Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Levent GELİBOLU / Kafkas Üniversitesi

Doç. Dr. Muhammed Kürşad TİMURÖĞLU / Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Rabia AKTAŞ / Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Şakir DIZMAN / Erzurum Teknik Üniversitesi

Editörden,

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisinin dördüncü sayısı ile karşınızda olmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda yedi adet makaleyi incelemenize sunuyoruz.

Emeği geçen bilim danışma kurulu üyesi hocalarımıza, değerli hakemlerimize ve yazarlarımıza teşekkür ederiz.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İİBF Dergisi yılda iki kez yayınlanmaktadır. 31 Aralık 2021 tarihinde yayınlanacak altıncı sayı için makale kabul süreci başlamıştır. Dergimize gönderilen makaleler için 10 gün içerisinde hakem süreci başlatılarak, yazarlara dönüş yapılmaktadır. Dergiye ulaşan makaleler geliş tarihine göre sıraya konulmaktadır. Makalelerinizi, değerlendirilmek üzere Dergipark sistemi üzerinden, <https://dergipark.org.tr/ebyuibfdergi> web sitesi aracılığı ile yüklemenizi rica ederiz.

Prof. Dr. Selami GÜNEY

Z KUŞAĞININ FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN ÖLÇÜLMESİ: ADANA İLİ ÖRNEĞİ

Meltem ÖZBAY¹

Eda Yaşa ÖZELTÜRKAY²

ÖZET

Finansal okuryazarlık bireylerin günlük hayatlarında ekonomik aktiviteler ile ilgili karar alırken finansal araçlar ile ilgili bilgi sahibi olarak bilinçli karar vermesi olarak tanımlanmaktadır. Finansal sistemin karmaşık bir yapıda olmasından dolayı, finansal konularda rasyonel karar verebilmenin bu alanda yeterli düzeyde bilgi sahibi olunmasıyla mümkün olabileceği söylenebilir. Bu kapsamda çalışmada ergenlik dönemini henüz sonlandırmakta ve bireysel finansal kararlar almaya başlayan Z kuşağının (1995 ve sonrası doğumluların) finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve geliştirilmesi için çeşitli önerilerin sunulması amaçlanmıştır. Örneklem grubu olarak Adana'nın Çukurova ilçesindeki özel bir eğitim kurumunda eğitim gören öğrenciler seçilmiştir. Araştırmanın verileri anket yöntemi ile toplanmış, 200 anketin verisi SPSS 22.0 paket programı ile analiz edilmiş, frekans yüzde dağılımları ve demografik faktörler açısından farklılık analizleri kapsamında incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre; araştırmaya konu olan Z kuşağının finansal okuryazarlık ile ilgili bilgi ve ilgi düzeyinin düşük olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Z Kuşağı, Finansal Okuryazarlık, Finansal Bilgi.

MEASURING THE FINANCIAL LITERACY LEVEL OF GENERATION Z: CASE OF ADANA

ABSTRACT

Financial literacy is defined as the conscious decision making by having knowledge about financial instruments while making decisions regarding the economic activities in their daily lives. Since the financial system has a complex structure, it can be said that rational decision-making in financial matters is only possible with sufficient knowledge in this field. In this context, it is aimed to present various suggestions for determining and improving the financial literacy level of the generation Z (born in 1995 and later), who have just ended adolescence and started to make individual financial decisions. Students studying in a private educational institution in Adana's Çukurova district were selected as the sample group. The data of the research were collected by the survey method, the data of 200 questionnaires were analyzed with the SPSS 22.0 package program, and the frequency percentage distributions and demographic factors were analyzed within the scope of the difference analysis. According to the findings obtained; It is seen that the knowledge and interest level of Generation Z subject to the research about financial literacy is low.

Keywords: Generation Z, Financial Literacy, Financial Knowledge.

¹ Çağ Üniversitesi S.O.B.E, İşletme Yönetimi Programı Doktora Öğrencisi, m.sirlibas@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2352-2341

² Doç. Dr., Çağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İşletmecilik Bölümü, edayasa@cag.edu.tr, ORCID:
0000-0001-9248-1371

GİRİŞ

Günümüzde finans, tüm yaş grubundaki insanların ekonomik aktivitelerini gerçekleştirirken ihtiyaç duydukları bir alan olsa da Türkiye gibi genç nüfusa sahip ülkelerde erken yaş gruplarında özellikle de lise çağında finansal farkındalık ve bilginin önemi daha da artmaktadır. Özellikle Z kuşağı olarak adlandırılan 1995 yılı ve sonrası doğumluları kapsayan genç grubun dijital bir çağa doğmuş olmaları ve teknolojiyi günlük hayatın her alanında kullanmaları ve değişen dünya düzenine hızlıca ayak uydurmaları sebebi ile finansal farkındalıkları ve bütçelerini yönetebilme kabiliyetlerinin geliştirilmesi son derece önemlidir (Taş vd. 2017; Tuncer, 2016). Finansal okuryazarlık; insanların bireysel ekonomik durumunu etkin şekilde değerlendirmesi ile tasarrufta bulunma, borçlanma, bütçeleme ve yatırımda bulunma gibi en temel finansal konularda var olan beceri ve bilgilerini geliştirerek, karşılıklarına çıkan finansal riskleri ve çeşitli fırsatları daha doğru bir şekilde analiz etmelerini; buna bağlı olarak tercihlerinde daha bilinçli davranmalarını sağlayan bir süreçtir (Lusardi, 2008a; Remund 2010 ve Temizel, 2010).

Finansal okuryazarlık Lusardi'ye göre; temel ve ileri olarak iki kategoride değerlendirilmelidir. Faiz oranları konusunda bilgi sahibi olma ve yorumda bulunabilme, enflasyonu tanımlayabilme ve etkilerinden haberdar olma, risk ve risk faktörleri hakkında bilgi sahibi olma temel finansal okuryazarlık bilgisine dahil edilirken türev piyasalar, borsa, fonlar, tahvil, bono, hisse senedi, vadeli- vadesiz mevduat gibi yatırım araçlarını anlamlandırma ve etkin kullanabilme bilgisi ise ileri düzey finansal okuryazarlık olarak nitelendirilmektedir (Lusardi, 2008b: 4). Bu bulgulara paralel Rooij vd.,(2016), çalışmalarında finansal okuryazarlığın finansal karar vermeyi etkilediğini düşük okuryazarlığı olanların yatırım yapma olasılıkları çok daha düşük olduğunu saptamıştır.

Genelde, finansal okuryazarlık bireylerin ekonomi ile ilgili karar almalarında; tasarruf veya yatırımda bulunmalarında veyahut borç alıp vermede kararlarını etkilemektedir. Bu açıdan finansal eğitim oldukça önem taşımaktadır. Finans bilgisi çoğunlukla finansal sonuçlardaki farklılıkları anlamlandırmak adına girdi olarak kullanılmaktadır. Bu bakımdan finansal okuryazarlığı arttırmak için planlanan eğitimler ile bireylerin ve ailelerin karşılaşılabilecekleri problemlerin önlenmesi veya azaltılmasında bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır (Huston, 2010: 296-297). Finansal okuryazarlık bir taraftan bireylerin rutin hayatlarında karşılıklarına çıkan çeşitli finansal sorunların çözümüne katkı sunarken aynı zamanda finans piyasalarının da etkin ve verimli çalışmasına katkı sunar (Temizel, 2010: 5-7). Bireylerin finansal okuryazar olması, ilk olarak finansal terim ve araçlar konusunda bilgi sahibi olması ile ilgilidir. Bu farkındalık aslında aile ortamında çocukluktan başlar ve bir ömür sürer. Borç alma-verme, yatırım ve risk, tüketim ve tasarruf gibi konular tüm yaşam boyunca kişi için önemlidir ve geçerliliğini korumaktadır.

21. yüzyılın ilk nesli sayılan Z kuşağı, kimi çalışmalarda 1995 ve sonrası doğumluları temsil ederken (Dimock, 2019; Karaömerlioğlu ve Özeltürkay, 2018; Wood, 2013), bazı çalışmalarda doğum yılları farklı kaynaklarda yıllara göre değişebilmekte ve 2000 ve sonrası doğumluları kapsamaktadır (Taş vd. 2017;Tuncer, 2016). Özellikle lise son sınıf ve yeni mezun öğrencileri temsil eden bu yaş grubu, önceki kuşaklardan farklı olarak 'network'(ağ) çocukları olarak isimlendirilerek dijital bir çağda doğmuş olduklarından dolayı teknolojiyle daha iç içe, dünyadaki tüm insanlarla her an kolayca iletişim kurabilme becerisine sahip, akıllı araç ve dijital donanımlar sayesinde küresel bir akılla farklı kültürleri deneyimleme şansı olan bir grubu temsil etmektedir. Bu kuşağın finansal kararları almada temel finansal bilgileri edinmeleri, alacakları kararların sonuçlarını etkilemektedir. Çünkü alınan doğru kararlar, kişilerin yaşamını olumlu etkilerken, negatif kararlar olumsuz etkilemektedir. Birikim sahibi bireyler Yanlış kararlar sonucuna bunları kaybedebilir veya finansal bilgi düzeylerini ve okuryazarlıklarını arttırarak, bilinçli tercihlerde bulunabilir ve bunun sonucunda da refah seviyelerini arttırabilirler. Yani erken yaşta kazanılan alışkanlıkları ilerideki hayatlarında belirleyici rol oynamaktadır.

Özellikle lise hatta üniversite çağına gelene kadar aileden bağımsız bir bütçesi ve geliri olmayan gençlerin finansal farkındalık sahibi olması, finans ile ilgili konuları takip ederek anlaması, yorumlaması ve kararlarında etkin kullanması sonraki yıllarda karşılaşacakları finansal problemlere kendi çözüm yöntemlerini bulma konusunda avantaj sağlayacaktır (Lusardi, 2008). Bu kapsamda çalışma ile Z kuşağının (1995 ve sonrası doğumluların) finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi ve geliştirilmesi için çeşitli önerilerin sunulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ilk kısmında, finansal bilgi kavramı açıklanarak finansal okuryazarlık kavramı tanımlanmış; kavramsal çerçeve ile ilgili literatür taraması sunulmuş; bir sonraki bölümde, yapılan araştırmanın amacına ve önemine, seçilen örneklem ve örneklem seçilme sebebine yer verilmiş; sonuç kısmında ise araştırma ile ilgili bulgu ve öneriler aktarılmıştır.

1. AMPRİK LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çalışma kapsamındaki literatür incelendiğinde finansal okuryazarlık ile ilgili çalışmaların popüler olduğu, üniversite öğrencileri ve yetişkinlerle ilgili yapılmış Dünya ve Türkiye uygulamalarının çok sayıda olduğu dikkat çekmektedir. Bu çalışmaya konu olan Z kuşağı (1995 ve sonrası doğumlular) ve daha düşük yaş grubunu içeren çalışmalar ise uygun ölçek seçimindeki ve veri toplamadaki güçlük sebebi ile daha sınırlı kalmaktadır. Artan önemine rağmen finansal okuryazarlık kavramının yapısı ile soyut ve karmaşık olarak nitelendirilmektedir. Bu amaçla toplumdaki tüm bireylere ulaşmasını sağlamak üzere sadeleştirilmeli ve kolay anlaşılabilir bir formatta günlük yaşamda faydalanılabilecek bir içeriğe uydurulmalıdır. Öğrencilerin alışkanlık kazanmaları amaçlanmaktadır. Bu basitleştirmeyi sağlamak adına Hopley (2003:9), finansal okuryazarlık eğitimlerinin küçük yaşlarda verilmeye başlamasını, bu konudaki eğitim malzemelerinin yazılı olmasını ve yeni başlayan okuryazarlara uygun olmasını, hedeflenen programların eğlenceli, kolay öğrenilebilir, erişilebilir ve hedef kitleye uygun yapılandırılabilir olmasını ve ayrıca karar aşamasında finansal okuryazarlığı geliştirebilecek müdahalelerde bulunulmasını önermektedir.

Huston (2010:310) ise, belli bir gelire tabi nüfus içinde okuryazarlığı artıran eğitim çabalarının bireylerin davranışlarında değişikliklere yol açabileceğini öte yandan, belirsiz gelir ve giderleri olan ve kaynak kısıtlı hane halkı içindeki mali okuryazarlığında daha az etkili olabildiğini vurgulamıştır. Güvenç (2017:935) çalışmasında öğretim programlarımızda finansal okuryazarlığı belirlemek adına yedi ilkokul, dört ilk ve ortaokul, yirmi altı ortaokul ve kırk iki lise olmak üzere toplamda 79 dersi doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Sonuçta ilkokulda alınan eğitimde diğer basamaktaki eğitimlere nazaran daha fazla öğrenme çıktısı elde edilmiş; ancak öğrenme çıktılarının sosyal bilimler ve matematikte yoğunlaşmasına rağmen günlük gereksinimleri karşılamaktan uzak olduğu bulgusuna varılmıştır.

Danes vd. (1999: 26-30) çalışmalarında lise müfredatında yer alan finansal eğitimin öğrencilerin finansal planlama ve finansal okuryazarlık düzeyi üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu kapsamda, dört binden fazla genç üzerinde basit tesadüfi örneklem yöntemi ile anket yapılarak gençlerin mali bilgisi, finansal davranışı ve öz yeterliliği istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Öğrencilere finansal davranış hakkında sekiz; finansal bilgiler hakkında üç ve öz-yeterlik hakkında iki başlık altında soru sorulmuştur. Müfredat ilk uygulandığında ve üç ay sonra eğitim tamamlandığında incelenen öğrenci davranış, bilgi ve öz yeterliliklerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gözlemlenmiştir. Çalışmada lisede alınan finansal eğitim faydası vurgulanmış; lisede kişisel finans eğitim ile öğrencilerin bilgisi, davranışı ve kendisine yeterliliği olumlu olarak etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın sonucunda finansal eğitim sonucu öğrencilerin ortalama % 50'sinin bilgi sahibi olduğu, %33'ünün davranış kazandığı ve % 40'ının paralarını yönetme anlamında güven kazandığı bulguları tespit edilmiştir.

Bernheim vd.(2001: 435;462) ise Danes (1999)'un çalışmasına benzer şekilde liselerdeki finansal okuryazarlık eğitimini ve müfredatını konu almış; ancak lise öğrencilerine değil lisede finansal eğitim

almış 30 ila 49 yaş arasında bulunan; 1964 ve 1983 yılları arasında liseden mezun olmuş “bebek patlaması” kuşağının üyeleri arası bireylerde tasarruf yeterliliği ve finansal okuryazarlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Finansal eğitim ile ilgili on üç ilgili soruya cevap vermeleri istenmiştir. Çalışmada eğitim programları ve bireysel tasarruf ilişkisinin pozitif olduğunu saptamışlardır. Sonuç olarak lise müfredatında bulunan ve öğrencilere verilen finansal eğitim, öğrencilere yaşamlarının sonraki zamanlarında katkı sunmakta ve tasarruf oranı, sahip olunan/olunacak servet miktarı sunulan eğitim ve yaratılan farkındalık ile önemli ölçüde artmaktadır.

Valentine ve Khayum (2005: 1), Hindistan’ın kırsal ve kent bölgelerdeki lise öğrencileri ile kişisel finansal okuryazarlık üzerine yaptıkları çalışmada, iki grup arasında sosyoekonomik ve demografik açıdan genel bir fark bulunmamıştır. Ancak özellikle, şehirli kentteki öğrencilerin finansal bilgilerinin konut kiralama ve yiyecek alanlarında kırsal alanlardaki öğrencilerden daha yüksek olduğu; kırsal kesimde ise ortalama olarak otomobil sigortası konusunda kentli öğrencilere göre daha yüksek finansal bilgi ve davranış sahibi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bu alanda fazlaca çalışması ve detaylı analizleri bulunan Lusardi’nin (2008a:14) çalışmasına göre; ABD’de belirli demografik gruplar arasında, finansal bilgi eksikliği olduğu ve düşük finansal okuryazarlık seviyesinin toplumda yaygın olarak var olduğu saptanmıştır. Hatta belli toplumsal gruplarda (özellikle kadınlar ve azınlıklar) bu konudaki eksikliğin daha net olarak göze çarpmaktadır. Mandell (2008), liseli öğrencilerinin finansal okuryazarlığını incelediği çalışmada finansal okuryazarlık ve ailenin sosyoekonomik düzeyi ile anlamlı bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur. Bu ilişkiye göre sosyo-ekonomik durumu yüksek aileye mensup öğrencilerin; harcama, tasarruf ve yatırımları yönetme konusunda diğerlerine nazaran daha iyi durumda olduğu saptanmıştır. Lise öğrencilerine yapılan farklı bir çalışma ile yine finansal okuryazarlık eğitiminin finansal davranışa etkisi incelenmiş, müfredatta finansal okuryazarlık ile ilgili ders alan ve almayan öğrenciler kıyaslandığında, finansal bilgi sahibi olan öğrencilerin diğerlerine kıyasla beklenenin aksine daha iyi bir finansal davranışta bulunmadıklarını; öğrencilerin bu alanla ilgili motivasyonlarının bulunmadığı ve finansal okuryazarlıkla ilgili olmamaları sebebi ile lisede alınan finansal eğitimin etkisiz olduğu vurgulanmıştır (Mandell ve Klein, 2009: 15).

Can (2013), çalışmada meslek lisesi öğrencilerinin kredi kartı kullanımına bireyin demografik ve sosyoekonomik durumunun (cinsiyeti, geliri, sahip olduğu kart sayısı, kartının limiti vb.) finansal okuryazarlık üzerindeki etkileri incelemek üzere 110 öğrenciye anket uygulamış; öğrencilerin kredi kartı limiti ile yaşları arasında anlamlı bir farklılık bulmuştur. Er ve Taylan, (2017: 313-314)’de Trabzon ili Ortahisar ilçesindeki lise öğrencilerinin sahip olduğu finansal bilgi ve okuryazarlık düzeylerini belirlemek amacı ile Kasım 2015’te 9 farklı liseden toplamda 840 anket uygulaması yaparak, frekans dağılımları ve farklılık analizi uygulamışlardır. Çalışmada ekonomik gelişme ve bütçe gelir- giderlerinin takibi konusunda erkek öğrencilerin ekonomiye olan eğilimlerinin arasında daha fazla olduğu tespit edilmiş, ayrıca öğrencilerde yaş ortalamasının yükselmesinin verilen doğru cevabın oranlarını arttırdığı; faiz, kredi kartı ve sigorta kavramlarının en çok bilindiği; stopaj, resesyon ve bononun ise en az bilindiği ve genel olarak öğrencilerin temel finansal kavramlara ait bilgi düzeylerinin oldukça düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Şahin (2014:20), 127 meslek yüksekokul öğrencisi ile basit rassal örneklem yöntemi ile çalışma yapmıştır. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin temel konularda yeterli finans bilgilerinin olmadığını sadece %28,3’nün finansal okuryazar olduğu; öğrencilerin en çok faiz, hisse senedi, tahvil gibi konularda bilgi sahibi olduğu yatırım yaparken de sırasıyla altın, döviz, hisse senedi ve mevduat gibi çeşitli yatırım araçlarını tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca, Temizel ve Bayram (2011), 433 üniversite öğrencisine finansal okuryazarlık düzeyini belirlemeye yönelik sorularla anket uygulaması

yapmıştır. Analiz sonucunda, öğrencilerin kendilerini olduklarından daha başarılı algıladıkları; finansal bilgilerinin ailelerinden edindikleri, ekonomik ve finansal güncel olayları izledikleri kaynakların televizyon ve internet olduğu bulgusuna varılmıştır. Sarıgül (2015:200), Mevlana Üniversitesinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile 407 öğrenciye uygulanan anketler sonucunda; öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgilerinin yeterli olmadığını ve bilgilerini geliştirmeleri gerektiğini vurgulanmıştır.

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Toplumun yapı taşı olan bireyin; aile toplum ve genel olarak dünya refahı adına finansal okuryazarlık becerilerine sahip olması ve bu şekilde anlamlı finansal faaliyette bulunması beklenmektedir (Mudzingiri, 2018). Bu sayede bireyin, finansal problemleri öngörüp çözebilmesi ve bulunduğu ekonomik sisteme katkı sunması sağlanabilecektir. Çalışmada, üniversite dönemi gibi daha özerk bir hayat öncesi büyük çoğunlukla aileleri ile yaşayan ve finansal açıdan onlara göreceli bağımlı olan Z kuşağının finansal okuryazarlık düzeyleri hakkında bilgi sahibi olunması, bu bağlamda finansal tercih ve sonuçlarını iyileştirebilecek öneriler sunulması amaçlanmaktadır.

Finansal okuryazarlık düzeyini belirlemeye yönelik birçok çalışma mevcuttur. Özellikle birçok çalışma OECD tarafından geliştirilen ölçeği baz alarak yapılmaktadır. Bu çalışmada Avustralya Hükümeti tarafından 2006 yılında uygulanan bir çalışmada kullanılan anket formundan yararlanılmıştır. Spesifik olarak bu yaş grubunu ilgilendiren soruların ve ifadelerin yer alması dolayısıyla bu çalışmadan faydalanılmıştır. Çalışmanın amacı Avustralyalılara paralarını daha iyi yönetmek, finansal okuryazarlık ve faydaları hakkında farkındalığı artırmak ve para konusunda daha fazla şey öğrenmek için fırsat sağlamaktır. Hükümet bunun için Finansal Okuryazarlık Vakfı'nı kurmuştur. Bu kapsamda 12-75 arası 7.500 Avustralyalıya bu anketler uygulamıştır. Analiz sonucunda yetişkin ve gençlerde finansal okuryazarlık oranları belirlenmiştir (Financial Literacy Foundation, 2007). Bu çalışmada ise Z kuşağını (1995 ve sonrası doğumluları) ilgilendiren sorular uygun hale getirilerek Türkiye'de Z kuşağına ait bireylere uygulanmıştır.

Araştırmanın evreni, lise son sınıfta ve mezun olarak eğitim gören Z kuşağı öğrencilerinden oluşmaktadır. Çalışmada bulunan öğrencilerinin yaşı, cinsiyeti, sınıf seviyesi ve okudukları lise türlerinin farklılıkları gözetilerek, finansal erişim yolları, tutum ve davranışları ile finansal terimler hakkında bilgi düzeylerini öğrenerek, aralarındaki farklılıkların ortaya çıkarılması ve finansal eğilimlerini artırma açısından çeşitli öneriler geliştirmek amaçlanmıştır. Çalışma zaman kısıdı nedeniyle sadece Adana'nın merkez Çukurova ilçesindeki özel bir eğitim kurumunda yürütülmüştür. Bu bağlamda çalışma örnekleme kurumun lise son sınıf öğrencileri tarafından gönüllülük esasına dayalı olarak oluşturulmuştur. Anket formları 15-26 Nisan 2019 tarih aralığında uygulanmıştır.

Türkiye'de 2018 yılı itibariyle 14-17 yaş grubu lise ve dengi okulda okuyan öğrenci sayısı 151.445 iken 18-24 yaş grubu lise dengi ve meslek okulu öğrenci sayısı 4.640.879 kişidir. Adana'da ise 14-17 yaş grubu lise ve dengi okulda okuyan öğrenci sayısı 5.473 18-24 yaş grubu lise dengi ve meslek okulu öğrenci sayısı 113.604 toplamda 119.077 öğrenci iken çalışmanın kapsamındaki Çukurova ilçesinde ise 14-17 yaş grubu lise ve dengi okulda okuyan öğrenci sayısı 861; 18-24 yaş grubu lise dengi ve meslek okulu öğrenci sayısı ise 22.089 öğrenci ile toplamda 22.950 öğrenci bulunmaktadır (biruni.tuik.gov.tr, ET: 11.06.2019).

Çalışmada birincil veri kaynaklarından anket kullanılmıştır. Anketle işlenmemiş olan bir veri çeşitli süreç ve işlemlerden geçirilerek enformasyona ve daha sonra bilgiye dönüştürülür. Bu dönüşüm sürecinde yer alan aşamalar arasında veriyi istatistiksel analizlere tabi tutma ve çeşitli formatlarda tutulma enformasyon ve bilgiye yaklaştırır. Anket veri toplama aracı olarak katılımcıların belirli bir konuda düşünce tutum ve davranışlarını daha önce belirlenmiş bir sırada ve yapıda oluşturulmuş sorulara dayalı olarak elde etmeyi sağlamaktadır en fazla kullanılan veri toplama aracı olma özelliğine

sahiptir. Çünkü anket yolu ile elde edilen verilerin istatistiksel ve matematiksel analizlerden geçirilmesi kolaydır (Gürbüz ve Şahin 2016: 172-173). Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, konuyla ilgili finansal okuryazarlık tutumlarını ölçen beşli Likert ölçeğine bağlı 36 ifade, ikinci bölümünde ise iki cevaplı (evet- hayırlı) 21 ifade ve iki cevaplı dört ifade ile tanımlayıcı ve demografik (yaş, cinsiyet) sorulardan oluşmaktadır. Anket uygulanmadan önce finans bilgisine sahip alanında uzman bireyler tarafından İngilizceden Türkçe'ye ve Türkçeden İngilizceye çeviri yapılarak ifadelerin doğruluğunun teyidi için 50 öğrenciye yüz yüze ön test yapılmış, anlaşılmasayan ifadeler düzeltilmiştir. Son halini alan anket formu 15-26 Nisan 2019 tarihlerinde toplamda 234 öğrenciye yüz yüze uygulanmış, eksik ve hatalı 34 anketin çıkarılmasından sonra elde edilen veriler ile 200 anket SPSS 22.0 paket program ile analiz edilmiştir. Analizde frekans dağılımları ve demografik faktörler açısından farklılık analizleri yapılmıştır.

3. BULGULAR

Çalışmada, finansal bilgi ve okuryazarlığı ölçme amaçlı sorulan sorular ve öğrencilerin cevapları frekans analizine tabi tutularak şu bulgulara ulaşılmıştır: Araştırmaya katılan 200 katılımcıdan 115'i kadın, 85'i erkektir. Bu katılımcıların 29'u 16-17 yaş arası; 171'i ise 18 yaş üstüdür. Bu şekilde çıkmasının nedeni anketlerin genelde lise son sınıf ve mezun grubuna yapılmış olmasıdır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Yaş	16- 17 yaş arası	18 Yaş ve Üstü
Frekans (n)	29	171
Yüzde (%)	14.5	85.5
Cinsiyet	Kadın	Erkek
Frekans (n)	115	85
Yüzde (%)	57.5	42.5

Tablo 2. Finansal Bilgi veya Tavsiye Almak İçin Başvurulan Kaynaklar

Aile: 9.0	Tv-Radyo: 1,5	Gazeteler: 1.0	Finans Danışmanları: 5.0
Arkadaşlar: 1.5	İnternet Siteleri: 6.5	Bankalar: 1.5	Hükümet Siteleri: 1.5

Tablo 2'de gösterildiği üzere finansal bilgi veya tavsiye almak için en çok tercih edilen kaynaklar aile, bankalar, finans danışmanları ve internet siteleri olurken arkadaşlar, hükümet siteleri ve Tv-radyo en az tercih edilenler olmuştur.

Aşağıda Tablo 3'te ise yatırım, tasarruf ve borç alma konuları ile ilgili soruların yüzde olarak cevaplarına bakılacak olursa; okullardaki eğitimin bu konuda yeterli olmadığını, borcun nasıl yönetileceği, yatırım planını nasıl yapılacağı konularında öğrencilerin bilgi sahibi olmak istedikleri; ancak yeterli desteği bulamadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 3. Finansal Bilgi Düzeylerini Ölçen Evet-Hayırlı Sorular ve Yüzde (%) Olarak Cevapları

Soru Kodları	Sorular	Evet %	Hayır %
--------------	---------	--------	---------

PM5	Şu ana kadar, para hakkında nasıl bilgi edinebileceğiniz hakkında daha fazla şey öğrendiniz mi?	67,5	32,5
S2	Şu ana kadar, para tasarrufu konusunda daha fazla şey öğrendiniz mi?	66,5	33,5
PM3	Şu ana kadar, parayla uğraşırken haklarınız ve sorumluluklarınız hakkında daha fazla öğrendiniz mi?	65	35
I6	Şu ana kadar para yatırımı hakkında daha fazla şey öğrendiniz mi?	64	34
IA7	Şu ana kadar, finansal dili nasıl anlayabileceğiniz hakkında daha fazla şey öğrenmek sizin için önemli mi?	62	38
IA6	Şu ana kadar, bankalarla veya diğer finansal hizmet sağlayıcılarla nasıl başa çıkılacağı hakkında daha fazla bilgi edinmek sizin için önemli mi?	58	42
CD6	Şu ana kadar, borcun nasıl yönetileceği hakkında daha fazla öğrendiniz mi?	57	43
PM4	Şu ana kadar, gerçek olamayacak kadar iyi görünen bir aldatmaca veya yatırım planını nasıl tanıyacağımız hakkında daha fazla şey öğrendiniz mi?	52	48
CD7	Şu ana kadar, kredi kartlarıyla nasıl başa çıkılacağı hakkında daha fazla şey öğrendiniz mi?	51	49
IA12	Okulda para hakkında ne öğrendiğinizi düşününce, bunu yararlı buldunuz mu?	50,5	49,5
PM1	Sigortanız var mı? (ör; ev ve içerik sigortası, araba veya hayat sigortası)	48	52
PR6	Şu ana kadar, uzun vadeli finansal geleceğinizi nasıl planlayacağımızla ilgili daha fazla öğrendiniz mi?	46	54
IA11	Okulda parayla ilgili konularla ilgili eğitim aldınız mı?	45,0	55,0
PR8	Kişisel olarak gelecek için uzun vadeli finansal planlar ve emekliliğiniz hakkında düşündünüz mü?	38,5	61,5
ABB11	Şu ana kadar, finansal dilini nasıl anlayabileceğiniz hakkında fazla şey öğrendiniz mi?	45	55
B6	Şu ana kadar, günlük finansmanın nasıl bütçeleneceği hakkında daha fazla şey öğrendiniz mi?	42,5	57,5
PM2	Şu ana kadar, uygun sigortanın nasıl seçileceği hakkında daha fazla şey öğrendiniz mi?	38	62
PR7	Şu ana kadar, emeklilik için yeterli paraya sahip olacağınızdan nasıl emin olacağınız konusunda daha fazla şey öğrendiniz mi?	33	67
IA10	Finansal bilgi ya da tavsiye için bir banka kullandınız mı?	34,0	66,0
IA8	Finansal bilgi veya tavsiye için bir muhasebeci /vergi aracısı kullandınız mı?	32	68
IA9	Finansal bilgi veya tavsiye için bir finansal danışman kullandınız mı?	29,5	70,5

Tablo 4. Finansal Bilgi Düzeylerini Ölçen Çeşitli Sorular ve Yüzde (%) Olarak Cevapları

Soru Kodları	Sorular	Cevaplar	Cevaplar
IA13	Sizece, bir kişinin finansal geleceği için planlamaya başlaması için en uygun zaman nedir?	İşe Başlarken 40.5	Okul günlerinde 59.5
IA14	Uzun vadeli planlarınızı düşünerek, bunları yapmaya başlamanızın nedenleri nelerdi?	Erken emeklilik için 28	Ne istersem onu yapmak için 72
IA15	Bankalardan veya finansal hizmet sağlayıcılardan gelen finansal raporları ne sıklıkla okuyorsunuz?	Her seferinde 32	Düzenli olarak 68
IA16	Finansal tablolarda verilen bilgileri ne ölçüde anladığınızı söylersiniz?	Hepsi veya çoğunu 33	Bazılarını 67

Tablo 4'te ise finansal bilgi düzeyleri ile ilgili bulgular incelendiğinde bir kişinin finansal geleceği için planlamaya başlaması için en uygun zamanın okul dönemi olduğu, ancak finansal tablolarda verilen bilgilerin genel olarak anlaşılmadığı görülmektedir. Literatürde yer alan önceki çalışmalara paralel olarak okul döneminde eğitim ihtiyacının varlığı bu noktada kendini göstermektedir.

Tablo 5. Finansal Bilgi Düzeylerini Ölçen 5'li Likert Ölçek Sorularına Verilen Cevaplardan Ortalaması En Yüksek Olanın Yüzde (%) Olarak Değerleri

Soru Kodları	Sorular	Yüzde %
ABB1	Parayla ilgili konular stresli ve zordur.	41
ABB3	Para mutlu bir yaşam için önemlidir.	37,5
I4	Beklenmedik durumlara hazırlıklı olmak için sigorta yaptırmanın gerekli olduğuna inanıyorum.	38
IA1	Parayla ilgili konularda sorumluluk ve haklarımı anlayabilirim.	36
I5	Gerçek olamayacak kadar iyi görünen bir aldatmaca veya yatırım planını anlama yeteneğim vardır.	33
B3	Harcamalarımı azaltmanın yollarını düşünüyorum.	35,5
CD2	Satın almaya gücümün yetmediği şeyler için borca girmem.	35,5
B4	Acil bir durumda (bir hastalık gibi) bir süre maddi durumumla idare edebilirim.	36,5
IA3	Para hakkında bilgi edinme yeteneğim vardır.	41,5
S1	Para biriktirme alışkanlığım vardır.	33
B2	Günlük harcamalarımı kolayca takip edebiliyorum.	31

CD5	Tasarruf için ödemeleri erken yapmaktan daha iyi bir yol yoktur.	30
PR4	Benim için emekliliği düşünmek çok uzaktır.	32,5
ABB9	Uzun vadeli finansal geleceğim hakkında çok fazla düşünmek beni rahatsız ediyor.	31
ABB5	Para meseleleri ve finans hakkında bilgi sahibi olmaya çalışıyorum.	33
CD4	Borç yönetme yeteneğim ve alışkanlığım vardır.	26
PR2	Uzun vadeli finansal geleceğim için planlama yapma yeteneğim vardır.	31
ABB7	Finansal açıdan bugünü yaşamayı severim.	28,5
CD1	Borç bakiyem konusunda kendimi rahat hissediyorum.	28
IA2	Bankalarla veya diğer finansal hizmet sağlayıcılarla ilgilenme yeteneğine ve anlayışına sahibim.	24
I2	Yatırımın risk ve getirileri belirsizdir.	35
I1	Yatırım yapma alışkanlığım vardır.	26,5
IA4	Finans dilini anlama yeteneğim vardır.	30
B5	Düzenli olarak, gün gün mali işlerim için bütçe yaparım.	33
PR3	Emekliliğim için yeterli para sağlama (biriktirme) becerisine sahibim.	26,5
ABB2	Para yalnızca harcamak içindir.	23,5
CD3	Kredi kartı kullanma alışkanlığım vardır.	27
I3	Uygun sigortayı seçme yeteneğim var.	34
B1	Büyük miktardaki alımlarımda ve para harcamada sıkıntı yaşıyorum.	26
ABB6	Finans dilini algılayabilme yeteneğim iyi değildir.	28
IA5	(Finansal) bir karar vermeden önce finansal bilgileri düşünerek çok zaman harcıyorum.	26,5
ABB8	Finansal bir karar vermeden önce finansal bilgiler edinmek için çok zaman harcıyorum.	34
PR5	Emeklilik ihtiyaçlarımı karşılamak için işveren tarafından finanse edilen emeklilik fonu yeterlidir.	27,5
ABB10	Ne yaparsam yapayım finansal durumum konusunda büyük bir değişim yaratmayacaktır.	24,5
PR1	Finansal planlama yalnızca çok parası olanlar için önemlidir.	28,5
ABB4	Para ile ilgili şeyler sıkıcıdır.	24,5

Tablo 5'te finansal bilgi düzeyleri ile ilgili bulguları özetleyecek olursak; para biriktirme, harcama yapma, kredi kartı kullanma borç yönetme konularında kısa dönemli bilgi ve beceri düzeyi iyi iken, finansal varlıkları anlama, yönetme ve birikim, yatırım yapma ile emeklilik işlemleri gibi daha uzun vadeli konularda daha az bilgi sahibi olduğu sonucuna varılmıştır. Genel anlamda para ile ilgili konular sıkıcı ve stresli olarak ifade edilmiş ve finansal açıdan bu günü yaşama durumu anket sonucundaki bulgularla desteklenmiştir.

SONUÇ

Finansal sektörün giderek gelişmesi ve son derece karışık bir yapıda bulunması, finansal okuryazarlık konusunun önemini gündeme getirmektedir. Bu konuda atılacak adımlar ve planlanan eğitimler önem kazanmaktadır. Örneğin kredi kartı kullanırken çeşitli alternatifleri karşılaştırmak, farklı ödeme yöntemlerinden en uygun ve verimli olanı tercih etmek, tasarruf miktarını belirlemek, yapılan tasarrufun nasıl değerlendirileceği, nerede yatırım olarak kullanılacağı ve en uygun kredinin nereden sağlanacağına varıncaya dek günlük hayatın her alanındaki finansal kararı doğru bir şekilde almak adına finansal okuryazarlık kavramının artan önemi hissedilmektedir.(Lusardi, 2008a: 14). Çalışmada uygulanan anket sonucunda Avustralya Hükümeti tarafından yapılan çalışmada (Financial Literacy Foundation, 2007) kullanılan anketin sonucuna paralel bulgular elde edilmiştir. Benzer şekilde Bernheim vd. (2001); Danes (1999); Er ve Taylan (2017) ve Sarıgül (2015)'in çalışmalarında olduğu gibi öğrencilerin finansal okuryazarlık konusunda yeterli bilgi ve birikime sahip olmadıkları tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında incelenen yaş grubunda finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olması tutarlı bir sonuç oluşturmaktadır. Er ve Taylan'ın (2017) çalışmasını destekleyecek şekilde yaş ortalaması arttıkça bilgi düzeyinin daha anlamlı olması beklenmektedir.

Finansal okuryazarlık kavramının soyut ve karmaşık yapısı gereği anket yönteminin yanı sıra nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat, odak grup yöntemleri ile çeşitlendirilerek analiz edilmesinin fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Okullarda finansal yönetim ve okuryazarlık konusunda girişimciliği destekleyici ekonomi dersi gibi dersleri verebilecek kadrolu öğretmenlerin sayısı yetersizdir. Ayrıca en az 10 öğrencinin dersi seçmede zorunlu olması bu derslerin seçmeli ders olarak verilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca ülkemizde lise öğrencileri genelde üniversiteye hazırlanırken sınav kaygısı ile sınav müfredatında olan bölümlere yönelmekte; işletme, girişimcilik veya ekonomi gibi dersler ile ilgilenmemektedirler. Bunun sonucunda ise finansal okuryazarlık yeterliliği kazandırma konusunda eğitim sistemimiz yetersiz kalmaktadır (Güvenç, 2017: 945-946).

Bu konuda toplumdaki finansal okuryazar birey sayısının artırılması konusunda genel bir değerlendirme yapılacak olur ise; Danes'in (1999) çalışmasında belirttiği üzere finansal eğitimin önemi üzerinde durulmalı; statü, eğitim düzeyi veya cinsiyet farklılığına bakılmaksızın uygulanacak eğitimlerin anlaşılır olması, her kesime hitap etmesi, küresel sisteme uygun ve güncel olması önemlidir. Bu açıdan bireylerin edindikleri bilgileri rahatça uygulayabilecekleri riski düşük ekonomik ve siyasi ortamların varlığı da bir o kadar önemlidir. Çeşitli otoritelerin yaptığı müdahalelere özellikle dikkat edilmeli ve artan farkındalık ve eğitim seviyesiyle kişinin kendine, yakın çevresine, toplumuna ve ülkesinin ekonomik gelişimine sağlayacağı faydalar göz ardı edilmemelidir. Çünkü birey, vereceği sağlıklı ekonomik kararlarla bir yandan kendi refahını yükseltirken bir yandan da ülke refahının yükselmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ALKAYA, A. ve YAĞLI, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Journal Of International Social Research*, 8 (40).
- BARMAKI, N. ve ŞENER, A. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyleri. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(3), 67-88.
- BERNHEİM, D.B. vd. (2001), "Education and Savings: The Long-Term Effects of High School Financial Curriculum Mandates", *Journal of Public Economics*, 80(3), 435-465.
- ER, B. ve TAYLAN, A. E. (2017). Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 297-317.
- CAN, B. A. (2013). Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Kredi Kartı Kullanım Alışkanlıklarını Belirlemeye Yönelik Bir Pilot Araştırma. *Mevzuat Dergisi*, 16 (186).
- DANES, S. M., HUDDLESTON-CASAS, C. ve Boyce, L. (1999). Financial Planning Curriculum for Teens: Impact evaluation. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 10(1), 26.
- DİMOCK, M. (2019). Defining Generations: Where Millennials End and Generation Z Begins. *Pew Research Center*, 17, 1-7.
- ERGÜN, B., ŞAHİN, A. ve ERGİN, E. (2014). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Journal Of International Social Research*, 7(34).
- KARAÖMERLİOĞLU, D. ve ÖZELTÜRKAY, E. Y. (2018). Teknoloji Çocuklarının Akıllı Perakendecilik Uygulamalarına İlişkin Deneyim ve Beklentilerini Belirlemeye Yönelik Keşifsel Bir Çalışma, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, Temmuz, 6(15), 135-158.
- FİNANCIAL LİTERACY FOUNDATION. (2007). *Financial Literacy. Australian Understanding Money*, Avustralian Government.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- GÜVENÇ, H. (2017). Öğretim Programlarımızda Finansal Okuryazarlık. *İlköğretim Online*, 16 (3), 935-948.
- HOPLEY, V. (2003). Financial Education: What Is It and What Makes It So Important? Spring 2003. *Federal Reserve Bank of Cleveland*.
- HUSTON, S. J. (2010). Measuring Financial Literacy. *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 296-316. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr>, Erişim Tarihi: 11.06.2019.
- LUSARDİ, A. (2008a). Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, And Financial Education Programs(No. w13824). *National Bureau of Economic Research*.
- LUSARDİ, A. (2008b). Financial Literacy: An Essential Tool For Informed Consumer Choice? (No. w14084). *National Bureau of Economic Research*.
- MANDELL L. (2008). The Financial Literacy of Young American Adults: Results of the 2008 National JumpStart Coalition Survey of High School Seniors and College Students, *Jumpstart Coalition*, Washington, USA.
- MANDELL, L. ve KLEİN, L.S. (2009). The Impact of Financial Literacy Education on Subsequent Financial Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1), 15-24.
- MUDZİNGİRİ, C., MWAMBA, J. W. M., ve KEYSER, J. N. (2018). Financial Behavior, Confidence, Risk Preferences And Financial Literacy Of University Students. *Cogent Economics & Finance*, 6(1) , 1512366.
- REMUND, D. L. (2010). Financial Literacy Explicated: The Case for a Clearer Definition in an Increasingly Complex Economy, *Journal of Consumer Affairs*, 44(2), 279.
- ROBB, C. A. ve SHARPE, D. L. (2009). Effect Of Personal Financial Knowledge On College Students' Credit Card Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20 (1).
- SARIGÜL, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 200-218.
- ŞAHİN, C. (2014). Bir Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesine İlişkin Bir Araştırma: Bozüyük Meslek Yüksekokulu Örneği, *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 2, 19-29.

- TAŞ, H. Y., DEMİRDÖĞMEZ, M. ve KÜÇÜKOĞLU, M. (2017). Geleceğimiz olan Z kuşağının çalışma hayatına muhtemel etkileri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 1031-1048.
- TEMİZEL, F. ve BAYRAM, F. (2011). Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *ÇÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- TUNCER, M. U. (2016). Ağ Toplumunun Çocukları: Z Kuşağının Kişilerarası İletişim Becerilerinin Çok Boyutlu Analizi. *Atatürk İletişim Dergisi*, (10), 33-46.
- VALENTINE, G. P. ve KHAYUM, M. (2005). Financial Literacy Skills of Students in Urban and Rural High Schools. *The Delta Pi Epsilon Journal*, 47 (1), 1-10.
- ROOIJ V., LUSARDI A. ve ALESSIE, R. (2011). Financial Literacy And Stock Market Participation. *Journal of Financial Economics*, 101(2), 449-472.
- WOOD, S. (2013). *Generation Z As Consumers: Trends And Innovation*. Institute For Emerging Issues: NC State University, 1-3.

MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER İLE İŞSİZLİK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÜZERİNE EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Bünyamin DEMİRGİL¹

ÖZET

Ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik ülkelerin en önemli makroekonomik göstergeleri içinde yer almakta ve yakından takip edilmektedir. Ekonomik yapı içerisinde istikrarsızlık göstergesi olan işsizlik sorunu ise tüm ülkelerin karşı karşıya kaldıkları ve çözüm üretmeleri gereken önemli bir konudur. İşsizlik konusunun önemi konunun ekonomik yönü olduğu kadar sosyal yönünün de olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye’de de özellikle son dönemde işsizlik oranlarında yaşanan artışlar bu alana olan ilginin artmasına neden olmuştur. Bu kapsamda çalışmada Türkiye’de işsizlik üzerinde etkili olduğu düşünülen makroekonomik değişkenlerden ekonomik büyüme, enflasyon, faiz ve döviz kurunun işsizlik ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada, Türkiye’nin 2010:01-2020-06 dönemi için işsizlik ile makroekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı ARDL sınır testiyle incelenmiştir. Test sonucunda işsizlik ile makroekonomik değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünlük ilişkisi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Ekonomik Büyüme, Enflasyon, Döviz Kuru, Eşbütünlük Testi

THE UNEMPLOYMENT RELATIONSHIP WITH MACROECONOMIC VARIABLE: AN ECONOMETRIC ANALYSIS ON TURKEY

ABSTRACT

Economic growth, inflation and unemployment are among the most important macroeconomic indicators of countries and are closely monitored. The problem of unemployment, which is an indicator of instability in the economic structure, is an important issue that all countries need a solution. Unemployment has a significant impact on its social aspect as well as its economic aspect. Especially, recent increases in unemployment rates in Turkey have led to increased interest in this field. In this study, the relationship of economic growth, inflation, interest and exchange rate with unemployment was examined among macroeconomic variables that are considered to have an effect on unemployment in Turkey. In the study, the existence of a long-term relationship between unemployment and macroeconomic variables for the period 2010:01-2020-06 in Turkey was examined using the ARDL bound test. According to the test results, a long-term co-integration relationship between unemployment and macroeconomic variables was determined.

Key Words: Unemployment, Economic Growth, Inflation, Exchange Rate, Cointegration Test

¹ Dr. Öğr. Üyesi, SCÜ, İİBF, Maliye Bölümü, e-posta: bdemirgil@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1150-0225

Geliş Tarihi: 18.01.2021 / Kabul Tarihi: 18.05.2021 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Eksik istihdam durumu ile ortaya çıkan işsizlik, genel olarak piyasadaki cari ücret düzeyinde çalışma istek ve gücünde olup iş arandığı halde iş bulunamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Ekonomide birçok sorunun kaynağını oluşturan işsizlik, tüm ülkelerin çözmek için çaba harcadığı hem toplumsal hem de ekonomik yönü bulunan sosyo-ekonomik bir konudur.

İşsizliğin toplum üzerinde sosyal ve ekonomik olmak üzere iki tür maliyeti bulunmaktadır. Sosyal maliyet, kendi içinde doğrudan ve dolaylı sosyal maliyetler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan doğrudan sosyal maliyetler; işsiz olarak nitelenen kesimin gelir, statü, imaj ve değer kaybı olarak açıklanırken alkol, uyuşturucu, hırsızlık ve kayıt dışı ekonominin yaygınlaşması da işsizliğin dolaylı sosyal maliyetleri olarak görülmektedir. Ekonomik maliyet ise emek faktörünün üretime koşulmamasından dolayı gerçekleştirilemeyen üretim ve değer kaybını ifade etmektedir (Mızrak, 2018:179).

Ülkelerin ekonomik ve sosyal yapıları üzerinde önemli maliyetlere neden olan işsizlik sorunu, Türkiye'nin de yıllardır çözülemeyen önemli bir makroekonomik problemi olmuştur. Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan 1980'li yıllara kadar işsizlik oranları düşük seyrettiği için işsizlik önemli bir sorun olarak görülmemiştir. Bu dönemde Türkiye'de sanayi işletmelerinin sayısının az olması, nüfusun önemli kısmının kırsal kesimde yaşayarak geçimlerini tarımsal faaliyetlerden sağlamaları işsizliğin düşük olmasına neden olmuştur (Karaca, 2020:112). Türkiye'de özellikle 1980 Kararları sonrası finansal serbestleşme ve dış ticaretin serbest hale gelmesi ile bu duruma hazırlıksız olan yakalanan işletmelerin yaşanan rekabete uyum sağlayamaması ile işçilerin işten çıkarılmaları işsizlik oranlarını artırmıştır. Ayrıca işsizlik oranlarının artmasında dışarıya açılan ekonominin kırılğan bir yapıya girmesi ve dış şoklara karşı hassas olması da etkili olmuştur. 1980 Kararları sonrası dış kaynaklı sorunlar ile ülke içerisinde ekonomik istikrarın sağlanamaması enflasyon oranlarını artırmış, artan enflasyon yatırımları dışlayarak işsizlik oranlarını artırmıştır. Ayrıca 1994, 1999, 2000, 2001 ve 2008 krizleri sonrası işsizlik oranları yaşanan krizlerden olumsuz etkilenerek artış göstermiştir (Akcan ve Ener, 2018:264).

Türkiye'de 2018 yılında çalışabilecek 60,9 milyonluk nüfusun yaklaşık 32 milyonu ülkenin işgücünü oluşturmaktadır. İşgücünün 27,7 milyonu istihdam edilmekte; kalan 4,3 milyonu ise işsiz durumdadır. Türkiye'de 2018 yılında %13,5 olan işsizlik oranı 1990 yılında %8, 2000 yılında %6, 2010 yılında %11,1 olarak gerçekleşmiştir (Eğilmez, 2020:220). 2019 yılında %13,7'ye yükselen işsizlik oranı Haziran 2020'de %13,4 olarak gerçekleşmiştir. Görüleceği üzere özellikle son yıllarda işsizlik oranlarında hızlı bir artış yaşanmıştır.

Türkiye'de her dönem önemli olan ancak son dönemde işsizlik oranlarında yaşanan hızlı artışlar ile gündemi daha çok meşgul eden işsizlik sorunu ülkenin tartışmalı konuları içinde yer almaktadır. Çalışmanın amacı Türkiye'de son yıllarda artan işsizlik oranlarında makroekonomik faktörlerin etkilerinin olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu kapsamda çalışmada 2010:01-2020:06 dönemi aylık verileri kullanılarak işsizlik oranı ile makroekonomik faktörler olarak alınan ekonomik büyüme, enflasyon, döviz kuru ve faiz ilişkisi sınır (ARDL) testi ile incelenmektedir.

1. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde işsizliği etkileyen makroekonomik faktörlerin araştırılmasına yönelik çok sayıda çalışma yer almaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında genel olarak işsizlik ile ekonomik büyüme ve işsizlik ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik oldukları görülmektedir. Ayrıca literatürde işsizliği açıklamaya yönelik enflasyon ve büyüme değişkenlerinin dışında farklı değişkenlerin de kullanıldığı çalışmalarda bulunmaktadır. Bu çalışmalardan işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişkiyi

inceleyen çalışmalardan; Uysal ve Erdoğan (2003), çalışmalarında 1980-2002 dönemi için regresyon analizi ve Granger nedensellik testi ile Türkiye’de enflasyon ve işsizlik ilişkisini incelemişlerdir. Analiz sonucuna göre iki değişken arasında 1990-2002 dönemi için ilişkinin yönü negatif iken 1980-2002 dönemi için ilişkinin yönü pozitifdir. Kuştepe (2005), çalışmasında Türkiye’de enflasyon ile işsizlik ilişkisini incelemek için 1980-2001 dönemi yıllık verileri ve 1988:2-2003:1 dönemi altı aylık verileri ile iki farklı veri seti kullanarak regresyon analizi yapmıştır. Çalışmanın sonucunda her iki veri setinde de değişkenler arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Pazarlıoğlu ve Çevik (2007), çalışmalarında Türkiye’de enflasyon ve işsizlik ilişkisini 1939-2005 yılları arasında Ratchet model yardımıyla incelemişlerdir. Çalışma sonucunda işsizlik gerek enflasyondan gerekse işsizlik oranının zirve değerinden etkilenmektedir. Hepsağ (2009), çalışmasında enflasyon ve işsizlik ilişkisini Türkiye’nin 2000:01-2007:03 dönemi aylık verileri kullanarak sınır testi yardımıyla araştırmıştır. Test sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Bayrak ve Kanca (2013), çalışmalarında Türkiye’nin 1970-2010 dönemi için enflasyon ve işsizlik ilişkisini Engle-Granger eşbütünlük testi ile incelemişlerdir. Çalışma sonucunda enflasyon ile işsizlik arasında uzun dönemde eşbütünlük ilişkisi bulunmamasıyla birlikte kısa dönemde enflasyon ile işsizlik arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.

İşsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan; Göktaş Yılmaz (2005), çalışmasında Türkiye’nin 1978-2004 dönemi için işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik testiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda nedensellik ilişkisinin yönünün işsizlik oranından ekonomik büyümeye doğru olduğu görülmüştür. Kanca (2012), Türkiye’nin 1970-2010 yılları arasında işsizlik ve ekonomik büyüme ilişkisini incelediği çalışmasında yöntem olarak Engle-Granger eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testi kullanmıştır. Eşbütünlük testi sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan çalışmanın nedensellik testi sonucuna göre nedensellik ilişkisinin yönünün büyümeden işsizliğe doğru olduğu görülmüştür. Eser (2014), çalışmasında Türkiye ekonomisi için ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini 1970-2010 dönemi için Johansen eşbütünlük testi ile incelenmiştir. Test sonucunda değişkenler arasında uzun bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arı (2016), çalışmasında Türkiye’nin 1980-2014 dönemi için büyüme ve işsizlik ilişkisini Bayer ve Hanck eşbütünlük ve Hacker ve Hatemi-J nedensellik testleriyle incelemiştir. Eşbütünlük testi sonucuna göre değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan nedensellik testi sonucuna göre değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Öztürk ve Sezen (2018), çalışmalarında Türkiye ekonomisinin 2005:Q1 ile 2017:Q3 dönemi için büyüme ve işsizlik arasındaki eşbütünlük ilişkisini Engle-Granger testi ile nedensellik ilişkisini ise Granger testiyle incelemişlerdir. Test sonuçlarından eşbütünlük testine göre değişkenlerin eşbütünlük olduğu tespit edilmiştir. Nedensellik testi sonucuna göre nedensellik ilişkisinin büyümeden işsizliğe doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İşsizlik ve birden fazla makroekonomik değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan; Özdemir vd. (2012), çalışmalarında Türkiye’nin 1978-2010 dönemi verilerini kullanarak asgari ücret, milli gelir ve enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi Engle- Granger eşbütünlük testi ile incelemişlerdir. Eşbütünlük testine göre uzun dönemde değişkenlerin eşbütünlük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun dönemde asgari ücretteki ve enflasyondaki artışın işsizlik oranını artırdığı ancak milli gelirdeki artış ise işsizlik oranını azalttığı tespit edilmiştir. Selim ve Ayvaz Güven (2014), yaptıkları çalışmada Türkiye’nin 1990-2012 yılları arasında işsizlik ile döviz kuru, enflasyon ilişkisini Johansen eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testiyle incelemişlerdir. Johansen eşbütünlük testine göre değişkenlerin uzun dönemde eşbütünlük olmadığı tespit edilmişken Granger nedensellik testine göre nedenselliğin döviz kurundan enflasyon ve işsizliğe doğru olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özçelik ve Uslu (2017), çalışmalarında işsizlik ile ekonomik büyüme, enflasyon ilişkisini Türkiye'nin 2007:01-

2014:12 dönemi için ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen eşbütünleşme testi ile araştırmışlardır. Testi sonucuna göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Akcan ve Ener (2018), çalışmalarında makroekonomik değişkenlerin işsizlik ile ilişkisini Türkiye'nin 2000:Q1-2015:Q3 dönemi verilerini kullanarak VAR yöntemiyle analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda işsizlik oranındaki değişimi en iyi açıklayan değişkenin reel döviz kuru olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayhan (2019), çalışmasında Türkiye ekonomisinde işsizliğin makroekonomik belirleyicilerini 2005:01-2018:11 dönemi için ARDL, DOLS, FMOLS ve eşik regresyon modelleri kullanarak incelemiştir. Çalışmanın sınır (ARDL) testi sonucunda sanayi üretimi işsiz sayısını negatif, TÜFE ve faiz oranı ise işsiz sayısını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Reel efektif kuru ile işsizlik sayısı arasındaki ilişkinin ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Yine çalışmada kullanılan DOLS, FMOLS ve eşik regresyon modellerinin de sınır testi ile benzer sonuçlar verdiği saptanmıştır.

2. VERİ, METODOLOJİ VE EKONOMETRİK ANALİZ

Bu çalışmada Türkiye'ye ait 2010:01-2020:06 dönemi aylık verileri kullanılarak işsizlik ile işsizliği etkilediği düşünülen makro ekonomik değişkenlerden ekonomik büyüme, döviz kuru, enflasyon ve faiz arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada bağımlı değişken olarak işsizliği temsilen işsiz sayısı kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerden ekonomik büyümeyi temsilen sanayi üretim endeksi, enflasyonu temsilen tüketici fiyat endeksi, döviz kurunu temsilen reel efektif döviz kuru ve faizi temsilen bankalar tarafından bir yıla kadar vadeli mevduatlara uygulan ortalama faiz oranları kullanılmıştır. Kullanılan değişkenlerin tamamı doğal logaritmaları alınarak analize dâhil edilmiştir. Değişkenler için kullanılan harf sembollerinden, (*lnisz*) işsizliği, (*lnbym*) büyümeyi, (*ln dk*), döviz kurunu, (*lnenf*), enflasyon oranını ve (*lnfaiz*) ise faiz oranlarını göstermektedir. Çalışmada kullanılan veriler EVDS veri tabanından sağlanmıştır. Analizler E-Views 10.0 paket programı yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'de işsizlik ile işsizlik etkileyen makroekonomik faktörler arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere ilk olarak değişkenlerin durağanlığının tespiti için ADF (Augmented Dickey Fuller) birim kök testi kullanılmıştır. ADF birim kök testi sonrası ARDL sınır testi ile değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda tablo 1 durağanlığın araştırılması için yapılan birim kök testi sonucunu göstermektedir.

Tablo 1. Birim Kök Testi Sonucu

Değişkenler	Sabit		Sabit ve Trend	
	t- İstatistiği	Olasılık	t- İstatistiği	Olasılık
<i>Lnisz</i>	-0.8556	0.7990	-3.0929	0.1125
<i>Lnby m</i>	-2.4098	0.1411	-0.6786	0.9720
<i>Lndk</i>	-0.0107	0.9553	-2.8404	0.1857
<i>Lnenf</i>	2.4435	1.0000	-0.4777	0.9835
<i>Lnfaiz</i>	-1.7658	0.3961	-1.9066	0.6457
Δ <i>lnisz</i>	-2.6638	0.0032*	-2.9571	0.1486*
Δ <i>lnby m</i>	-3.8608	0.0031*	-5.0529	0.0003*
Δ <i>lndk</i>	-9.2563	0.0000*	-9.3863	0.0000*

$\Delta \ln enf$	-6.6247	0.0000*	-7.2295	0.0000*
$\Delta \ln faiz$	-9.4446	0.0000*	-9.4065	0.0000*

*%5 düzeyinde anlamlılığı belirtmektedir.

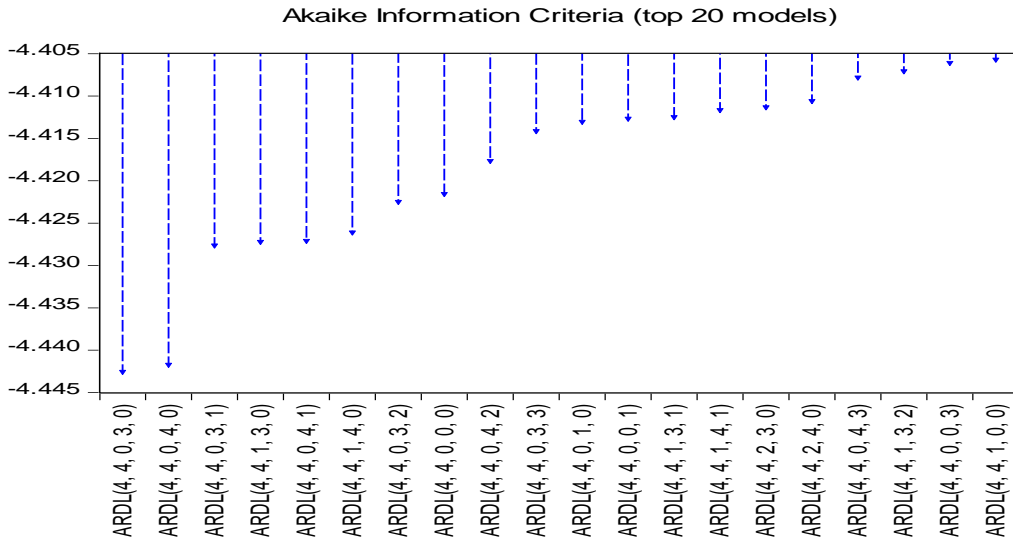
ADF birim kök testi sonuçlarının yer aldığı tablodan değişkenlerin tamamının düzeyde durağan olmadıkları görülmektedir. Ancak birinci farkları alındıktan sonra ise değişkenler durağanlaşmaktadır. ADF birim kök testi ile değişkenlerin durağanlıkları incelendikten sonra değişkenlerin uzun dönemli bir ilişki gösterip göstermediklerinin tespiti için Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testi yapılmaktadır.

Çalışmada değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin araştırılması için ARDL sınır testi kapsamında kullanılan denklem (1) şu şekildedir;

$$\begin{aligned} \Delta \ln iszt = & \alpha_0 + \beta_1 (\ln isz)_{t-1} + \beta_2 (\ln bym)_{(t-1)} + \beta_3 (\ln dk)_{(t-1)} + \beta_4 (\ln enf)_{(t-1)} \\ & + \beta_5 (\ln faiz)_{(t-1)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{1i} \Delta (\ln isz)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{2i} \Delta (\ln bym)_{(t-i)} \\ & + \sum_{i=1}^m \lambda_{3i} \Delta (\ln dk)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{4i} \Delta (\ln enf)_{(t-i)} + \sum_{i=1}^m \lambda_{5i} \Delta (\ln faiz)_{(t-i)} \\ & + \mu_t \end{aligned} \quad (1)$$

ARDL modelinde öncelikle Akaike (AIC) bilgi kriterine göre en küçük değeri sağlayan gecikme uzunluğu, modelin gecikme uzunluğu olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda aşağıda şekil 1’de AIC kriterine göre belirlenen modeller verilmiştir.

Şekil 1. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Şekil 1’e göre gecikme uzunlukları belirlenmesinde en düşük gecikme değerini sağlayan ARDL (4,4,0,3,0) modeli için sınır testi sonucunda hesaplanan F istatistik değerleri tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. ARDL (4,4,0,3,0) Modeli F İstatistiği ve Sınır Değerler

k	F istatistiği	%5 anlamlılık düzeyinde sınır değerler	
		Alt sınır	Üst sınır
4	5,20	2,26	3,48

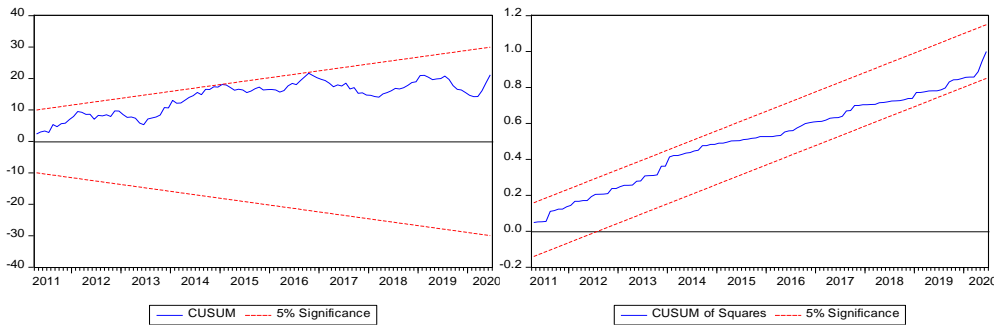
ARDL (4,4,0,3,0) modelinde F istatistik değerinin %5 anlamlılık düzeyinde üst sınır değerinden büyük olması değişkenler arasında bir eşbütünlük ilişkisi olduğunu göstermektedir. ARDL (4,4,0,3,0) modelinin otokorelasyon, değişen varyans, model kurma hatası ve normallik ile ilgili tanısal testlerine ait sonuçlar tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. ARDL (4,4,0,3,0) Modeli Tanısal Test Sonuçları

Tanısal Testler	LM	(Olasılık)
Otokorelasyon testi	$X_{BG}^2=2.13$	(0.12)
Değişen varyans	$X_{ARCH}^2=0.17$	(0.89)
Model kurma hatası	$X_{Ramsey}^2=0.22$	(0.81)
Normallik testi	$X_{JB}^2=0,69$	(0,70)

ARDL (4,4,0,3,0) modeli tanısal test sonuçlarına göre modelde hata terimlerinin korelasyonlu olmadığı, hata terimlerinin varyansının sabit olduğu, model kurma hatasının olmadığı ve hata teriminin normal dağıldığı görülmektedir. Çalışmada tahmin edilen değişkenlerin istikrarlılığını araştırmak için Brown, Durbin ve Evans (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUMQ testleri yapılmıştır. Şekil 2’de CUSUM ve CUSUMQ test sonuçları sunulmuştur.

Şekil 2. CUSUM ve CUSUMQ Grafikleri

CUSUM ve CUSUMQ test sonuçlarına bakıldığında hata terimlerinin kritik sınırların içerisinde olduğu görülmektedir. Bu ise incelenen dönemde katsayıların istikrarlı olduğunu göstermektedir. Çalışmada ARDL (4,4,0,3,0) olarak belirlenmiş modele ait uzun dönem katsayıları tablo 4’de sunulmaktadır.

Tablo 4. Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
lnbym	-0.7826	-2.4266	0.0169
ln dk	0.5929	5.8785	0.0000
lnenf	1.5740	7.0672	0.0000
lnfaiz	0.0040	0.0343	0.9727

Modelin uzun dönem katsayıları incelendiğinde faiz dışındaki değişkenlerin %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Tablo 4 incelendiğinde işsiz sayılarını ekonomik büyüme negatif yönde etkilemekte iken döviz kuru ve enflasyon pozitif yönde etkilemektedir. Bu kapsamda uzun dönemde ekonomik büyümedeki %1’lik bir artış işsiz sayısını %0,78 oranında

azaltmakta iken döviz kurundaki %1'lik bir artış işsiz sayısını %0,59 oranında artırmakta ve enflasyondaki %1'lik bir artış ise işsiz sayısını %1.57 oranında artırmaktadır.

Değişkenlere ait kısa dönem ilişkisi için ARDL (4,4,0,3,0) modelinden elde edilen hata düzeltme modeli sonuçları tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Kısa Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
D(lnisz(-1))	0.7039	8.7223	0.0000
D(lnisz(-2))	0.0951	0.9161	0.3615
D(lnisz(-3))	-0.3816	-4.8746	0.0000
D(lnbym)	0.0715	2.7516	0.0069
D(lnbym(-1))	0.1791	5.0007	0.0000
D(lnbym(-2))	0.2536	7.5632	0.0000
D(lnbym(-3))	0.1616	5.4797	0.0000
D(lnenf)	0.6439	2.7428	0.0071
D(lnenf(-1))	-0.3784	-1.4752	0.1430
D(lnenf(-2))	0.6890	3.0674	0.0027
ECM(-1)	-0.1014	-5.1930	0.0000

Kısa dönem sonuçları incelendiğinde, hata düzeltme terimini ifade eden ECM (-1) %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı ve katsayı değeri 0 ile -1 arasında yer almaktadır. Bu sonuç modelin hata düzeltme modelinin çalıştığını göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı değerinin -0.101491 olması, kısa dönemde bir şok meydana gelmesi durumunda kısa dönemde bu şokun yaklaşık %10'unun bir dönem sonra düzeleceğini ve uzun dönemde bu şokun ortadan kalkmasının yaklaşık on ay süreceğini göstermektedir.

SONUÇ

Tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de işsizlik ekonominin en önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle son dönemde işsizlik oranlarında yaşanan artışların etkisiyle işsizlik konusu sürekli ülke gündeminde yer almaktadır. Çalışmada özellikle son dönemde işsizlikte meydana gelen artışlarda makroekonomik faktörlerin işsizlik üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu kapsamda Türkiye'nin 2010:01-2020:06 dönemi için işsizlik ile makroekonomik faktörlerden ekonomik büyüme, döviz kuru, enflasyon ve faiz ilişkisi ARDL sınır testi ile araştırılmıştır. Test sonucuna göre değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu görülmüştür.

Test sonucundan elde edilen bulgulara göre uzun dönemde ekonomik büyümedeki artışın işsizlik üzerinde azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç literatürde Okun yasası olarak ifade edilen işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki negatif yönlü ilişkinin Türkiye için geçerli olduğunu göstermektedir. Yine çalışmada uzun dönemde döviz kurlarındaki artışın işsizliği artırdığı yönünde sonuca ulaşılmıştır.

Çalışmanın analizinden elde edilen diğer bir sonuca göre uzun dönemde enflasyondaki artış işsizliği artırmaktadır. Bu sonuç literatürde Phillips eğrisi olarak adlandırılan ve enflasyon ile işsizlik arasındaki negatif yönlü bir ilişki olduğunu iddia eden görüşün Türkiye'de geçerli olmadığını

göstermektedir. Son olarak analiz sonuçlarından faiz ile işsizlik arasında uzun dönemde pozitif yönlü ilişki olmakla beraber katsayı değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür.

Çalışmanın uzun dönem analiz sonuçlarına göre ekonomik büyümedeki artış işsizliği azaltırken döviz kuru ve enflasyondaki artış ise işsizliği artırmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de işsizlikle mücadele çerçevesinde ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Yine işsizliği kontrol altına almak için işsizlik üzerinde olumsuz etki meydana getiren döviz kurları ve enflasyondaki artışların önlenmesine yönelik politikalar hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AKCAN, A. T. ve ENER, M. (2018). “Makroekonomik Değişkenlerin İşsizlik ile İlişkisi: Türkiye Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31): 263-285.
- ARI, A. (2016). “Türkiye’deki Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisinin Analizi: Yeni Bir Eşbütünleşme Testi”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(2):57-67.
- AYHAN, F. (2019). “Türkiye Ekonomisinde İşsizliğin Belirleyicisi Olan Temel Makroekonomik Değişkenlerin Tespitine İlişkin Bir Uygulama”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 25:235-252.
- BAYRAK, M. ve KANCA, O. C. (2013). “Türkiye’de Phillips Eğrisi Üzerine Bir Uygulama”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8:97-115.
- BROWN, R. L.; DURBİN, J. ve EVANS, J. M. (1975). “Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time”, *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 37(2):149–163.
- EĞİLMEZ, M. (2020), *Türkiye Ekonomisi*, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ESER, B. Y. (2014). “Ekonomik Büyüme ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği”. *TİSK Akademi*, 18: 26-47.
- GÖKTAŞ YILMAZ, Ö. (2005). “Türkiye Ekonomisinde Büyüme ile İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2: 11-29.
- HEPSAĞ, A. (2009). “Türkiye’de Enflasyon ile İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Sınır Testi Yaklaşımı”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1:169-190.
- KANCA, O. C. (2012). “Türkiye’de İşsizlik ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2:1-18.
- KARACA, C. (2020). *Güncel Ekonomik ve Mali Sorunlar*, Genişletilmiş 3. Baskı, EkinYayınevi, Bursa.
- KUŞTEPELİ, Y. (2005). “A Comprehensive Short-Run Analysis of o (Possible) Turkish Phillips Curve”, *Applied Economics*, 37:581-591.
- MIZRAK, Z. (2018). *Makroekonomik Göstergelerin Analizi. İçinde: İstihdam Sorunu ve Politikaları Kapsamında Türkiye’de İstihdamın Görünümü (2010-2016)*, Editörler: Mızrak, Z. ve Karabulut, T., Çizgi Kitabevi, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Ö.ve USLU, N. (2017). “Ekonomik Büyüme, İşsizlik Ve Enflasyon Arasındaki İlişkinin VAR Modeli ile Analizi: Türkiye Örneği (2007 - 2014)”, *EKEV Akademi Dergisi*, 21(69):31-51.
- ÖZDEMİR, A.; MERCAN, M. ve EROL, H. (2012). “Türkiye Emek Piyasasında Belirlenmiş Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi”, *TİSK Akademi Dergisi*, 2: 34-54.
- ÖZTÜRK, S. ve SEZEN, S. (2018). “Ekonomik Büyüme İle İşsizlik Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (41): 1-14.
- PESARAN, M. H., SHİN, Y. ve SMİTH, R. J. (2001). “Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, 16(3): 289–326.
- PAZARLIOĞLU, M.V. ve ÇEVİK, E.İ. (2007). “Ratchet Model: 1939-2005 Dönemi Türkiye Uygulaması”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1:17-34.
- SELİM, S. VE AYVAZ GÜVEN, E. T. (2014). “Türkiye’de Enflasyon, Döviz Kuru ve İşsizlik Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (1): 127-145.
- UYVAL, D. ve SAVAŞ, E. (2003). “Enflasyon ile İşsizlik Oranı Arasındaki İlişki ve Türkiye Örneği (1980-2002)”, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6: 35-47.

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE SEKTÖREL ÜRETİMİN İTHAL ARA GİRDİ BAĞIMLILIĞI

Şahin NAS¹

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye’de sektörel üretimin ithal ara girdi bağımlılık yapısı araştırılmıştır. Bu amaçla Girdi-Çıktı modellerinden yararlanılarak sektörel üretimin ithal girdi bağımlılığı analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında 2000-2014 dönemleri için WIOD verileri kullanılarak ithalat katsayılar matrisi ve ithalat ters matrisi hesaplanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, Türkiye ekonomisinde dönem boyunca özellikle sermaye ve orta-ileri teknoloji yoğun sektörlerde ithal ara girdi bağımlılığı yüksektir ve dönem boyunca artış eğiliminde olmuştur. Ana sektörler bağlamında ise imalat sanayi, enerji ve inşaat sektörlerinde ithal ara girdi bağımlılığı yüksektir. Fakat 2014 yılında enerji sektöründe ithal ara girdi bağımlılığı belirgin bir şekilde düşüş göstermiştir. Dönem boyunca ithal ara girdi bağımlılığı en düşük olan sektörler emek yoğunluğu fazla olan tarım sektörü ve genel anlamda hizmet sektörleridir.

Anahtar Kelimeler: İthal ara girdi, Girdi-Çıktı analizi, Türkiye ekonomisi.

THE DEPENDENCY OF IMPORT INTERMEDIATE INPUTS OF SECTORAL PRODUCTION IN TURKISH ECONOMY

ABSTRACT

In this study, the dependency of import intermediate inputs structure of sectoral production in Turkey was investigated. For this purpose, import intermediate input dependency of sectoral production was analyzed by using Input-Output models. In the study, import coefficient matrix and import inverse matrix were calculated using WIOD data for 2000-2014 periods. According to findings, in the Turkish economy, particularly dependency of import intermediate inputs in the capital and medium-high technology insensitive sector is high and it is tended to increase thorough the period. In the context of the main sectors, import intermediate input dependency is high in the manufacturing industry, energy, and construction sectors. However, import intermediate input dependency decreases significantly in the energy sector in 2014. The sectors with the lowest import intermediate input dependency during the period are the agricultural sectors, which are high labour intensive and generally the service sectors.

Key Words: Import intermediate input, Input-Output analysis, Turkish economy.

¹ Arş. Gör. Dr., Şırnak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, snas@sirnak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3267-4432.

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ekonomisinde yaşanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları 1970'lerin ortası ve 1980'lerin başından itibaren önem kaybetmeye başlamıştır. 1980 sonrası dönemde ise dünya ekonomisinde yaşanan hızlı küreselleşme eğilimleri ile özellikle gelişmekte olan ülkeler dışa dönük büyüme ve sanayileşme politikalarına önem vermeye başladılar. Bu anlamda gelişmekte olan ekonomilerde izlenen ihracata yönelik üretim politikaları ithal ara girdi bağımlılığını artırmıştır (İnançlı ve Konak, 2011: 344). Yine benzer şekilde 1980 sonrasında hızlı küreselleşme ve liberalizasyon politikaları ile dünya ekonomisinde uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, sermaye hareketleri önündeki engellerin kaldırılması, ulaştırma maliyetlerinde meydana gelen düşüşler, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler gibi başlıca önemli faktörler uluslararası ticaretin daha geniş bir alana yayılmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler sonucunda farklı coğrafyalarda ve bölgelerde parçalı üretim meydana gelmiştir. Bu bağlamda üretim parçalanmasının hızlanması ile ulusal ekonomilerin daha yüksek düzeyde küresel piyasalara bağlı olmasına neden olmuştur (Mikulic ve Lovrinčević, 2018: 2003-2004).

1980 sonrasında dünya ekonomisinde yaşanan bu gelişmeler Türkiye ekonomisinde önemli değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Meydana gelen bu değişimlerin temel mantığı ve amacı, ödemeler bilançosu açıklarını kapatabilmek, üretimin dış kaynak gereksinimini karşılayabilmek ve dış borçların ödemesini sağlayabilmektir. Bu amaçların gerçekleşebilmesi için dışa dönük büyüme ve ihracata dayalı sanayileşme stratejileri uygulanmaya başlanmıştır (Orhangazi, 2019: 112-113; Kundak ve Aydoğu, 2018: 253). Uygulanmaya konulan bu politikalar, Türkiye ekonomisinde dış ticaretin hızlı bir şekilde gelişmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde hem yurtiçi hem de yurtdışı talepten kaynaklanan ithalat hızlı bir şekilde artış göstermiştir (Duman ve Özgüzer, 2013: 40). Ancak sektörel üretimin ithalata bağımlılık yapısı 1980 öncesinden günümüze kadar Türkiye ekonomisinin kalıcı bir özelliğidir (Erduman, Eren & Gül, 2019: 7; Şenesen, 2005: 32). Bu anlamda çalışmanın literatür kısmında da belirtildiği gibi, Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmalarda genel olarak ithal girdi yoğunluğunun yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Ayas, 2017: 2). İthal girdi yoğunluğunun en yüksek olduğu sektör ise sermaye yoğun imalat sektörüdür (Alp, Kök & Başkol, 2017: 6). Bu çalışmanın temel amacı da Türkiye ekonomisinde sektörel üretimin ithal ara girdi bağımlılık yapısını incelemektir. Sektörel üretimin ithal ara girdi bağımlılığını inceleyebilmek amacıyla girdi-çıkıtı (input-output) analizlerinden yararlanılmıştır.

Girdi-çıkıtı analizleri, herhangi bir ekonomide sektörler arası karşılıklı bağınlaşma yapısını detaylı bir şekilde ortaya koyan önemli analiz yöntemlerinden biridir (Tunç, 2013: 375). Wassily Leontief tarafından ilk olarak uygulanan ve onun çalışmalarından esinlenerek yapılan girdi-çıkıtı analizleri 20.yy'da ekonomiye yapılan en önemli katkılardan biri olarak kabul edilmektedir. Girdi-çıkıtı modelleri, özellikle ekonomide faaliyet gösteren sektörler arasında karşılıklı bağlantıları incelemek ve ekonomide meydana gelen yapısal değişimleri değerlendirmek için önemli bir analiz aracıdır (Reis ve Rau, 2009: 527-528). Bu bağlamda girdi-çıkıtı analizleri yardımıyla Türkiye ekonomisinde sektörel üretimin ithal ara girdi bağımlılık yapısı incelenebilir. Çalışmada Dünya Girdi-Çıkıtı Veri Tabanında (WIOD) yer alan Türkiye'ye ait Ulusal Girdi-Çıkıtı Tablosu (NIOT) kullanılarak Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren sektörlerin ithal ara girdi bağımlılık yapısı analiz edilmiştir. Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır; giriş bölümünden sonra birinci bölümde Türkiye ekonomisinde ithalat bağımlılığına yönelik yapılan çalışmalar ile ilgili bir literatür taraması yapılmıştır. İkinci bölüm yöntem ve analize ayrılmıştır; bu bölümde girdi-çıkıtı modelleri ile ilgili genel bilgiler, analiz yöntemi, ithal ara girdi bağımlılık analizi ve analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Son bölüm ise sonuç kısmına ayrılmıştır.

1. TÜRKİYE İÇİN YAPILAN GİRDİ-ÇIKTI ANALİZLERİNE YÖNELİK BİR LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde girdi-çıkıtı analizleri ile sektörel üretimin ithalat bağımlılık yapısını inceleyen çeşitli yabancı ve yerli çalışmalar bulunmaktadır. Bu anlamda yabancı literatürde farklı ülkeler ve bölgeler için yapılan bazı çalışmalar; Kranendonk ve Vebruggen (2005), Kranendonk ve Vebruggen (2008), Helm ve Hoekstra (2008), Hoekstra ve Helm (2010), Johnson ve Noguera (2012), Bravo ve Alvarez (2012), Amar, Landau & Wirkierman (2016), Escaith (2016), Mikulic ve Lovrinčević (2018) şeklinde belirtilebilir.

Girdi-çıkıtı modellerini çalışan az sayıda araştırmacı olmasına rağmen, Türkiye ekonomisinde faaliyet gösteren sektörlerin ithalat bağımlılık yapısını inceleyen çeşitli çalışmaların olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yerli literatürde yer alan bazı çalışmalar kronolojik olarak şu şekilde değerlendirilebilir:

İnanç ve Konak (2011), Atan (2011) ve Şenesen (2005) TÜİK'te yer alan 1998, 2002 ve 2012 yıllarına ait girdi-çıkıtı tablolarını kullanarak yaptıkları analiz sonucunda; genel olarak ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektörlerin imalat sanayi alt sektörleri olduğu belirlenmiştir. Yine bu çalışmalarda, imalat sanayi sektörü yanı sıra ithal ara girdi bağımlılığı yüksek olan sektörlerin, gaz üretimi ve dağıtım, kok fırını ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı, elektrikli ev aletlerinin imalatı, ana kimyasal maddeler, sentetik kauçuk ve plastik hammadde imalatı gibi enerji sektörleri ve imalat sanayi alt sektörleri olduğu vurgulanmaktadır.

Duman ve Özgüzer (2013) 1998 ve 2002 TÜİK girdi-çıkıtı tablolarından yararlanarak yaptıkları çalışma sonucuna göre 1988 yılında ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör imalat sanayisidir. İmalat sanayisini, elektrik, gaz ve su arzı ve inşaat sektörleri izlemektedir. 2002 yılında ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör ise elektrik, gaz ve su temini sektörü olmuştur. Bu sektörü aynı şekilde imalat ve inşaat sektörü izlemektedir.

Alp, Kök & Başkol (2017) tarafından TÜİK 2002 ve 2012 yıllarına ait girdi-çıkıtı tablolarından yararlanılarak yapılan analiz sonucunda göre; ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör kâğıt ve kâğıt ürünleri imalatı sektörüdür ve bu sektörün ithalat bağımlılığı dönem boyunca artış göstermiştir. Yine bu çalışmada, kimyasal madde ve ürünleri imalatı gibi orta ve ileri teknoloji yoğun nitelikli sektörlerde ithal girdi kullanım oranının artış gösterdiği ileri sürülmüştür. İthal girdi bağımlılığı azalan sektörler ise, basım ve yayım; plak, kaset v.b, kayıtlı medyanın çoğaltılması sektörleridir.

Uğurlu ve Tuncer (2017) tarafından WIOD'ta yer alan Türkiye ekonomisi için 1995-2011 girdi-çıkıtı tabloları kullanılarak yapılan çalışmada diğer çalışmalara paralel bulgular elde etmişlerdir. Yani genel anlamda imalat sanayi sektörlerinin ithalat bağımlılığı diğer sektörlerle göre daha yüksektir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre; dönem boyunca ithalat bağımlılığı artan sektörler metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı ile ana metal ve fabrikasyon metal ürünlerin imalatı sektörleridir. Bu çalışmada da benzer bir şekilde sermaye yoğun sektörlerde ithalat bağımlılığının yüksek olduğu ve ithalat bağımlılığının dönem boyunca önemli oranda artış gösterdiği vurgulanmaktadır. Enerji sektöründe ise ithalat bağımlılığının azaldığı bulgusu elde edilmiştir.

Ersungur, Boz & Çınar, (2017) WIDO'ta yer alan Türkiye'nin 1995-2011 yıllarına ait girdi-çıkıtı tabloları aracılığıyla yaptıkları çalışmada; genel anlamda ithalat gereksinim oranının en yüksek olduğu sektörler rafine petrol ve nükleer yakıt, kauçuk ve plastik, kimyasal ve kimyasal ürünleri, elektrik, gaz ve su temini, temel metaller ve metal üretimi, ulaştırma ekipmanları sektörleridir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre 2008 yılına kadar ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör rafine petrol ve nükleer yakıt iken 2008 yılından itibaren ulaştırma ekipmanları, temel metaller ve metal üretimi sektörleridir. Genel anlamda enerji sektörlerinin ithalat bağımlılığı devam etmekle birlikte ithalat bağımlılığı etkisi

yüksek olan sektörler imalat sanayi sektörleridir. Ersungur ve Ekinci (2015) aynı verileri kullanarak benzer bulgular elde etmişlerdir. Buna göre 2000 yılında Türkiye ekonomisinde ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör rafine petrol ve nükleer yakıt sektörüdür. Bu sektörden sonra elektrik ve optik ekipmanları sektörü yer almaktadır. 2005 yılında ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör rafine petrol ve nükleer yakıt sektörü iken bu sefer ikinci en yüksek sektör elektrik, gaz ve su temini sektörü olmaktadır. 2008 sonrası dönemde ise ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektörler ulaştırma ekipmanları sektörü, temel metaller ve metal üretimi, imalat geri dönüşümü sektörleridir.

Erduman, Eren & Gül (2019) Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) veri tabanında yer alan 2002 ve 2012 yıllarına ait girdi-çıktı tablolarını kullanarak yaptıkları analizde, Türkiye ekonomisinde ithal bağımlılığı yüksek olan sektörler; kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, temel metaller ve motorlu taşıtlar sektörleridir. Ekonomide faaliyet gösteren bu sektörler genel anlamda teknoloji ve sermaye yoğun sektörlerdir. İthal bağımlılığı düşük olan sektörler ise, tarım, ormancılık ve balıkçılık, madencilik ve hizmet sektörleridir. Genel olarak imalat sanayisinde ithalat bağımlılığının yüksek olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Dağıstan (2019) tarafından WIOD'ta yer alan Türkiye ulusal girdi-çıktı tablolarından yararlanarak 1995-2011 döneminde dikey uzmanlaşma için yapılan çalışmada elde edilen bulgulara göre; ithalat yoğunluğu yüksek olan sektörler ana metal sanayi ve metal eşya sanayi ile motorlu kara taşıtı ve römork sektörleridir. Yine bu çalışmada özellikle imalat sanayisinde ithalat girdisi artışına yönelik bulgular elde edilmiştir.

Özcan-Tok ve Sevinç (2019) tarafından TÜİK'te yer alan 2002 ve 2012 girdi-çıktı tablolarından yararlanarak yapılan çalışmada; 2012 yılında kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme, ana metaller, motorlu kara taşıtları, kauçuk ve plastik ürünleri sektörlerinde ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektörler olarak belirlenmiştir. Çalışmada, 2002 ve 2012 yılları için elde edilen bulgulara göre sermaye yoğun sektörlerin ithal girdi bağımlılığının yüksek olduğu tespit edilmiştir. İthal girdi bağımlılığı en düşük olan sektörler ise emek yoğun nitelikli sektörler olduğu belirtilmiştir.

Topcuoğlu (2020) tarafından WIOD'ta yer alan 2014 yılına ait Türkiye'nin ulusal girdi-çıktı tablosu kullanılarak yapılan analiz sonucunda; Türkiye ekonomisinde ithalat gereksinim oranının en yüksek olduğu sektörler bilgisayar, elektronik ve optik ürünleri imalatı, temel metallerin imalatı ile motorlu kara taşıtları ve römork imalatı, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünlerinin imalatı sektörleridir. Yani genel anlamda imalat sanayi sektörlerinde ithalat gereksiniminin yüksek olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir.

2. YÖNTEM VE ANALİZ: GİRDİ-ÇIKTI MODELLERİ

Girdi-çıktı modeli, 1930'lu yılların sonunda ilk olarak Wassily Leontief tarafından geliştirilen analitik bir yöntemdir. Bu nedenle literatürde çoğu zaman Leontief modeli olarak da adlandırılmaktadır. Basit bir Leontief girdi-çıktı modeli, genel olarak bir ülke veya bölge için gözlemlenen iktisadi verilerden oluşmaktadır (Miller ve Blair, 2009: 1-2). Girdi-çıktı analizi, ulusal veya bölgesel bir ekonomik sistemde farklı sektörler arasındaki karşılıklı ilişkileri sistematik bir şekilde ölçen bir modeldir (Leontief, 1986: 19). Girdi-çıktı modelleri, herhangi bir ekonomide faaliyet gösteren üretim ve tüketim birimleri veya başka bir deyişle sektörler arasındaki karşılıklı bağımlı olmayı inceleyen birer genel denge modelidir (Aydoğuş, 2015: 3). Girdi-çıktı analizlerinin avantajı doğrudan ve dolaylı etkileri ve ayrıca hem sektör hem de makro seviyede birikimli etkiyi vermesidir (Rohman, 2012: 390).

Girdi-çıktı analizleri ulusal ya da bölgesel girdi-çıktı tablolarından yararlanılarak yapılmaktadır. Girdi-çıktı tabloları belirli bir dönemde bir ulusal veya bölgesel ekonomide bütün sektörler arasındaki mal ve hizmet akımını göstermektedir (Leontief, 1986: 19-20). Yani, girdi-çıktı tabloları bir ekonomide

faaliyet gösteren her bir sektörün hem belirli bir çıktı ürettiği hem de aynı zamanda çıktıyı üretmek amacıyla diğer sektörlerden girdi tükettiği durumunu göstermektedir. Bu durumda her sektör hem arz hem de talep eden konumundadır (Miller ve Blair, 2009: 2-3). Girdi-çıkıtı tablolarında her sektör hem satır hem de sütün olmak üzere iki şekilde yer almaktadır. Tablodaki satırlar her bir sektörün ürettiği mal ve hizmetlerin yani çıktının ekonomiyeye nasıl dağıldığı, çıktının ne şekilde arz edildiğini gösterirken tablonun sütunları ise her bir sektörün çıktı üretmek için kullandığı girdileri yani talebi göstermektedir (Miller ve Blair, 2009: 2-3; Aydoğuş, 2015: 21-22). Girdi-çıkıtı tabloları üç ana bölümden oluşmaktadır. Tablonun birinci kısmı sektörler arasındaki karşılıklı ara mal akışını göstermektedir. İkinci bölümde her sektör tarafından üretilen mal ve hizmetlere olan nihai talep bileşenleri yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise temel girdilere yapılan ödemeler yer almaktadır (Thirlwall, 1986: 232-233).

Bir ekonomide n tane sektörün olduğu varsayımı altında, i sektörünün toplam üretimi x_i toplam nihai talebi f_i ve z_{ij} sektörler arası ara mal akışını göstermektedir. Bu durumda nihai talep ve gayri safi üretim arasındaki denklik aşağıdaki gibi olur (Miller ve Blair, 2009: 11-12):

$$x_i = z_{i1} + \dots + z_{ij} + \dots + z_{in} + f_i = \sum_{j=1}^n z_{ij} + f_{ij} \quad (1)$$

Denklem (1) n tane sektör için düzenlenirse aşağıdaki denklem (2) elde edilir:

$$\begin{aligned} x_1 &= z_{11} + \dots + z_{1j} + \dots + z_{1n} + f_1 \\ &\cdot \\ &\cdot \\ &\cdot \\ x_i &= z_{i1} + \dots + z_{ij} + \dots + z_{in} + f_i \\ &\cdot \\ &\cdot \\ &\cdot \\ x_n &= z_{n1} + \dots + z_{nj} + \dots + z_{nn} + f_n \end{aligned} \quad (2)$$

Burada; $\mathbf{X} = \begin{bmatrix} x_1 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix}$, $\mathbf{Z} = \begin{bmatrix} z_{11} & \dots & z_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ z_{n1} & \dots & z_{nn} \end{bmatrix}$ ve $\mathbf{F} = \begin{bmatrix} f_1 \\ \vdots \\ f_n \end{bmatrix}$, x ve f birer vektör ve Z ise $n \times n$ şeklinde bir

matrisi göstermektedir. Dolayısıyla genel olarak nihai talep ile çıktı arasındaki denklem matris notasyonu ile gösterilirse aşağıdaki denklem (3) elde edilir:

$$\mathbf{X} = \mathbf{Z}\mathbf{X} + \mathbf{F} \quad (3)$$

Bu denklemde; $\mathbf{A}_d = \mathbf{Z}\mathbf{X}^{-1}$; $\mathbf{A}_d = \sum a^d_{ij}$ ve buradaki \mathbf{A}_d teknik katsayılar matrisini ifade etmektedir ve $n \times n$ matrisi şeklindedir³. Aynı zamanda yukarıdaki denklem (3) tekrar düzenlenirse;

$$\mathbf{X} = \mathbf{A}\mathbf{X} + \mathbf{F} \quad (4)$$

Denklem (4) \mathbf{X} için çözümlerse denklem (5) elde edilir:

² Denklemde yer alan i sembolü toplam vektörünü ifade etmektedir. Bknz. Miller ve Blair, 2009.

³ \mathbf{X} ifadesinin üzerindeki şapka x ifadesinin diagonal bir matris olduğunu ifade etmektedir.

$$X = (I - A_d)^{-1} \cdot F^4 \quad (5)$$

Denklem (5) ile her bir ekonomide denge üretim miktarı elde edilmiş olur (Aydoğuş, 2015: 50-51).

2.1. SEKTÖREL ÜRETİMİN İTHAL GİRDİ BAĞIMLILIĞI

Girdi-çıkıtı tablolarında herhangi bir ekonomide sektörlerin üretim sürecinde kullandıkları ara girdiler yerli ve ithal ara girdiler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu bağlamda herhangi bir ekonomide toplam ara girdi ya da diğer bir ifadeyle teknik katsayılar matrisi (\mathbf{A}) hem yurt içi teknik katsayılar matrisi (\mathbf{A}^d) hem de ithalat katsayılar matrisinden (\mathbf{A}^m) oluşmaktadır ve teknik katsayılar matrisi aşağıdaki denklem (6) gibidir (Erduman, Eren & Gül, 2019: 11):

$$\begin{bmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{nn} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} a_{11}^d & \cdots & a_{1n}^d \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1}^d & \cdots & a_{nn}^d \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} a_{11}^m & \cdots & a_{1n}^m \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1}^m & \cdots & a_{nn}^m \end{bmatrix} \quad (6)$$

Dolayısıyla matris notasyonu ile teknik katsayılar matrisi aşağıdaki gibi elde edilir:

$$A = A^d + A^m \quad (7)$$

Burada $\mathbf{A}^m = \mathbf{Z}^m \cdot \widehat{\mathbf{X}}^{-1}$; $\mathbf{A}^m = \sum \mathbf{a}^m_{ij}$ şeklinde hesaplanmaktadır. İthalat katsayılar matrisinde ($\mathbf{A}^m = \sum \mathbf{a}^m_{ij}$) her bir sütünün toplamı herhangi bir j sektörünün nihai talebinde meydana gelecek bir değişme karşısında doğrudan geri bağlantı etkilerini göstermektedir. Benzer şekilde ($\mathbf{A}^m = \sum \mathbf{a}^m_{ij}$) her bir satırın toplamı herhangi bir i sektörünün doğrudan ileri bağlantı etkilerini vermektedir. Yani ithalat girdi katsayılar matrisi (\mathbf{A}^m) doğrudan ithalat ara girdi etkilerini vermektedir (Reis ve Rua, 2009: 531-532; Şenesen, 2005: 15). Bununla birlikte bir ekonomide herhangi bir sektörün hem doğrudan hem de dolaylı ithalat etkileri hesaplanabilir. Bir sektörün toplam ithal ara girdi etkileri hesaplanmasında Leontief ters matrisinden yararlanılmaktadır (Amar, Landau & Wirkierman, 2016: 13-14). Leontief ters matrisi $(\mathbf{I}-\mathbf{A})^{-1}$ ile ithal ara girdi katsayıları matrisinin (\mathbf{A}^m) çarpımı ithalat ters matrisini (\mathbf{R}) vermektedir. Dolayısıyla ithalat ters matrisi üretimde dolaylı ve doğrudan girdi etkilerini göstermektedir. İthalat ters katsayılar matrisi $n \times n$ matris şeklindedir. Bu durumda ithalat ters matrisi (\mathbf{R}) Denklem (8)'deki gibi ifade edilir (Bravo ve Alvarez, 2012: 12):

$$R = A_m (I - A_d)^{-1} \quad (8)$$

İthalat ters matrisinde, her bir sütünün toplamı herhangi bir j sektörünün nihai talebinde meydana gelecek bir değişme karşısında doğrudan ve dolaylı yani toplam bağlantı etkilerini göstermektedir. Ters ithalat matrisinde toplam geri bağlantı etkileri (sütün toplamaları) aşağıdaki gibidir:

$$R_j = \sum_{j=1}^n r_{ij} \quad (j = 1, 2, \dots, n)$$

İthalat ters matrisi sütunlarının toplamı denge durumunda j sektörünün bir birimlik çıktı üretimi için ne kadar ithalat yapması gerektiğini de ölçmektedir (Bravo ve Alvarez, 2012: 91-92; Cordoso, Esteves & Rua, 2013: 121-122). Bir ekonomide R_j katsayısı yükseldikçe ekonominin ithalata bağımlılığı artarken tersi durumda ekonominin ithalata bağımlılığı düşmektedir. Bu bağlamda R_j bir ekonomide sektörlerin ithalata bağımlılık yapısını göstermektedir (İnançlı ve Konak, 2011: 349; Şenesen, 2005: 14-16). İthalat ters matrisinin satır toplamaları ise bir ekonomide ithalatın ileriye doğru bağlantı etkilerini verir:

⁴ \mathbf{I} $n \times n$ şeklinde birim matrisi ifade etmektedir. Ayrıca denklemdeki $(\mathbf{I}-\mathbf{A}_d)^{-1}$ ifadesi Leontief Ters Matrisini (\mathbf{L}) göstermektedir

$$R_i = \sum_{j=1}^n r_{ij} \quad (i = 1, 2, \dots, n)$$

İthalatın ileriye doğru bağlantı etkisi, herhangi bir ekonomide bütün endüstrilerin mallarına olan nihai talep bir birim arttığında, meydana gelen bu talep artışını karşılayabilecek toplam olarak ne kadar *i* sektörü malı ithal edilmesi gerektiğini göstermektedir (Alp, Kök & Başkol, 2017: 15; Topcuğlu, 2020: 127).

2.1. BULGULAR

Çalışmada Dünya Girdi-Çıktı Veri Tabanında (WIOD) yer alan Türkiye'nin Ulusal Girdi-Çıktı Tablosu (NIOT) kullanılmıştır. WIOD'ta 2013 yılında derlenen (Release 2013) ve 2016 yılında derlenen (Release 2016) olmak üzere iki farklı yapıda girdi-çıktı tabloları yer almaktadır. 2013 yılında derlenen girdi-çıktı tabloları 1995-2011 yılları için toplam 35 sektörden oluşmakta ve 40 ülkeyi kapsamaktadır. 2013 yılında derlenen girdi-çıktı tabloları ISIC Rev.3'e göre sınıflandırılmıştır. 2016 yılında derlenen girdi-çıktı tabloları 2000-2014 yılları için toplam 56 sektörden oluşmakta ve 43 ülkeyi kapsamaktadır. 2016 yılında derlenen girdi-çıktı tabloları ISIC Rev.4'e göre sınıflandırılmıştır (Timmer vd., 2015: 577-580).

Girdi-çıktı tablolarından yararlanılarak Türkiye ekonomisi için hesaplanan sektörel ithal gereksinim oranları Tablo 1'de yer almaktadır. Sektörel ithal gereksinim oranı ithalat ters matrisi (R) sütunlarının toplamından elde edilmektedir ve aynı zamanda toplam geriye bağlantı etkisini de göstermektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere 2000 ve 2008 yıllarında Türkiye ekonomisinde ithal ara girdi gereksinimi en yüksek olan sektör kök kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (C19) alt sektörüdür. Buna göre bu alt sektörde ithal ara girdi gereksinim oranı 2000'de 0,3895 iken 2008'de bu oran 0,5237'ye çıkmıştır. 2014 yılına gelindiğinde ise ithal ara girdi gereksinimi en yüksek olan sektör bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (C26) alt sektörü olmuştur. Bu alt sektörde ithal ara girdi gereksinim oranı 2000'de 0,2954 iken 2014'te bu oran 0,4365'e yükselmiştir. 2014 yılında Türkiye ekonomisinde bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (C26) sektöründen sonra ithal ara girdi gereksinimi en yüksek olan beş sektör şu şekildedir: Ana metal sanayi (C24), motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı (C29), makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı (C25), kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı (C22), mobilya imalatı; diğer imalat (C31_C32). Yine benzer şekilde Tablo 1'deki bulgular değerlendirildiğinde 2014 yılında ithal ara girdi gereksinimi en yüksek olan ilk 18 sektörün imalat sanayi alt sektörleri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinde ithal ara girdi gereksinimi en yüksek olan sektörlerin imalat sanayi alt sektörleri olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Türkiye'de Sektörel Üretim İthalat Gereksinim Oranı⁵

Sıra No	Sektör	2000			2008			2014				
		Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Sektör	Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Sektör	Doğrudan	Dolaylı	Toplam
1	C19	0.2996	0.0898	0.3895	C19	0.4742	0.0495	0.5237	C26	0.3523	0.0842	0.4365
2	C26	0.1721	0.1233	0.2954	C24	0.3698	0.0701	0.4400	C24	0.3603	0.0634	0.4237
3	C29	0.1219	0.1297	0.2516	C29	0.3129	0.0845	0.3974	C29	0.3496	0.0701	0.4197
4	C24	0.1255	0.1232	0.2486	C25	0.3146	0.0676	0.3823	C25	0.3336	0.0609	0.3945
5	C22	0.1293	0.1071	0.2364	C31_C32	0.2558	0.0933	0.3492	C22	0.3180	0.0707	0.3887
6	D35	0.1156	0.1207	0.2362	C22	0.2340	0.1027	0.3367	C31_C32	0.2951	0.0851	0.3801
7	C20	0.1443	0.0907	0.2350	C20	0.2559	0.0795	0.3354	C27	0.2842	0.0745	0.3587
8	C25	0.1037	0.1130	0.2166	C27	0.2233	0.0957	0.3190	C20	0.2799	0.0641	0.3441
9	C31_C32	0.0933	0.1223	0.2156	D35	0.1816	0.1372	0.3188	C28	0.2802	0.0549	0.3350
10	C27	0.0980	0.1123	0.2103	C28	0.2426	0.0675	0.3101	C19	0.2067	0.0771	0.2838
11	C17	0.0912	0.1087	0.1999	C26	0.1794	0.1190	0.2984	C16	0.2005	0.0810	0.2815

⁵ Sektör kodlarının tanımlamaları Tablo Ek 1'de yer almaktadır.

Tablo 1'in Devamı

12	C28	0.0972	0.0958	0.1930	C23	0.2109	0.0771	0.2879	C17	0.1875	0.0918	0.2792
13	C16	0.0975	0.0934	0.1909	C17	0.1557	0.1131	0.2688	C13-C15	0.1301	0.1154	0.2455
14	C23	0.0975	0.0877	0.1853	C16	0.1625	0.0975	0.2600	C30	0.1941	0.0504	0.2445
15	H50	0.1330	0.0397	0.1727	F	0.1426	0.0801	0.2227	F	0.1522	0.0650	0.2172
16	C13-C15	0.0643	0.1039	0.1682	C30	0.1524	0.0661	0.2185	C18	0.1297	0.0804	0.2101
17	C18	0.0652	0.0890	0.1542	C13-C15	0.0938	0.1188	0.2125	C23	0.1302	0.0707	0.2008
18	C30	0.0779	0.0707	0.1486	C18	0.0991	0.0937	0.1929	C10-C12	0.1108	0.0861	0.1970
19	H51	0.0758	0.0698	0.1456	C10-C12	0.0784	0.0857	0.1641	E37-E39	0.1030	0.0607	0.1636
20	F	0.0580	0.0861	0.1441	E37-E39	0.0785	0.0669	0.1454	H51	0.0938	0.0537	0.1475
21	K66	0.0752	0.0486	0.1239	B	0.0919	0.0507	0.1426	D35	0.0550	0.0881	0.1432
22	C10-C12	0.0483	0.0747	0.1230	H51	0.0779	0.0626	0.1405	Q	0.0841	0.0486	0.1327
23	G47	0.0840	0.0341	0.1181	Q	0.0580	0.0598	0.1179	B	0.0887	0.0381	0.1268
24	J61	0.0678	0.0480	0.1157	I	0.0475	0.0660	0.1135	I	0.0621	0.0608	0.1228
25	G45	0.0594	0.0498	0.1092	H50	0.0751	0.0380	0.1131	M72	0.0592	0.0563	0.1155
26	B	0.0508	0.0565	0.1073	H49	0.0574	0.0454	0.1027	A01	0.0785	0.0322	0.1108
27	H49	0.0485	0.0563	0.1048	O84	0.0490	0.0507	0.0998	M74_M75	0.0687	0.0396	0.1083
28	H52	0.0456	0.0551	0.1008	M74_M75	0.0539	0.0445	0.0984	H49	0.0660	0.0372	0.1032
29	Q	0.0446	0.0558	0.1004	G45	0.0505	0.0465	0.0970	O84	0.0614	0.0413	0.1027
30	O84	0.0542	0.0456	0.0998	A01	0.0565	0.0371	0.0936	H50	0.0696	0.0328	0.1024
31	G46	0.0589	0.0387	0.0976	K66	0.0382	0.0499	0.0881	J61	0.0556	0.0454	0.1010
32	M72	0.0437	0.0525	0.0962	J61	0.0348	0.0500	0.0849	G45	0.0468	0.0404	0.0872
33	I	0.0380	0.0575	0.0955	M72	0.0243	0.0580	0.0823	K66	0.0342	0.0486	0.0828
34	E37-E39	0.0360	0.0557	0.0917	G47	0.0443	0.0358	0.0800	J62_J63	0.0437	0.0336	0.0773
35	R_S	0.0409	0.0437	0.0847	H52	0.0233	0.0512	0.0745	A03	0.0527	0.0226	0.0752
36	M74_M75	0.0381	0.0450	0.0831	G46	0.0358	0.0387	0.0744	H52	0.0251	0.0499	0.0751
37	J62_J63	0.0456	0.0371	0.0827	R_S	0.0273	0.0459	0.0732	E36	0.0518	0.0218	0.0736
38	N	0.0382	0.0410	0.0792	E36	0.0399	0.0332	0.0731	R_S	0.0281	0.0414	0.0695
39	K64	0.0393	0.0315	0.0709	A03	0.0394	0.0273	0.0667	G47	0.0311	0.0348	0.0659
40	A01	0.0320	0.0362	0.0682	N	0.0295	0.0359	0.0653	G46	0.0268	0.0372	0.0640
41	K65	0.0346	0.0307	0.0654	J62_J63	0.0274	0.0364	0.0638	N	0.0302	0.0320	0.0622
42	A03	0.0309	0.0306	0.0615	L68	0.0240	0.0264	0.0504	L68	0.0315	0.0205	0.0520
43	E36	0.0223	0.0298	0.0521	K65	0.0200	0.0303	0.0503	K64	0.0181	0.0292	0.0473
44	P85	0.0201	0.0252	0.0454	P85	0.0221	0.0278	0.0499	P85	0.0242	0.0224	0.0466
45	L68	0.0136	0.0232	0.0368	K64	0.0178	0.0309	0.0488	K65	0.0157	0.0305	0.0462
46	A02	0.0097	0.0201	0.0299	A02	0.0156	0.0181	0.0337	A02	0.0177	0.0141	0.0318
47	C21	0.0000	0.0000	0.0000	C21	0.0000	0.0000	0.0000	C21	0.0000	0.0000	0.0000
48	C33	0.0000	0.0000	0.0000	C33	0.0000	0.0000	0.0000	C33	0.0000	0.0000	0.0000
49	H53	0.0000	0.0000	0.0000	H53	0.0000	0.0000	0.0000	H53	0.0000	0.0000	0.0000
50	J58	0.0000	0.0000	0.0000	J58	0.0000	0.0000	0.0000	J58	0.0000	0.0000	0.0000
51	J59_J60	0.0000	0.0000	0.0000	J59_J60	0.0000	0.0000	0.0000	J59_J60	0.0000	0.0000	0.0000
52	M69_M70	0.0000	0.0000	0.0000	M69_M70	0.0000	0.0000	0.0000	M69_M70	0.0000	0.0000	0.0000
53	M71	0.0000	0.0000	0.0000	M71	0.0000	0.0000	0.0000	M71	0.0000	0.0000	0.0000
54	M73	0.0000	0.0000	0.0000	M73	0.0000	0.0000	0.0000	M73	0.0000	0.0000	0.0000
55	T	0.0000	0.0000	0.0000	T	0.0000	0.0000	0.0000	T	0.0000	0.0000	0.0000
56	U	0.0000	0.0000	0.0000	U	0.0000	0.0000	0.0000	U	0.0000	0.0000	0.0000

Kaynak: Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

İmalat sanayisinden sonra ithalat gereksinim oranları yüksek olan sektörler: Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistem üretimi ve dağıtımı (D35), su yolu taşımacılığı (H50), hava yolu taşımacılığı (H51), inşaat (F) ve kanalizasyon, atığın toplanması; ıslahı ve bertaraf faaliyetleri, maddelerin geri kazanımı; iyileştirme faaliyetleri ve diğer atık yönetim hizmetleri (E37_E39). Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistem üretimi ve dağıtımı (D35) sektörü 2000 yılında altıncı sıradayken 2014 yılına gelindiğinde ithalat gereksinim oranı düşmüş ve yirmi birinci sıraya gerilemiştir. Bu sektörlerden sadece inşaat (F) sektöründe ithalat gereksinim oranı yükselmiştir.

2000, 2008 ve 2014 yıllarında ithal ara girdi gereksinimi en düşük olan sektör ormancılık ve tomrukçuluk (A02) sektörüdür. Bu sektörde ithal ara girdi gereksinimi 2000'de 0,0299, 2008'de 0,0377 ve 2014'te ise 0,0318 olarak hesaplanmıştır. 2014 yılı itibarıyla ormancılık ve tomrukçuluk (A02) sektöründen sonra ithal ara girdi gereksinimi düşük olan sektörler şu şekildedir: Zorunlu sosyal güvenlik hariç, sigorta, reasürans ve emeklilik fonları (K65), eğitim (85), sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri (K64), gayrimenkul faaliyetleri (L68), idari ve destek hizmet faaliyetleri (N). Tablo 1'deki bulgular değerlendirildiğinde, genel olarak ithal gereksinim oranının en düşük olduğu sektörler tarım sektörleri ve genel anlamda hizmet sektörleri olduğu görülmektedir. 2000, 2008 ve 2014 yıllarında temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ait malzemelerin imalatı (C21), makine ve donanımların kurulumu ve onarımı (C33), posta ve kurye faaliyetleri (H53), yayıncılık faaliyetleri (J58), sinema filmi, video ve televizyon programı yapımcılığı, ses kaydı ve müzik yayıncılığı faaliyetleri; programlama ve yayıncılık faaliyetleri (J59_J60), hukuk ve muhasebe faaliyetleri; genel merkezlerin faaliyetleri; yönetim danışmanlığı faaliyetleri (M69_M70), mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik muayene ve analiz (M71), reklamcılık ve pazar araştırması (M73), hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; hane halkları tarafından kendi kullarımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve hizmet üretim faaliyetleri (T) ve uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri (U) sektörlerinde ithal ara girdi gereksinim oranı sıfır olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2, 2000 yılından 2014 yılına gelindiğinde sektörlerin ithal ara girdi gereksinim oranı yüzde değişimlerini göstermektedir. Sektörler bazında ithal ara girdi kullanımında en fazla artış imalat sanayi sektörlerinde gerçekleşmiştir. İmalat sanayi sektörlerinden ithal ara girdi gereksinim oranının en fazla artışı alt sektör ise makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı (C25) sektörüdür. Bu sektörde 2000 yılından 2014 yılına gelindiğinde üretimde kullanılan ithal ara girdi oranı yaklaşık %82 artış göstermiştir. Benzer şekilde ithal ara girdi kullanım oranı en fazla artan diğer sektör kanalizasyon, atığın toplanması; ıslahı ve bertaraf faaliyetleri, maddelerin geri kazanımı; iyileştirme faaliyetleri ve diğer atık yönetim hizmetleri (E37_E39) sektörüdür. Bu sektörde 2014 yılına gelindiğinde ithal ara girdi kullanım oranı yaklaşık %78 artış göstermiştir. Bu iki sektörden sonra 2000 yılından 2014 yılına gelindiğinde ithal ara girdi gereksinimi en fazla artan diğer beş sektör şu şekildedir: Mobilya imalatı; diğer imalat (C31_C32), başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı (C28), elektrikli teçhizat imalatı (C27), ana metal sanayi (C24) ve motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı (C29). Bunun dışında, imalat sanayi sektörleri dışında ithal ara girdi kullanım oranı %50 üzerinde artış gösteren sektörler ise sırasıyla bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri (A01) (%62) ve inşaat (F) (%50) sektörleridir.

İthal ara girdi kullanım oranının en fazla azaldığı sektör motorlu taşıtlar ve motosikletler hariç perakende ticaret (G47) sektörüdür. Bu sektörde 2014 yılına gelindiğinde ithal ara girdi kullanım oranı %44 azalmıştır. İthal ara girdi kullanım oranının azaldığı sektörler sırasıyla: Su yolu taşımacılığı (H50) %40, elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistem üretim ve dağıtımı (D35) %39, motorlu taşıtlar ve motosikletler hariç toptan ticaret (G46) %34, sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri (K64) %33, finansal hizmetler ve sigorta faaliyetleri için yardımcı faaliyetler (K66) %33, zorunlu sosyal güvenlik hariç, sigorta, reasürans ve emeklilik fonları (K65) %29, kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (C19) %27, taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler (H52)

%25, idari ve destek hizmet faaliyetleri (N) %21, toptan ve perakende ticaret ve motorlu taşıtlar ve motosikletlerin onarımı (G45) %20, diğer hizmet faaliyetleri (R_S) %18, telekomünikasyon (J61) %12, bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmet faaliyetleri (J62_J63) %6, kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı (H49) %2 şeklindedir. Bu sektörler dışında kalan sektörlerde 2014 yılında ithal ara girdi kullanım oranı artış göstermiştir.

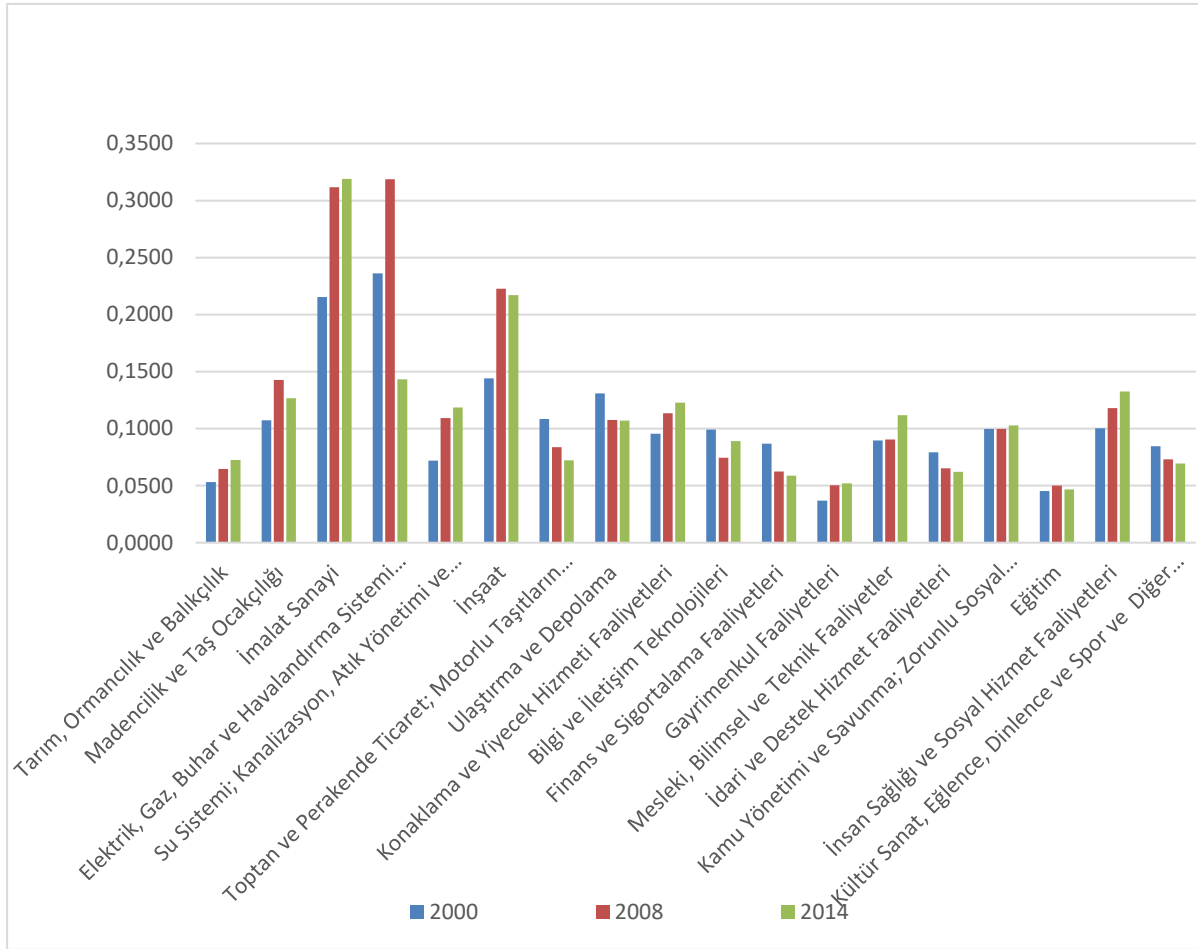
Tablo 2. 2000-2014 Yılları Arasında Sektörel Üretimde İthalat Gereksinim Oranları Yüzde Değişimi

Sıra No	Sektör	Yüzde Değişim	Sıra No	Sektör Kodları	Yüzde Değişim	Sıra No	Sektör Kodları	Yüzde Değişim
1	C25	82.10	16	C13-C15	45.91	31	H51	1.30
2	E37-E39	78.50	17	L68	41.38	32	H49	-1.50
3	C31_C32	76.34	18	E36	41.18	33	J62_J63	-6.54
4	C28	73.63	19	C17	39.66	34	J61	-12.74
5	C27	70.60	20	C18	36.25	35	R_S	-17.94
6	C24	70.40	21	Q	32.16	36	G45	-20.19
7	C29	66.83	22	M74_M75	30.32	37	N	-21.55
8	C30	64.51	23	I	28.62	38	H52	-25.50
9	C22	64.43	24	A03	22.31	39	C19	-27.12
10	A01	62.43	25	M72	20.13	40	K65	-29.29
11	C10-C12	60.14	26	B	18.14	41	K66	-33.15
12	F	50.77	27	C23	8.39	42	K64	-33.31
13	C26	47.76	28	A02	6.42	43	G46	-34.42
14	C16	47.51	29	O84	2.92	44	D35	-39.40
15	C20	46.40	30	P85	2.73	45	H50	-40.73
						46	G47	-44.18

Kaynak: Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 1, ana sektörler bazında 2000, 2008 ve 2014 yılları için hesaplanan ithalat gereksinim oranlarını göstermektedir. Buna göre ithal ara girdi kullanım oranı en yüksek olan ana sektör imalat sanayidir. İmalat sanayisinde ithalat gereksinim oranı 2000 yılında 0.2154, 2008 yılında 0.3116 ve 2014 yılında ise 0.3190 olarak hesaplanmıştır. Bu oranlara göre imalat sanayisinde ithal ara girdi kullanım oranı artış eğiliminde olmuştur. Özellikle 2008 yılında imalat sanayisinde ithal ara girdi kullanımını hızlı bir şekilde artışı görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla imalat sanayisinden sonra ithal ara girdi gereksinim oranı en yüksek olduğu diğer sektör inşaat sektörüdür. İnşaat sektöründe ithal ara girdi kullanım oranı 2000 yılında 0.1441, 2008 yılında 0.2227 ve 2014 yılında ise 0.2172'dir. Bu bağlamda inşaat sektöründe, 2008 yılında hızlı bir şekilde yükselen ithal ara girdi kullanım oranı 2014 yılında azaldığı görülmektedir. 2014 yılında ithal ara girdi kullanım oranı en yüksek olan üçüncü sektör ise elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretimi ve dağıtım sektörüdür. Bu sektörde ithal ara girdi kullanım oranı 2000 yılından 2008 yılına kadar ciddi bir artış göstermiştir fakat 2008 yılından 2014 yılına kadar ciddi anlamda azalmıştır. Ana sektörler bağlamında, ithal ara girdi kullanım oranlarının en düşük olduğu sektörler ise eğitim ve gayrimenkul faaliyetleri sektörleridir. Genel anlamda ithal ara girdi kullanım oranlarının 2000, 2008 ve 2014 yıllarında sürekli artış gösteren sektörler sırasıyla, tarım, ormancılık ve balıkçılık, imalat sanayi, su sistemi; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler, insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri şeklindedir. Aynı şekilde belirtilen dönemlerde sürekli düşüş gösteren sektörler ise sırasıyla, toptan ve perakende ticaret; motorlu taşıtların ve motosikletlerinin onarımı, finans ve sigortalama faaliyetleri, idari ve destek hizmet faaliyetleri, kültür sanat, eğlence, dinlenme ve spor ve diğer hizmet faaliyetleri şeklindedir. Diğer sektörlerde ise bu oran dalgalanmalar göstermektedir.

Şekil 1: Ana Sektörler Bazında İthalat Gereksinim Oranı

Kaynak: Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 3 sektörel üretimin toplam ileri bağlantı etkilerini göstermektedir. Toplam ileri bağlantı etkileri ithalat ters matrisi (R) satır toplamlarında oluşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre 2000 yılında toplam ileri bağlantı etkisi en yüksek olan sektör su yolu taşımacılığı (H) sektörüdür. 2008 ve 2014 yıllarında toplam ileri bağlantı etkileri en yüksek olan sektörler sırasıyla ana metal sanayi (C24) ve kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı (C20) alt sektörleridir. 2014 yılında toplam ileri bağlantı etkileri yüksek olan diğer beş sektör sırasıyla şu şekildedir; ana metal sanayi (C24), kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (C19), bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (C26), kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı (C17), motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı (C29). 2000, 2008 ve 2014 yıllarında hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; hane halkları tarafından kendi kullarımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve hizmet üretim faaliyetleri (T) ve uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri (U) sektörlerinde toplam ileri bağlantı etkileri sıfır olarak hesaplanmıştır. Bunun dışında 2014 yılında toplam ileri bağlantı etkileri düşük olan diğer beş sektör ise şu şekildedir: Reklamcılık ve pazar araştırması (M73), posta ve kurye faaliyetleri (H53), finansal hizmetler ve sigorta faaliyetleri için yardımcı faaliyetler (K66), sinema filmi, video ve televizyon programı yapıcılığı, ses kaydı ve müzik yayıncılığı faaliyetleri; programlama ve yayıncılık faaliyetleri (J59_J60) ve balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği (A03). Tablo 3'te elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, 2014 yılında toplam ileri bağlantı etkileri en yüksek olan sektörlerin genel olarak imalat sanayi alt sektörleri olduğu ve toplam ileri bağlantı katsayıları en düşük olan sektörler ise genel olarak tarım ve hizmet sektörleri olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Sektörel Üretim İleri Bağlantı Etkileri

Sıra No	Sektör	2000			2008			2014				
		Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Sektör	Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Sektör	Doğrudan	Dolaylı	Toplam
1	H50	0.4286	0.3926	0.8212	C24	1.2301	0.2842	1.5143	C20	1.1907	0.5725	1.7632
2	C20	0.3819	0.3667	0.7486	B	0.7547	0.6184	1.3731	C24	1.3134	0.2819	1.5953
3	B	0.2977	0.4180	0.7157	C20	0.8262	0.5047	1.3309	C19	0.5643	0.4138	0.9781
4	C24	0.2558	0.2376	0.4935	C19	0.3612	0.2715	0.6326	C26	0.4307	0.1293	0.5600
5	H49	0.2033	0.2072	0.4105	G46	0.2103	0.1575	0.3677	C17	0.2267	0.1255	0.3521
6	K64	0.2042	0.1542	0.3584	H49	0.1781	0.1406	0.3187	C29	0.2355	0.0941	0.3296
7	C26	0.2174	0.1224	0.3398	C29	0.2167	0.0814	0.2981	C28	0.2157	0.0840	0.2997
8	K65	0.1319	0.1047	0.2366	C17	0.1646	0.1011	0.2657	B	0.1510	0.1178	0.2688
9	C19	0.1195	0.1166	0.2361	C28	0.1624	0.0632	0.2256	C27	0.1548	0.0666	0.2214
10	M74_M75	0.1254	0.0983	0.2237	C26	0.1531	0.0725	0.2255	C22	0.1533	0.0567	0.2099
11	C29	0.1136	0.0968	0.2104	C27	0.1181	0.0534	0.1715	G46	0.1409	0.0591	0.2000
12	G46	0.0868	0.1039	0.1906	H50	0.1015	0.0691	0.1707	A01	0.0879	0.0623	0.1502
13	C17	0.0967	0.0925	0.1892	C22	0.0960	0.0439	0.1399	C25	0.1141	0.0307	0.1448
14	C28	0.0788	0.0547	0.1334	C13-C15	0.0582	0.0629	0.1210	C13-C15	0.0753	0.0655	0.1409
15	D35	0.0518	0.0809	0.1327	C25	0.0904	0.0256	0.1160	C30	0.1165	0.0189	0.1354
16	C27	0.0611	0.0416	0.1027	A01	0.0605	0.0479	0.1083	C10-C12	0.0852	0.0477	0.1330
17	R_S	0.0418	0.0600	0.1018	K64	0.0602	0.0326	0.0928	C16	0.0857	0.0213	0.1070
18	H52	0.0463	0.0402	0.0865	C10-C12	0.0524	0.0319	0.0843	C23	0.0558	0.0242	0.0799
19	C22	0.0475	0.0365	0.0840	C30	0.0640	0.0091	0.0730	H50	0.0436	0.0316	0.0752
20	C13-C15	0.0339	0.0374	0.0713	C16	0.0517	0.0153	0.0669	H49	0.0352	0.0220	0.0572
21	H51	0.0408	0.0246	0.0654	C23	0.0387	0.0184	0.0571	K64	0.0318	0.0166	0.0484
22	A01	0.0318	0.0286	0.0605	K65	0.0350	0.0209	0.0558	C31_C32	0.0292	0.0144	0.0436
23	C30	0.0457	0.0084	0.0541	C18	0.0302	0.0236	0.0538	G47	0.0267	0.0115	0.0382
24	C25	0.0313	0.0208	0.0521	M74_M75	0.0316	0.0210	0.0526	C18	0.0209	0.0166	0.0376
25	J61	0.0250	0.0204	0.0454	C31_C32	0.0216	0.0118	0.0334	M74_M75	0.0171	0.0112	0.0283
26	C10-C12	0.0248	0.0184	0.0432	D35	0.0156	0.0158	0.0314	C21	0.0166	0.0079	0.0246
27	C23	0.0194	0.0167	0.0361	A02	0.0219	0.0088	0.0306	K65	0.0145	0.0089	0.0234
28	A02	0.0194	0.0111	0.0305	C21	0.0180	0.0109	0.0289	A02	0.0157	0.0054	0.0211
29	C16	0.0196	0.0089	0.0286	H52	0.0110	0.0091	0.0201	D35	0.0100	0.0102	0.0202
30	C31_C32	0.0134	0.0095	0.0228	G47	0.0118	0.0065	0.0183	G45	0.0131	0.0054	0.0185
31	C18	0.0112	0.0093	0.0205	H51	0.0098	0.0057	0.0155	H52	0.0088	0.0064	0.0152
32	O84	0.0107	0.0095	0.0202	N	0.0071	0.0046	0.0117	H51	0.0053	0.0030	0.0083
33	N	0.0110	0.0087	0.0197	J61	0.0065	0.0047	0.0112	J61	0.0044	0.0027	0.0071
34	C21	0.0097	0.0093	0.0190	E37-E39	0.0055	0.0022	0.0077	F	0.0046	0.0024	0.0070
35	G47	0.0087	0.0073	0.0160	J62_J63	0.0043	0.0015	0.0058	C33	0.0043	0.0014	0.0057
36	J62_J63	0.0109	0.0047	0.0157	C33	0.0037	0.0012	0.0049	N	0.0033	0.0020	0.0054
37	G45	0.0029	0.0030	0.0059	G45	0.0032	0.0016	0.0048	M69_M70	0.0028	0.0020	0.0049
38	F	0.0025	0.0027	0.0052	F	0.0031	0.0016	0.0047	J62_J63	0.0035	0.0012	0.0047
39	M72	0.0027	0.0021	0.0048	O84	0.0020	0.0012	0.0031	E37-E39	0.0018	0.0009	0.0027
40	E37-E39	0.0017	0.0018	0.0035	J58	0.0012	0.0008	0.0020	O84	0.0016	0.0010	0.0026

Tablo 3'ün Devamı

Sıra No	Sektör	2000			2008			2014				
		Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Sektör	Doğrudan	Dolaylı	Toplam	Sektör	Doğrudan	Dolaylı	Toplam
41	K66	0.0019	0.0015	0.0035	M72	0.0011	0.0007	0.0019	M72	0.0008	0.0004	0.0012
42	M71	0.0019	0.0015	0.0034	M71	0.0011	0.0006	0.0017	Q	0.0008	0.0003	0.0012
43	J58	0.0017	0.0012	0.0029	R_S	0.0008	0.0005	0.0012	M71	0.0007	0.0003	0.0011
44	C33	0.0018	0.0009	0.0027	E36	0.0006	0.0005	0.0011	R_S	0.0006	0.0002	0.0008
45	I	0.0010	0.0013	0.0023	L68	0.0006	0.0004	0.0009	J58	0.0005	0.0003	0.0008
46	M69_M70	0.0011	0.0008	0.0019	M69_M70	0.0006	0.0003	0.0009	I	0.0005	0.0002	0.0007
47	E36	0.0008	0.0011	0.0019	Q	0.0005	0.0003	0.0008	P85	0.0005	0.0002	0.0007
48	P85	0.0010	0.0008	0.0018	P85	0.0005	0.0003	0.0008	E36	0.0003	0.0002	0.0005
49	H53	0.0009	0.0008	0.0017	I	0.0004	0.0002	0.0007	L68	0.0003	0.0001	0.0004
50	J59_J60	0.0005	0.0005	0.0010	A03	0.0003	0.0001	0.0005	A03	0.0003	0.0001	0.0004
51	Q	0.0005	0.0004	0.0009	H53	0.0003	0.0002	0.0004	J59_J60	0.0002	0.0001	0.0003
52	M73	0.0004	0.0003	0.0007	M73	0.0002	0.0002	0.0004	K66	0.0002	0.0001	0.0003
53	L68	0.0002	0.0002	0.0004	K66	0.0002	0.0001	0.0004	H53	0.0001	0.0001	0.0002
54	A03	0.0002	0.0001	0.0003	J59_J60	0.0002	0.0001	0.0003	M73	0.0001	0.0001	0.0002
55	T	0.0000	0.0000	0.0001	T	0.0000	0.0000	0.0000	T	0.0000	0.0000	0.0000
56	U	0.0000	0.0000	0.0000	U	0.0000	0.0000	0.0000	U	0.0000	0.0000	0.0000

Kaynak: Girdi-Çıktı tablolarından yararlanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

SONUÇ

Dünya ekonomisinde, ithal ikameci politikaların terk edilmesi ve ihracata yönelik politikaların önem kazanması ve ayrıca hızlı küreselleşme eğilimleri ile uluslararası ticarete önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Bu dönüşümler ile birlikte dünya ekonomisinde özellikle 1980 sonrası dönemde mal ve hizmet ithal ve ihracatı önündeki engeller kaldırılmıştır. Aynı şekilde 1980 sonrası dönemde ticaret serbestisinin yaşandığı dünya ekonomisinde, ülkelerin rekabet gücünü artırma motivasyonu artık sektörel üretimde ucuz girdi sağlama ve ayrıca küresel piyasalara entegre olma eğilimleri ithal ara girdi kullanım oranını artırmıştır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisi de 1980 sonrasında dışa açık ekonomi ve küresel ticarete entegre olma politikaları izlemiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinde mal ve hizmet üretiminde ucuz girdi kullanma amacıyla ithal ara girdi kullanımı da artış göstermiştir. Bu bağlamda, çalışmada WIOD'ta yer alan Türkiye'nin 2000-2014 yıllarına ait ulusal girdi-çıktı tablolarından yararlanarak Türkiye ekonomisinde sektörel üretimin ithal ara girdi bağımlılığı girdi-çıktı modelleri ile analiz edilmiştir.

Girdi-çıktı analizi sonucundan elde edilen bulgular göre, 2000 ve 2008 yıllarında ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan sektör kök kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı (C19) sektörüdür. Bu sektörde ithal ara girdi gereksinimi 2000'de 0,3895 iken bu oran 2008'de 0,5337 olmuştur. 2014 yılına gelindiğinde ise bu sektörün ithal ara girdi gereksinim oranı 0,2883'e düşmüştür. Dolayısıyla bu sektörde ithal ara girdi gereksinimi ciddi anlamda bir düşüş göstermiştir. 2014 yılında ise ithal ara girdi bağımlılığı en yüksek olan sektör bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı (C26) sektörüdür. 2008 yılında bu sektörün ithal ara girdi gereksinim oranı 0,2984 iken ciddi bir artışla bu oran 2014 yılında 0,4365'e yükselmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, ithal ara girdi gereksinim oranı en yüksek olan sektörlerin imalat sanayi alt sektörleridir ve imalat sanayide ithal ara girdi gereksinimi dönem boyunca artış göstermiştir. Bu çalışmaya göre 2000, 2008 ve 2014 yıllarında ithal ara girdi gereksinimi en düşük olan alt sektör ormancılık ve tomrukçuluk (A02) sektörüdür. Bu sektörde ithal ara girdi gereksinim oranı 2000'de 0,0299, 2008'de 0,0337 ve 2014'te ise 0,0318'dir. İthal ara girdi gereksinimi en düşük olan sektörler ise dönem boyunca tarım ve hizmet

sektörleri olmuştur. Genel olarak ana sektörler bağlamında ithal ara girdi gereksinimi en yüksek olan sektörler imalat sanayi, enerji ve inşaat sektörleridir. Türkiye ekonomisinde sektörel üretimin ithal ara girdi gereksinim oranını incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye ekonomisinde dönem boyunca sermaye ve orta-ileri teknoloji yoğun nitelikli sektörlerde ithal ara girdi bağımlılığının diğer sektörlerle göre daha yüksek ve dönem boyunca ithal bağımlılığının artış gösterdiği görülmüştür. Benzer şekilde ileri bağlantı etkileri yüksek olan sektörler de sermaye ve orta-ileri teknoloji yoğun nitelikli imalat sanayi alt sektörleridir. Tarım ve hizmetler sektöründe ise hem geri bağlantı etkileri hem de ileri bağlantı etkileri diğer sektörlerle göre daha düşüktür.

KAYNAKÇA

- ALP, E., KÖK, R., & BAŞKOL, M. O. (2017). Key Sector Analysis in Turkish Economy: A Compare Between 2002-2012. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Paper No. 89952*.
- AMAR, A., LANDAU, M. T., & WIKIERMAN, A. (2016). Descomposicion Alternativa de los Componentes de la Demanda Agregada. *Estudios Y Perspectivas*(47), 1-29.
- ATAN, S. (2011). Türkiye'deki Sektörel Bağlantı Yapısının Girdi-Çıktı Yaklaşımı ile İncelenmesi: Yurtiçi Üretim ve İthalat Ara Girdi Ayırıştırması. *Ekonomik Yaklaşım*, 22(80), 59-78.
- AYAS, N. (2017). Import Dependency of Secorts and Major Determinants: An Input-Output Analysis. *European Journal of Sustainable Development Research*, 2(2), 1-16.
- AYDOĞUŞ, O. (2015). *Girdi-Çıktı Modellerine Giriş* (4. b.). Ankara: Efil Yayınevi.
- BRAVO, A. C., & ALVAREZ, M. T. (2012). The Import Content of The Industrial Sectors in Spain. *Economic Bulletin*, 81-92.
- CORDOSO, F., ESTEVES, P. S., & RUA, A. (2013). The Import Content of Global Demand in Portugal. *Economic Bulletin*, 19(3), 107-121.
- DAĞISTAN, N. (2019). Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Dikey Uzmanlaşmanın Girdi-Çıktı Modeli ile Analizi. *Fiscaoeconomia*, 3(2), 1-20.
- DUMAN, A., & ÖZGÜZER, G. E. (2013). An input-Output Analysis of Rising Imports in Turkey. *Ekonomik Yaklaşım*, 23(84), 39-54.
- ERDUMAN, Y., EREN, O., & GÜL, S. (2019). The Evolution of Import Content of Production and Exports in Turkey: 2002-2017. *Working Paper No: 19/09*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- ERSUNGUR, Ş. M., & EKİNCİ, E. D. (2015). Türkiye ve Doğu Asya Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi-Çıktı Yöntemi ile bir Analiz. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4), 721-748.
- ERSUNGUR, Ş. M., BOZ, F. Ç., & ÇINAR, Ö. (2017). Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi-Çıktı Yöntemi ile Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 8(3), 395-412.
- ESCAİTH, H. (2016). Aggregate Demand, Vertical specialization and Growth Accounting. (1650016-1650026, Dü.) *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, 7(3).
- HELM, R., & HOEKSTRA, R. (2008). Attributing Quarterly GDP Growth Rates of The Euro Area to Final Demand Components. *Statistic Netherlands Final Report*, 1-59. Netherland: Statistics Netherlands.
- HOEKSTRA, R., & HELM, R. (2010). Attributing GDP Growth of The Euro Area to Final Demand Categories. *International Input-Output Conference* (s. 1-28). Sydney, Australia: Statistics Netherlands.
- İNANÇLI, S., & KONAK, A. (2011). Türkiye'de İhracatın İthalata Bağımlılığı: Otomotiv Sektörü. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 343-362.
- JOHNSON, R. C., & NOGUERA, G. (2012). Accounting for Intermediates: Production sharing and Trade in Value Added. *Journal Of International Economics*, 86, 224-236.
- KRANENDONK, H. C., & VERBRUGGEN, J. P. (2008). Decomposition of GDP Growth in Some European Countries and The United States. *De Economist*, 156, 295-306.
- KUNDAK, S. (2018). Türkiye'de İmalat Sanayinin İthalata Bağımlılığının Analizi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(1), 252-266.
- LEONTİEF, W. (1986). *Input-Output Economics* (2 b.). Oxford: Oxford University Press.
- MİKULIĆ, D., & LOVRINCEVIĆ, Z. (2018). The Import Content of Croatian Economic Sectors and Final Deman. *Economic Research-ekonomska Istrazivanja*, 31(1), 2003-2023.
- MİLLER, R. E., & BLAIR, P. D. (2009). *Input-Output Analysis Foundation and Extensions* (2 b.). United Kingdom: Cambridge University Press.
- ORHANGAZI, Ö. (2019). Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları, Finansal Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri. *Mülkiye Dergisi*, 43(1), 111-137.
- ÖZCAN-TOK, E., & SEVİNÇ, O. (2019). Üretimin İthal Girdi Yoğunluğu: Girdi-Çıktı Analizi. *TCMB Ekonomi Notları*(2019-06). Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
- REİS, H., & RAU, A. (2009). An Input-Output Analysis: Linkages versus Leakages. *International Economic Journal*, 23(4), 527-544.
- ROHMAN, I. K. (2012). The Globalization and Stagnation of the ICT Sectors in European Countries: An Input-Output Analysis. *Telecommunications Policy*, 37, 387-399.

- ŞENESEN, G. G. (2005). Türkiye'nin Üretim Yapısı Girdi-Çıktı Modeli ile Temel Bulgular. *TÜSİAD Büyüme Stratejileri Dizisi No:3*. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD).
- THIRLWALL, A. P. (1986). *Growth and Development with Special Reference to Developing Economies* (3 b.). London: Macmillan Education LTD.
- TİMMER, M. P., DIETZENBACHER, E., LOS, B., STEHRER, R., & VRIES, G. J. (2015). An Illustrated User Guide to The World Input-Output Database: The Case of Global Automotive Production. *Review of International Economics*, 23(3), 575-605.
- TOPCUOĞLU, A. (2020). Türkiye'nin G4 Ülkeleri ile Dış Ticaret İlişkilerinin Girdi-Çıktı Modeliyle Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 117-136.
- TUNÇ, G. İ. (2013). Türkiye Ekonomisinde Üretim ve İstihdamın Sektörel Gelişimi: Bir Girdi-Çıktı Analizi. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40, 373-393.
- UĞURLU, A. A., & TUNCER, İ. (2017). Türkiye'de Sanayi ve Hizmet Sektörlerinin Büyüme ve İstihdama Katkıları: Girdi-Çıktı Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(1), 131-165.

Tablo EK 1. Sektör Kodları ve Sektör Adları

Sektör Kodu	Sektör Adı
A01	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmet faaliyetleri
A02	Ormancılık ve tomrukçuluk
A03	Balıkçılık ve su ürünleri yetiştiriciliği
B	Madencilik ve taş ocakçılığı
C10-C12	Gıda ürünleri, içecekler ve tütün ürünleri imalatı
C13-C15	Tekstil, giyim eşyası ve deri ürünleri imalatı
C16	Ağaç, ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı
C17	Kâğıt ve kâğıt ürünlerinin imalatı
C18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması
C19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
C20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
C21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ait malzemelerin imalatı
C22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
C23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
C24	Ana metal sanayii
C25	Makine ve teçhizat hariç, fabrikasyon metal ürünleri imalatı
C26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
C27	Elektrikli teçhizat imalatı
C28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
C29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
C30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı
C31-C32	Mobilya imalatı; diğer imalat
C33	Makine ve donanımların kurulumu ve onarımı
D35	Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı
E36	Suyun toplanması, artırılması ve dağıtılması
E37-E39	Kanalizasyon; atığın toplanması, ıslahı ve bertaraf faaliyetleri; maddelerin geri kazanımı; iyileştirme faaliyetleri ve diğer atık yönetimi hizmetleri
F	İnşaat
G45	Toptan ve perakende ticaret ve motorlu taşıtlar ve motosikletlerin onarımı
G46	Motorlu taşıtlar ve motosikletler hariç toptan ticaret
G47	Perakende ticaret (Motorlu taşıtlar ve motosikletler hariç)
H49	Kara taşımacılığı ve boru hattı taşımacılığı
H50	Su yolu taşımacılığı
H51	Havayolu taşımacılığı
H52	Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler
H53	Posta ve kurye faaliyetleri
I	Konaklama
J58	Yayıncılık faaliyetleri
J59-J60	Sinema filmi, video ve televizyon programı yapımıcılığı, ses kaydı ve müzik yayıncılığı faaliyetleri; programlama ve yayıncılık faaliyetleri
J61	Telekomünikasyon
J62-J63	Bilgisayar programlama, danışmanlık ve ilgili faaliyetler; bilgi hizmeti faaliyetleri
K64	Sigorta ve emeklilik fonları hariç finansal hizmet faaliyetleri
K65	Zorunlu sosyal güvenlik hariç, sigorta, reasürans ve emeklilik fonları
K66	Finansal hizmetler ve sigorta faaliyetleri için yardımcı faaliyetler
L68	Gayrimenkul faaliyetleri
M69-M70	Hukuk ve muhasebe faaliyetleri; genel merkezlerin faaliyetleri; yönetim danışmanlığı faaliyetleri
M71	Mimarlık ve mühendislik faaliyetleri; teknik muayene ve analiz
M72	Bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetleri
M73	Reklamcılık ve pazar araştırması
M74-M75	Diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler; veterinerlik faaliyetleri
N	İdari ve destek hizmet faaliyetleri
O84	Kamu yönetimi ve savunma; zorunlu sosyal güvenlik
P85	Eğitim
Q	İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri
R-S	Diğer hizmet faaliyetleri
T	Hane halklarının işverenler olarak faaliyetleri; hane halkları tarafından kendi kullanımlarına yönelik olarak ayırım yapılmamış mal ve hizmet üretim faaliyetleri
U	Uluslararası örgütler ve temsilciliklerinin faaliyetleri

KENT ESTETİK KURULLARININ KENT ESTETİĞİ KALİTESİNE KATKISI: MALATYA ÖRNEĞİ

Hasan BATAR¹

ÖZET

Toplumların sürdürülebilir bir yaşam kalitesine kavuşma çabasında önemli bir yer teşkil eden unsurlardan birisi de estetikdir. Mağara ve barınakların bir korunma işlevi olmasının yanı sıra duvarlarına çizilen resimler yaşam alanlarına güzel bir görüntü kazandırma isteği, bir estetik duygunun serencamı olarak açıklanabilir. Bir korunma içgüdüsünden bir güzellik kaygısına evrilen mekânlar, günümüz dünyasında daha geniş bir çerçevede tasavvur edilmesi gereken bir olgudur. Bireylerin mekân estetiği tasavvuru mekânın kendisinden izler taşıdığı, karşılıklı etkileşim olduğu, yaşam kalitesine değer kattığı düşünüldüğünde estetik kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bütün toplumların değeri ve önemi konusunda üzerinde mutabık olduğu kent estetiği, kentsel mekânların kaotik durumlarının insan yaşamına negatif etkilerinin artmasından dolayı yeniden ön plana çıkmıştır. Bu çalışmada yerel yönetim kademeleri bünyesinde kurulan kent estetik kurullarının kent estetiğine katkısı, mevcut uygulamaları ve alınan kararların içerikleri, Malatya Büyükşehir Belediyesi Kent Estetik Kurulu örneği göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Estetik, Yerel Yönetim, Kentsel Mekân

CONTRIBUTION OF URBAN AESTHETICS BOARDS TO THE QUALITY OF URBAN AESTHETICS: THE SAMPLE OF MALATYA

ABSTRACT

Aesthetics is one of the important factors in the efforts of societies to attain a sustainable quality of life. Besides a protective function of caves and shelters, the pictures drawn on the walls can be explained as the serendipity of an aesthetic feeling. Urban spaces, which have evolved from a protection instinct to a beauty concern, are phenomena that should be conceived in a wider framework in today's world. The importance of aesthetics becomes apparent when it is considered that individuals' imagination of space aesthetics carries traces from the space itself, that there is mutual interaction and it contributes to the quality of life. In this respect, the city aesthetics, on which all societies agree on its value and importance, has come to the fore again due to the increase in the negative effects of the chaotic conditions of the urban spaces on human life. In this study, the contribution of the city aesthetic boards established within the local government levels to the urban aesthetics, their current practices and the contents of the decisions which were taken were examined by taking into account the example of the Malatya Metropolitan Municipality Urban Aesthetic Board.

Keywords: City, Aesthetics, Local Government, Urban Space

¹ Ünvanı: İletişim Uzmanı, Kurumu: Malatya Büyükşehir Kent Konseyi, ORCID ID: 0000-0003-4245-0168, e-posta: hasanbatar@gmail.com

Geliş Tarihi: 11.02.2021 / **Kabul Tarihi:** 02.06.2021 **Çalışma Türü:** Araştırma Makalesi

GİRİŞ

“Kent, insanın en büyük sanat yapıtıdır”.
(L.Mumford)

Günümüz dünyasında kentsel yerleşimlerin sundukları iş ve yaşam koşulları nedeniyle gittikçe daha kalabalık hale geldiği bir dönemde, kentsel estetik de daha zorunlu hale gelmektedir. Sanayi devrimi ile birlikte kentlerde artan nüfus, bazı kentlerde doğrudan kentin mimarisini etkileyerek estetik kaygısı gütmeyen yapıların büyümesine neden olan faktörlerden biridir. Küreselleşme ile birlikte önemli bir değişim süreci yaşayan kentler bu değişimden üzerinde barındırdığı her şeyi ile etkilenmektedir. Kendi kaynaklarını hızlı bir şekilde tüketen, yeşil alanlarını yok eden, yoğun yapılaşmadan dolayı birbirini baskılayan yapıların beraberinde getirdiği kaotik durum araştırmamızın bir sorunsalı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte trafik, plansız yapılaşma, azalan yeşil alanlar, ticari kaygılardan kaynaklı gelişmiş güzel yerleştirilmiş reklam panoları gibi olumsuzluklar kent estetiğine zarar veren önemli unsurların başında gelmektedir. Bu çerçevede yaşanabilir şehir algısında kent, estetik ve insan kavramları kent yaşantısının, fiziksel, ruhsal ve sosyal durumunu bir bütünlük içerisinde yansıtan ve birbirinden ayrılmaz kavramlar olarak değerlendirilebilir. Çünkü şehir ve insan birbirini besleyen, birbirini büyüten, birbirine bağımlı iki organizma gibidir. İnsan şehri imar ederken şehir de buna karşılık insanı imar eder. İşte bu pozitif şeylerin oluşmasına aracılık edecek olan şey de estetik kavramı olarak açıklanmaktadır. Kentlerdeki yaşam kalitesinin iyileştirilmesi için estetik olgusunun önemsenmesi ile çeşitli fonksiyonlar yüklenen Kent Estetik Kurulları yerel yönetim kademeleri içerisinde önemsenmeye başlandı. İnsanların yaşam alanları ile ilgili daha fazla konformist yaklaşımları bir takım demokratik baskı mekanizmaları ile daha çok talepkâr olmaları merkezi yönetim ve yerel yönetimler açısından kent ve estetik kavramlarının bir araya getirilme zorunluluğunu ortaya koymuştur. Çünkü estetik kentsel yaşamı belirli olanaklarla karakterize eder, düzen, ölçü, denge ve güç ölçütleri uyumlaştırarak yaşanabilir bir kent projeksiyonu sunar.

İnsanlık endüstrileşme süreci ile beraber kentlerin insanın sosyo kültürel gelişimine olan katkısına müdahale ederek toplum için açık bir yaşam alanı olmaktan çıkartmış durumdadır. Günümüz dünyasında çok az kent, insanın yaşam konforuna, ruhsal durumuna, yaşantısına olanak sağlamaktadır. Bu sürecin yol açtığı kent ve insan yaşamındaki olumsuzluklar gün geçtikçe kentlerin insanın yaşam kalitesine karşı cevap verme potansiyelini zayıflatmaktadır. Kentlerin yaşamak için gerekli olan niteliklerinin kaybolma tehlikesi kente ve insana dair kaybolan estetik değerler için bir takım arayışların başlamasına zemin hazırlamıştır. Son zamanlarda kent estetiği kavramının gündemde tutulması bu yaşamsal döngünün bozulmasına, yozlaşmasına, kentlerin insanın yaşamını her açıdan tehdit eden kaotik durumuna bir çare arama biçimi olarak görülmektedir. Bu çerçevede şehirlerin yaşanabilir kılınmasında ana unsur olan yerel yönetimlerin kentle ilgili vizyonlarının önemini bir kez daha karşımıza çıkarmaktadır. Yerel yönetim kademeleri içerisinde kurulan **Kent Estetik Kurulları** da bu çare arama biçiminin bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu araştırmanın amacı, kent yaşamında estetik ve mimari arasında mükemmel bir kombinasyon oluşturacak olan kent estetik kurullarının gerekliliğini vurgulamak aynı zamanda işlevselliğini arttıracak bir takım öneriler ortaya koymaktır.

Bu çalışmada Malatya Büyükşehir Belediyesi uhdesinde kurulan Kent Estetik Kurulu'nun 2018-2020 yılları arasında almış olduğu 184 karar, kent estetiği kalitesine dönük yaptığı çalışmalar konularına göre ele alınmış ve buna dair görüş ve öneriler sunulmuştur.

Çalışma kapsamında kentsel estetik konusunda Türkiye uygulamaları içerisinde yer alan Malatya Büyükşehir Belediyesi Kent Estetik Kurulu hakkında bir araştırma yapılmıştır. Bu bağlamda mevcut kent estetik kurullarının oluşumuna yasal zemin hazırlayan yönetmelikler ve yönergeler ışığında ele alınan

konuların kapsamı inceleme konusu yapılarak bu uygulamaya yönelik bir perspektif ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Hızlı kentleşme, göç ve beraberinde artan nüfus yoğunluğu gibi temel olgulardan dolayı ülkemizde yasal anlamda bir takım düzenlemeler getirmeyi zorunlu kılmıştır. Daha yaşanabilir bir kent hayatını oluşturmak, kent hayatında yer alan insanların belli bir yaşam konforu elde etmelerini sağlamak, kısacası herkesin kentsel yaşamın imkânlarından istifade etmesini sağlamak için çalışmalar yürütülmektedir. Yürütülen bu çalışmaların kapsamına bakıldığında yeterli önem ve özenin gösterilmeyen kentin estetik boyutu temel araştırma konumuzun amacını teşkil etmektedir. Araştırmamızın amacı Malatya Büyükşehir Belediyesi Kent Estetik Kurulu çalışmalarının kapsamında elde ettiğimiz veriler ışığında ilgili kurulun kentin estetiğine yönelik ne tür katkılar sağladığını ortaya koymaktır.

Kentsel yaşam döngüsü her zaman ekonomik, sosyal ve kültürel yönleri ile bilimsel çalışmaların odağında olmuştur. Bu çalışmaların kapsamına bakıldığında Kent Estetik Kurullarının yeterince yer almaması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Ülkemizde bazı kentlerde kurulmuş olup sadece metinlerde ve yönetmeliklerde kalmış olan Kent Estetik Kurullarının uygulama örneklerinin işlevselliği Malatya Büyükşehir Belediyesi örneğinde değerlendirilmiştir.

Malatya Büyükşehir Belediyesi İmar Dairesi Başkanlığı tarafından temin edilen dokümanlar nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi tekniği ile veriye dönüştürülmüştür. Malatya Büyükşehir Belediyesi uhdesinde 20.01.2015 tarihinde 48 Sayılı Meclis Kararı ile yürürlüğe girmiş olsa da 2018 yılına kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bundan dolayı ilgili çalışmamızın örneklemini 2018 ve 2020 yılları arasındaki faaliyetler oluşturmaktadır.

1. KENT ESTETİĞİ VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİSİ

Günlük yaşam, genellikle hem özel hem de kamusal alanlarda geniş bir yelpazede örüldüğünden, insanların estetik hassasiyetleri yerel yönetim kademeleri ile gerçekleştirilebilen interaktif etkileşim biçimleri ile gelişir. Türkiye’deki estetik anlayışı göz önüne alındığında, her şehir için kentsel estetiğin algılanması ve uygulamalarında farklılıklar bulunuyor olsa da esas itibarı ile yerel yönetimlerin kanunlar ile güçlendirilen yapıları bu konuda büyük bir önem arz etmektedir. Bu açıdan baktığımızda estetiği şehre uyarlamada ve bu doğrultuda bir şehir tasarlamada yerel yönetimlerin bir katalizör görevi üstlendiğini söylemek abartı olmasa gerek. Bu açıdan sürdürülebilir bir şehir tasarımında ahengin yakalanması ve bir bütünlük elde edilmesinde yerel yönetimler uhdesindeki Kent Estetik Kurulları katılımcı bir yaklaşım benimsenmeli, estetik yaklaşım daha bütüncül bir bakış açısıyla yansıtılmalıdır. Bu tasarım yapılırken şehrin sosyo-kültürel öğeler içeren karmaşık bir yapıya sahip olduğu unutulmamalı ve estetik olarak doğru tasarlanmalıdır (*Berleant, 2005, s. 117*). Bu açıdan yerel yönetimler şehir tasarımında geçmiş ve gelecek arasında ruhu, dokusu ve mimarisi ile güzel kalabilecek bir şehir vizyonuna ulaşmak zorundadır.

KENT KAVRAMI

Kent kavramı fiziki bir mekân tanımlamasından ziyade köklü yapılanmaları ihtiva eden çeşitli disiplinler tarafından anlamlandırılmaya çalışılan zihinlerin görsel baskısını oluşturan bir tasarım olarak da değerlendirilebilir. Çünkü farklı tanımlamaları irdelediğimizde kent farklı zaman dilimlerinde toplumdan topluma, medeniyetten medeniyete değişen bir anlamlar zincirini beraberinde getirmektedir.

Kent, medeniyetin mihenk taşıdır. Spengler, İbn-i Haldun ve günümüz düşünürlerine kadar pek çok insan, kentle ilgili entelektüel uğraşların ilk koşullarını oluşturan ve özgürlük ve demokrasinin doğmasını, gelişmesini sağlayan yerleşim yerleri olarak bakmaktadır (Sjoberg,1965:20). Kenti dünyadaki gelişmeleri ve artan nüfus yoğunluğu bağlamında ele aldığımızda, 21. Yüzyılda ülkemizde

mekânsal kalite başta olmak üzere şehir tasarımının insanın yaşam kalitesine artı bir değer katmasında temel parametrelerin belirlenmesi ve uygulanmasının önemi ön plana çıkmaktadır.

1.1. KENTSEL MEKÂN VE ESTETİK OLGUSU

Kentsel mekân, şehirlerde dış mekân olarak tanımlanabilir, caddeler ve meydanlar kentsel mekânın ana unsurlarıdır (Krier,1979:104). Kentsel mekânlar şehir hayatının gerçekliğini yansıtan bir ayna vazifesi görmektedir. Bu açıdan kentsel mekânların insan hayatını önceleyen estetik ve işlevsel olması, kentin bütün parçalarının bir ahenk içinde yaşam alanlarını kolaylaştıracak şekilde bir araya getirilmesi gerekir. Bireylerin veya toplumların şehrin imajı ile ilgili zihinsel yapısını şekillendiren şey, kentle ilgili bir ortak kanaatin oluşması bu bağlamda şekillenecektir. Herhangi bir şehrin veya kasabanın yaşanabilirliği tartışılırken kentsel alanların önemi artmaktadır. Bu önem, kullanıcılar ve kentsel çevre arasındaki etkileşimin bir sonucu olan yaşam kalitesine artan ilgiyle eşzamanlıdır (Nasution vd.,2017:2). Bu açıdan bir kentin mekânsal kalitesi kentsel çevre ve buna bağlı bileşenlerin bütün boyutları ile ele alınması ile somut hale gelebilir. Toplumların büyük çoğunluğunun üzerinde barındığı bu kentsel mekânların sosyal bir estetik alana dönüştürülmesi insan ve şehir ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Çünkü 21. Yüzyılda Kentsel mekânın ekonomik ve sosyal faydalarının yanı sıra, yaşam kalitesi ve ekolojik çevre de dikkate alınmak kaydıyla sürdürülebilir gelişimi, keşfedilmesi gereken yeni ve önemli bir konu haline geldi.

1.2. KENT ESTETİĞİ VE YEREL YÖNETİM İLİŞKİSİ

Endüstri devrimi ile süre gelen sanayileşme olgusu ve bununla beraber kentsel alanda yoğunlaşan maddi akışkan hayat, kamusal alanın insan hayatından ziyade yine insan eliyle üretilen şeylerin bu yaşam alanında yer bulması üzerine kurgulandı. Türkiye’de ise 1950’li yıllardan itibaren göç olgusuyla beraber artan kentsel nüfus, yerel yönetimler temel kentsel altyapı ve üst yapı hizmetlerine yoğunlaşmıştır. İnsan aktivitesinin manevra alanlarının daralması ile sonuçlanan kentsel mekânların bu yapısal özelliği kamusal alanın küçülmesine sebep olmaktadır. Bununla birlikte kaliteli bir kentsel alan, bu alanların yaşanabilirliğini arttırmak, zemininde insan ayak izinin bastığı yeri genişletmek gibi çabalar günümüz dünyasında insanın kendi kamusal alanını koruma endişesinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu endişe aklımıza şu soruyu da getirmektedir. Kentsel mekânlarda faaliyetlerin azalması, kamusal yaşamın da azalmasına sebep olur mu?

Bu olgu yasal zeminde etkili ve güçlü kılınan kentin inşa sürecinin baş aktörleri durumunda olan yerel yönetimlerin cevaplaması gereken temel bir soru olarak yaşamaya devam edecektir. Kentin her alanında kendini hissettiren bu yapılanma biçimi kentsel mekânların oluşum süreçlerinde büyük bir rol almıştır. Park bahçe düzenlenmesi, yeni cadde ve sokakların açılması, işyeri açma izni vs. gibi konularda etkili ve yetkili olan yerel yönetimler şehrin silüetinin yavaş yavaş şekillenmesine de öncülük etmektedirler. Açıktır ki, kentsel yaşam belirli kolaylıklar ile karakterize edilir, ancak bununla birlikte düzen, ölçü, denge, uyum ve en önemlisi güç fikriyle tamamlanır (Vlad,2009:73). Bu çerçeveden baktığımızda kent sınırlarının içerisinde yaşayanların sosyo kültürel ve sosyo ekonomik ihtiyaçlarını karşılayacak ve bunu karşılarken de şehir ve insan dengesini koruyacak politikalar da önem arz etmektedir. Kentlerin tarihi, kültürel birikimlerini korumak ve bunları gelecek nesillere aktarmak öncelikli olarak yerel dinamiklere düşen görevler arasındadır. Bu yerel dinamikler içinde en öne çıkanı ise yerel yönetimlerdir (Sezik, 2018, s. 601). Bu manada kentin yaşam alanlarının yaratılmasında, kent halkının sosyal bir refah seviyesine erişmesinde halka ilk dokunan mekanizma “*yerel yönetim*” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı yerel yönetimler kentlerin sosyalitesinin sağlanmasında kentsel mekânları çok boyutlu ele almak durumundadırlar. Bu açıdan kent sadece ekonomik bir çevreyi değil, aynı zamanda insanın düşüncelerine, davranışlarına ve yaşam biçimlerine etki eden sosyal bir düzeni ifade etmektedir (Es ve Ateş, 2004:212). Dolayısıyla insanların yaşamsal alanlarını daha sağlıklı hale getirecek olan çabalar kent estetiği ve yerel yönetim ilişkisini önemli kılmaktadır. Bu nedenle, kent

merkezinde ulaşım etkinliğinin iyileştirilmesi ve yayalar için çekici, keyifli ve konforlu hale getirilmesi gerekmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde artan küreselleşme süreci ile beraber ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler yerel yönetim anlayışında merkezîyetçilikten yerelleşmeye doğru kaymıştır. Bu çerçevede yerel yönetimlerin yönetişimci bir anlayışla güçlendirilmesi ve böylesi yönetim sistemleri üzerindeki merkezi hükümetin gölgesinin azalması yerel yönetimlerin kentlerin inşasında daha çok söz sahibi olmasını ve bu söz hakkının somut karşılığı olan kent yapılanmasında uygulanabilir çalışmaları ön plana çıkarmıştır. Günümüzde ister pozitif manada olsun ister negatif manada olsun kentlerin değişim ve dönüşümünün muhatabı toplum nezdinde yerel yönetimler olarak görülmektedir. Dolayısıyla toplumların yaşam alanlarının insan ruhuna uygun inşa edilmesi sorumluluğu ve yükü, yerel yönetim kademelerindeki kent estetiği olgusunun önemini ortaya koymaktadır.

1.3. ESTETİK KAVRAMI

Bilim olarak estetiğin konusu üzerinde, herkesin mutabık olduğu bir tanımlama olmamakla beraber “Estetik” Yunanca’da algı, duyu anlamına gelen “aisthesis”, “aisthetikos” kelimelerinin etkileşiminden vücut bulmaktadır. İnsanın güzel olanın bilişsel olarak farkına varması ve bunun insan zihin ve duygularındaki etkisi, güzelin algılanması ile ilgili şey yine estetik olarak tanımlanmaktadır. Estetik, güzelin ve güzel sanatların yapısını inceleyen bir felsefe dalıdır. Yunan estetiğinde “güzellik” var olan herhangi bir nesnenin/varlığın sıfatı olup genelde varlığın kendi iç düzeni ya da çeşitli varlıkların uyumlu topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2006:73). Bir kavram olarak “Estetik”, binlerce yıllık geçmişle antik Yunan filozofları olan Sokrates, Platon (Eflatun) ve Aristoteles tarafından varlığın özü, güzelliği, algılanması olarak değerlendirilmiştir. “Güzel nedir?” sorusu ile bir farklı bakış açısı kazandırmaya çalışan Platon, bazı eserlerinde güzellik kavramı ile ahenk, düzen, iyilik, fayda ve uyum gibi kavramlarının ilişkiselliği arasında bir bağ oluşturma çabası içerisinde olmuştur. Aristoteles güzellik kavramını daha farklı bir boyutta ele alarak bu kavramı öncelikli olarak matematiksel bir orantı bağlamında değerlendirerek yeni bir anlam üretimi çabası içerisine girmiştir. Bireysel anlamda farklı anlamlar yüklenen “estetik” kavramının kapsamı içerisinde güzelliğin yanında, komik, yüce, zarif, trajik, ilginç ve çirkin değerleri de girmektedir. Aslında bu kavramların tamamı estetik değerlerin oluşumuna önemli katkılar sağlamaktadır (Coşkun, 2008:24). Bu açıdan kentin doğru bir şekilde büyüüp gelişmesi, kendisinden beklenen yaşanabilirliği ve fonksiyonelliği sağlaması estetiğin önemini ortaya koymaktadır.

Estetik kavramının epistemolojik boyutuna baktığımızda bu kavram Alexander Gottlieb Baumgarten tarafından kullanılmıştır. Baumgarten, estetiği dar bir çerçeveye sığdırmak yerine daha geniş bir yelpazede ele almaktadır. Bundan dolayı estetik ile ilgili tanımlamaların çıkış noktası, güzellik ve güzel olanı karşılaştıran kavramlardır diyebiliriz. Fakat bu kavramlar etrafında şekillenen tanımlamalar, estetiğin sınırlarını daralmanın yanı sıra göreceli yaklaşımlarla her güzel olan şeyin estetik bir değer taşıyıp taşımadığı tartışmalarını da beraberinde getirmektedir. Nitekim insanlar kadar beğeniler, zevkler, güzellikler vardır ve çoğu zaman bunlar arasında bir tutarlılık yoktur (Tunalı, 1964:55). Bu açıdan duyusal beğeniye dayanan bazı yargıların tamamen sınırlı ve kısa süreli kişisel yargılar olduğu savını ön plana çıkararak Kant, estetik konusundaki algılamaların duyusal ve bilişsel olmaktan sıyrılarak düşünsel zemine kaydığını belirtmektedir. Bu açıdan baktığımızda Kant’ın estetikle ilgili soyutlayıcı yorumunun bu kavramın pratik olarak etkililiğini zayıflattığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla estetik, insan ve doğa arasındaki ilişki sürecinin yine insan eliyle somutlaşmış bir hakikatidir diyebiliriz. Bu tanımlamalar ışığında estetiğin insanoğlunun yaşamsal döngüsünde düşünsel bir sermaye birikimiyle oluştuğunu, bu birikimin sonucu olarak insanların beğeni konusundaki algılarında ortak bir estetik anlayışının vücut bulması, doğa ve insan ilişkileri bağlamında bir benzeşimin ortak paydası söz

konusu olmuştur. Bu ortak payda insanlığın gelecek tasavvurunda daha yaşanabilir mekânlar elde etme becerilerine kılavuzluk etmiştir.

1.4. KENTSEL MEKÂN VE KENT ESTETİĞİ

Estetik kavramının kadim bir geçmişi olmasına rağmen kentsel mekânın planlamasında yeterli düzeyde dikkate alınmamıştır. 21. yüzyılda ise estetik sadece sanat alanında değil günlük yaşam alanlarının hayat bulduğu kentsel mekânlarda da yer almalıdır. Kent planlamasında estetiği bir bütünsellik içerisinde değerlendirmek ve bu bütünsellik anlayışı içerisinde çevre ve insan arasındaki ilişkiselliği göz ardı etmeyen bir anlayış kent estetiğinin yapı taşı konumundadır ve felsefe bunun üzerinde oluşturulmalıdır. Kentsel mekânlar teknolojik ilerlemenin bir sonucu olarak artık insanların büyük bir çoğunluğunun üzerinde yaşadığı, her geçen gün nüfus oranlarının arttığı, yeni yaşam biçimlerinin yaratıldığı alanlar olarak bütün insanlığını ortak mirasıdır. Bu açıdan estetik, kentsel mekân ile gündelik yaşam arasında bir ahengin sağlanmasında bir anahtar konumundadır.

Kentsel mekân herkes tarafından erişilebilir, yabancıların ve yerlilerin çok az kısıtlamalarla karşılaştıkları, kasabalar, şehirler ve kırsal mekânlardır. (Madanipour,1999:2). Kentlerin kentsel ve mimari tarzlarının heterojenliği, kentsel mekânın yoğunluğunu ve çeşitliliğini ve aynı zamanda kentsel etkileşimlerin yoğunluğunu yansıtır. Şehir, diğer herhangi bir mekansal konfigürasyondan daha çok, günlük yaşamın organize edildiği, uygulandığı ve ifade edildiği çeşitli şekillerde bir arada yaşama yeridir. Dolayısıyla günlük hayatımızda olan bu mekânlar davranışımızın, sosyal varlığımızın, toplumsal gerçekliğimizin bir yansımasıdır. Bu açıdan estetik algıyı şehre uyarlamak ve kenti estetik unsurları dikkate alarak tasarlamak sosyal olgunun gerektirdiği bir durumdur.

Mekânlar, hem yerel kentsel toplulukların hem de tüm kentleşmiş toplumların refahı ve gelişmesi için olduğu kadar, kentlerin maddi ortamlar olarak planlanması, inşası ve bakımı için de çok önemlidir. Kentsel mekânlara yapılan vurgu, bu nedenle, bir bütün olarak şehirciliği ve kentsel yaşam formunun kendisini anlamaya ve yönetmeye odaklanmak anlamına gelir. İnsanların toplu yaşamaları sonucunda doğan temel ihtiyaçlar ve gereksinimler manzumesi; yaşama biçimi, medeniyet tasavvuru, kültür yapısı veya yönetim sistemlerinin uygulama biçimiyle vuku bulan durumlardan kentsel mekânlar meydana gelir. Kent toplumunun yaşamsal gereksinmelerini karşılayan çeşitli uzmanlaşmış alanlar ve yapılanmalar kentsel donatı alanlarını ve kentsel mekânı oluşturur (Karabey vd.,1978:31). Bu kentsel ve donatı alanları insanın yaratıcı düşüncesiyle kentlerin yaşanabilir kılınmasına, kentlerin kimliklerinin oluşumuna ve dolayısıyla estetik bir kent yapılanmasının yapıtaşları olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hayatını çerçeveleyen bu kentsel mekânlar gereksinimleri sağlayan basit bir yapıdan çıkıp tüm kentsel eylemlerin odağı haline gelir. Mekânsal tasarımın belirleyici unsurları olarak, sanat ve kültür insan düşüncesinin bir tezahürü olarak kentsel mekânların estetiğine yansır. Bu yansıma biçimine aracılık eden şey ise güzeli elde etme, güzel olanla yaşama veya güzelleştirme saikidir. Bu haliyle sanat ve kültür düşünsel yapının paradigmaları olarak bir tasarımın kentin silüetinde anlam kazanmasını sağlar.

1.5. ÇEVRE VE KENT ESTETİĞİ

Kent estetiğini kapsayan bir kavram da çevre estetiğidir. Çevre estetiğinin felsefi temelini insanı çevresi ile bir bütün olarak gören yaklaşım oluşturmaktadır. Bu yaklaşım kentsel tasarım anlayışının faydalandığı çevre psikolojisinin algı-biliş kuramlarına dayanmaktadır (Bilsel, 2017). Kentsel mekânın estetik bir yapı arz etmesi bir bakıma çevresel somutlarının bir uyum içerisinde olmasını gerektirir. Tıpkı bir müzik eserinin notalarının belli bir düzende çalınması ile eserin vücut bulması gibi. Bu açıdan çevresel estetik yargıları ve estetik değerlerin ifade edilmesi, doğayı koruma çabalarıyla yakından bağlantılıdır ve estetiğin çevre koruma politikasındaki rolü, çevre estetiği biliminde önemli bir yere tekabül etmektedir. Bu açıdan çevre estetiği, sanatın takdirinin ötesine geçerek hem doğal hem de insan

ortamlarının estetik değerlendirmesine geçer. Çevresel estetik, çevrenin algılanan kalitesi olarak tanımlanan, çevresel kalitenin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Çevreye ilişkin estetik değerlendirme, bireylerin çevresel tercihlerini etkileyen ve mekânsal davranışı şekillendiren bir unsur olarak önem kazanmakta ve farklı ölçeklerdeki kullanım alanlarını ele aldığı için kapsayıcı bir özellik taşımaktadır (Kaplan, 1987:18). Estetik, insanların çevreleriyle ilgili deneyimlerinin en önemli yönlerinden biridir ve fiziksel aktivite ile ilişkili önemli bir niteliktir. (Nasar J. L., 2008:357). Bu açıdan çevre insanoğlunun kent estetiğine dönük yapılabilir, dönüştürülebilir, uygulanabilir bir pratikler alanı olarak nitelendirilebilir. Çünkü çevre ve insan arasında vuku bulan şey karmaşıklık, çeşitlilik, yenilik, belirsizliğin bir peyzaj öngörüsü ile düzenlenmesinin yansıması olan estetik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda estetik insanın çevre üzerinde kendi gözlem ve deneyimleri ile kendi sanatını icra etmesidir denilebilir. Bu icra edilen sanat belli bir birikmişliğin neticesinde kültürel bir gösterge haline gelerek insanın mekan üzerinden hayata ve dünyaya dair tasavvurlarının yapı taşlarını karakterize eder. Dolayısıyla çevre estetiği sadece bir düzenlemeden ibaret olmaktan çıkarak mekan üzerinde hayat sürenlerin sosyo kültürel yapısını da biçimlendirir.

Modern öncesi insanın çevreye atfettiği anlam çevre ve insan arasındaki dengeli ve sürdürülebilir bir gelişmeyi öngörürken modern dönemde ise mekanların bir örüntüsü olarak ekonomi-politik saiklerin ön görüşünde şekillendi. Bu öngörü ile şekillendirilen mekanlar kendine ve kentine yabancı insanların sayısını hızlı bir şekilde arttırdı. Jane Jakobs günümüz dünyasındaki bu hızlı değişimden dolayı “ Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı” adlı kitabında ilk defa insan odaklı kent kavramını dile getirmiştir (Jacobs, 2011:84) . Bu kavramdan yola çıkarak kentsel mekânların çevre estetiği açısından insanı merkeze koyan planlamalar ile anlamlı olacağını belirtmekte yarar var. Çünkü fiziksel bir çevre inşa etmenin yapıtaşlarından bir tanesi kent estetiği kalitesine olan yaşanabilir bir mekân anlayışıdır diyebiliriz. Bu varsayım birey ve toplumların yaşam serüvenleri içinde mekân ve insan ilişkisi bakımından sağlıklı bir hayat sürmek için geliştirilen değerler sisteminin bütünselliğine dayanmaktadır.

1.6. YEREL YÖNETİM VE KENT ESTETİĞİ İLİŞKİSİ

Geleneksel tanımlamalarda yerel yönetim yönetilenlerin yönetime katılmasının ilk aşaması olarak değerlendirilmektedir. Yerel yönetimler, insan topluluklarının ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan yönetsel kurumlardır. Devlet sınırları içinde belli bir hukuk düzeninde anayasal kuruluşlar olarak tanımlanan yerel yönetimler 1864’den sonra Türkiye’nin yönetsel yapısı içerisinde yer almaya başlamıştır (Bilgisay, 2010:2). Kentsel yapılanmanın 1930’lardan 1950’lere kadar sürekli bir şekilde planlı şehirler sorununu da hissettirmesiyle değişik yasal çalışmalar o zamanın hükümetleri vasıtasıyla yürürlüğe konuldu. Alsaç bu konuyu şöyle değerlendirmektedir:

1956 yılında yeni İmar Yasası, ardından da 1958 yılında planlama ve imar çalışmalarının tek bir çatı altında toplanması için İmar ve İskân Bakanlığı kurulmuştur. Daha sonra merkezi hükümete yardımcı olması açısından DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulmuş, bu teşkilatla ülke düzeyinde plan yapılması hedeflenmiştir. Böylece kentlerin tek tek planlanması yerine ülke ve bölge planlarına göre ve ona uyumlu bir şekilde planlanması düşüncesi ağırlık kazanmıştır (Alsaç,1993:59).

Türkiye’de yaşanan bu kentleşme süreci ile beraber kentlerin biçimini belirleyen süreçler de değişime uğramıştır. Yerinden yönetim, yönetişim, halka en yakın yönetim kademeleri gibi kavramlarla günümüz dünyasında çok konuşulan bu kavramın muhatabı yerel yönetimler olarak değerlendirilmektedir. Bu kavramlar nazarında baktığımızda yerel yönetim olarak bahsedilen şey kentsel mekânın değişim ve dönüşümünde kanunlarla güçlendirilen (5393 Sayılı Belediye Kanunu) belediyeler olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla belediyeler hizmet üretme biçimlerini kurgularken şehrin karakteristik özellikleri başta olmak üzere, çevresel ve kültürel değerleri üzerinde söz sahibi olmaktadır. Bundan dolayı hayata geçirilecek her türlü planlama kent estetiğine pozitif ya da negatif

manada sirayet edecektir. Bunun kötü bir örneğini İstanbul yaşamıştır. Zeytinburnu'nda inşa edilen ve yüksek mimarisi nedeniyle kentin silüetini bozan 'Onaltı Dokuz' ismi verilen yapılar Anadolu Yakası'ndan bakıldığında Ayasofya Camii ve Sultanahmet Camii'nin görsel çerçevesine girerek kent estetiğinin algısal bütünlüğünü bozmaktadır. Dolayısıyla Camii silüetleri ile müsemma olmuş kent, uzun gökdelenlere belediye marifetiyle verilen imar izni ile bu görkemini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmıştır.

Yerel yönetimlerin merkezi yönetimden farklı olarak yerel anlamdaki sorunların ve gereksinimlerin odağında yer alması yersel yönetimi kent estetiği konusunda muhatap kılmıştır. Beldenin düzenli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak, koruyucu sağlık hizmetleri sunmak, sağlıklı ve planlı kentleşmeyi sağlamak, yapılaşmayı denetlemek, kanalizasyon yapmak, su kaynaklarını ve kıyıları korumak, atıkları yok etmek, katı atıkları toplamak ve imha etmek, belde halkına refah sağlayıcı çalışmalar yapmak, toplu taşıma faaliyetlerinde bulunmak ve trafiği düzenlemek (Erten,1995:37). Bahsi geçen bu konular bir takım yasalar ile yerel yönetimlere devredilmiştir. Bu hizmet skalasına baktığımızda kentsel mekânın insana dokunan her alanında yerel yönetimlerin sorumluluğu yatmaktadır. Bu açıdan kent estetiği bağlamında üretilecek hizmetlerin kentin sürdürülebilir geleceğine katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Ayrıca toplumsal yapının heterojenliği neticesinde vuku bulan faaliyetlerin çeşitliliği içerisinde, insanların kendisi ve çevresi ile dengeli ve sağlıklı bir ilişki kurabilmesi için bu hizmet etme biçiminin kent estetiği bağlamında değerlendirilmesi ve planlanmasında da yerel yönetimlerin sorumluluğu vardır. Bu nedenle insan odaklı bir kent estetiği tasavvuru kenti mimari açıdan, yaşam biçimi açısından, kültür düzeyi açısından harmanlayarak kente yaşanabilir ve algılanabilir bir biçim vermelidir.

2. MALATYA KENT ESTETİK KURULU OLUŞTURMA SÜRECİ

Kentler, uhdesinde barındırdığı insan sayısı arttıkça aralarında birtakım çatışmaların meydana geldiği alanlara dönüşmeye başlayınca insan bu kaotik ortamdan kurtulmasının veya düzelmenin yollarını aramaya başlamıştır. Öte yandan şehrin estetiği, bir (Cornescu, 2001:11) şehrin ruhunu ve karakterini çok güçlü bir şekilde etkiler. Modern dünyada sanat ve rasyonel hayatın bir morfolojik senteze bürünmesi ile estetiğin ve sanatın kent yaşamına uyarlanması, kentsel ortamların yeniden şekillendirilmesi ve bu şekillendirme neticesinde kamusal davranışın yeni bir form kazanması da kaçınılmaz olmuştur. Bu açıdan kent planlamasında bir ahengin yakalanması arayışı hâkim olmuştur. Bu arayış 21. Yüzyılda kent ve estetik kelimelerinin bir araya getirilmesi ile kent estetiği kavramını doğurdu. Bu yeni doğan kavram aslında insan ile çevre arasındaki ilişkinin ayrılmazlığının bir göstergesidir. Çünkü insanın çevreye müdahale etme biçimi kendi tasavvurunun bir tuale yansımaları gibidir. Doğru zamanda doğru dokunuşlar yapılmadığında çevre ve insan arasında bağ kopar ve bu kopuşla birlikte kent ve insan arasında uyum problemi ortaya çıkar. Yerel yönetim kademelerinde kent estetik kurulu olarak yer bulan bu kavram da ilk etapta cadde, bulvar, sokak ve meydanlardaki yapıların cephe tasarımları ve renkleri, çevre düzenlemesi, reklam panolarının renk ve ölçü konusundaki uygunluğu, baz istasyonlarının konumlandırılması vb. konuları estetik formda değerlendirme konusu yaparak adından söz ettirmiştir. Bu bölümde Malatya Büyükşehir Belediyesi uhdesinde kurulan Kent Estetik Kurulu tarafından yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

2.1. KENT ESTETİK KURULU YASAL DAYANAĞI VE AMACI

Kent ve estetik çerçevesinde baktığımızda günümüz dünyasında yönetim anlayışları yerelden ulusala doğru bir değişimi de beraberinde getirmektedir. Gelişmekte olan ülkeler bağlamında değerlendirdiğimizde yerelde yapısal sorunlarını azaltan belediyeler, sosyal belediyeçilik tasavvuru ile şehri insana daha çok dokunan yönüyle dönüştürmenin çalışması içinde oldular. Bu süreç içerisinde

insanların şehri bir sosyal yaşama alanı olarak algılaması için sosyal, kültürel donatılar başta olmak üzere göze hoş görünme kaygısı da önemsenmeye başlandı. Türkiye’de Kent Estetik Kurullarının tarihsel sürecini irdelediğimizde ilk örneğinin 1950’lerde İstanbul Belediyesi ve Mimarlar Odası tarafından seçilen üyelerden oluşturulduğu görülmektedir. 1982 Anayasası’nın akabinde yasal ve uygun bir zeminin oluşması ve buna bağlı olarak yürürlüğe giren 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile birlikte İstanbul Büyükşehir Belediyesi uhdesinde oluşturulan "Danışma Kurulu" isimli meclis kendi üyeleri arasında farklı periyotlarda kent ve estetik bağlamında çeşitli tartışmalar yapmışlardır. Murat Karayalçın’ın belediye başkanlığı görevi yürüttüğü dönemde Ankara Büyükşehir Belediyesi’nde de buna benzer bir oluşum hayata geçirilmeye çalışılmış olsa da olumlu bir netice elde edilememiştir. (Çubuk, 2003: 8). Yerel yönetim sistemleri ile ilgili olarak 2000’li yıllardan itibaren yapılan yeni düzenlemeler ve yerel yönetimlerinin etkinliğini artırma anlayışı ile birlikte bu zamana kadar sınırlı olan Kent Estetik Kurulu ve buna benzer yapılanmalarda bir artış yaşanmıştır.

2.1.1. Yasal Dayanak

Bu Yönetmelik, 3194 Sayılı İmar Kanunu’nun 1², 8/j³, 40⁴ ve 41. Maddeleri, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu, 5216 Sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kaldırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanununun 1, 5, 7/g ve 21. Maddeleri, 5393 Sayılı Belediye Kanununun 15/b⁵ Maddesindeki esaslara dayanılarak düzenlenmiştir.

2.2. KENT ESTETİK KURULUNUN AMACI

Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan Kent Estetik Kurulu Çalışma Esas ve Usullerine İlişkin Yönetmeliğe göre: Malatya Büyükşehir Belediyesi yetki ve görev sınırları içinde kalan alanlar yanında, kent estetiği açısından düzenleme yapılması için Büyükşehir Belediyesi tarafından belirlenen diğer alanlarda da, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu görüşleri doğrultusunda 2863 sayılı Kanun kapsamı içinde kalan yerleri de içeren yerleşik ve yerleşime yeni açılacak alanlarda; şehrin estetiğine, tarihi ve doğal değerlerine uygun ilke kararları geliştirmek; bu bağlamda, meydan, bulvar, cadde, ana yollar ve sokaklara cephesi bulunan yapıların kentsel tasarım, peyzaj mimarlığı, şehircilik ve mimarlık, disiplinlerinin katılım ve sentezi ile estetik çözümlerine yönelik bina cepheleri ile örnek kent mekânları ve kentsel tasarım projeleri elde etmek için hazırlanan projeleri, uygulamaları, müracaatları incelemek, görüş bildirmek ve karar vermek, görüntü kirliliğine yol açan yapılar ile bu yapıların çevresinde farklı amaçlarla kullanılan her türlü donatım, tanıtım, düzenleme elemanlarının estetik ve işlevsel hedeflere uygun olarak seçilmesi, ilan, reklam elemanları ve aktivitelerin kentte görüntü kirliliği yaratmasını engellemek üzere oluşturulan Kent Estetik Kurulu çalışma kurallarını belirlemektir.

Bu yönetmeliğe göre Malatya Büyükşehir Belediyesi **Kent Estetik Kurulu** mevcut ya da yeni açılacak yerleşim alanlarında şehrin genel estetiğine uygun, meydan, cadde, sokak, ana yollar vb. güzergâhlarda şehircilik, mimarlık, kentsel tasarım ve estetik bakış açılarıyla kentin sürdürülebilir geleceğine dair bir planlamanın hayata geçirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamın içerisine kentin görüntü ve gürültü kirliliğine de belli kriterler koyma hedefi de yatmaktadır. Bu çerçevede

² Madde 1 – Bu Kanun, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.

³ (Ek: 12/7/2013-6495/73 md.) İlgili idareler, Bakanlıkça belirlenen esaslara göre mimari estetik komisyonu kurar

⁴ Arsalarda, evlerde ve sair yerlerde umumun sağlık ve selametini ihlal eden, şehircilik, estetik veya trafik bakımından mahzurlu görülen enkaz veya birikintilerin, gürültü ve duman tevliheden tesislerin hususi mecrâ, lağım, çukur, kuyu; mağara ve benzerlerinin mahzurlarının giderilmesi ve bunların zuhuruna meydan verilmemesi ilgililere tebliğ edilir.

⁵ Kanunların belediyeye verdiği yetki çerçevesinde yönetmelik çıkarmak, belediye yasakları koymak ve uygulamak, kanunlarda belirtilen cezaları vermek

20.01.2015 tarihinde toplanan Malatya Büyükşehir Belediyesi İl Genel Meclisi 48. kararı ile Malatya Büyükşehir Belediyesi Kent Estetik Kurulu kurulmuştur.

2.3. KENT ESTETİK KURULU OLUŞUMUNDA DİĞER RESMİ KURUM VE SİVİL TEMSİL BOYUTU

Sivil toplum örgütleri, sürdürülebilirliğe doğrudan katkıda bulunan projelerin hayata geçirilmesi, uygulanabilirliği bağlamında ortak akıl mekanizmasının olmazsa olmazıdır. Sivil toplum kuruluşları sadece örgütlenme yöntemlerini değil, aynı zamanda kentsel yaşam tarzlarıyla ilgili uygulamaları da değiştiriyor. Sivil toplum kuruluşları, çevresel bozulma ve küresel ölçekte etkiye ilişkin kanıtları yerel uygulamalara bağlayarak, şehirlerde yaşama ve tüketme yollarını sağlayabilme yetisine de sahiptir (Howell, 2013:284). Bu açıdan sivil toplum kentsel alandaki sosyo-ekolojik değer yaratımında daha çok söz sahibi olmalıdır denilebilir. Bundan dolayı Kent Estetik Kurullarının sivil toplum ayağının güçlendirilmesi kent estetiğinin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.

Malatya Büyükşehir Kent estetik Kurulu'nun yapılanmasına baktığımızda Kurul sayısını belirlemeye Büyükşehir Belediye Başkanı yetkili olduğu yönerge çerçevesinde belirlenmiştir. Kurul; Başkanlıkça görevlendirilen Genel Sekreter veya Genel Sekreter Yardımcısı, İmar ve şehircilik birim amiri, Tarihi Mekânlar ve Kent Estetiği Birim amiri ve bir teknik personeli, 1/4 Fen işleri birim amiri, Park ve bahçeler birim amiri, Başkanlıkça kurum içinden veya dışından belirlenen mimar, peyzaj mimarı, şehir bölge planlamacılarından oluşur. Gerekli görülmesi halinde, sivil toplum kuruluşlarından katılım ve/veya görüş talep edilebilir. Büyükşehir Belediyesi tarafından uygun görüldüğünde alt kurul ve/veya kurullar oluşturulabilir. Büyükşehir Belediye Başkanı, Kurul Başkanını üyeleri arasından görevlendirir. Başkan yardımcısı ise Kurul üyeleri tarafından seçilir. Kurul'a Başkanın yokluğunda yardımcısı başkanlık eder.

Malatya Büyükşehir Belediyesinin çıkardığı yönetmeliğe göre Kent Estetik kurulunda resmi ve sivil temsil boyutunun ağırlıklı olarak belediyenin ilgili birimlerinden teşekkül ettiği yönetmenliğin **5. Maddesinde** gözlemlenmektedir. Bu kapsamda belediye dışındaki birimlerden Yeşilyurt ve Battalgazi Belediyesi temsilcisi, İnönü Üniversitesi temsilcisi diğer resmi kurumlar olarak yer alırken, sivil toplum kuruluşu temsilcisi olarak Malatya Kent Konseyi ve Mimarlar Odası, Şehir Plancıları Odası, Peyzaj Mimarları Odası yer almaktadır.

2.4. KENT ESTETİK KURULUNDA ALINAN KARARLARIN KONULARINA GÖRE DAĞILIMI

Bu kapsamda Malatya Büyükşehir Belediyesi İmar İşleri Dairesi Başkanlığı ile yapılan görüşme neticesinde Kent Estetik Kurulu tarafından ele alınan konuların tespiti için elde edilen veriler ile bir doküman analizi yapılmıştır. Söz konusu doküman analizinin çıktıları Tablo 1'de gösterilmektedir. 2015 yılında kurulmuş olmasına rağmen 2018 yılından itibaren düzenli toplantılar ve kararlar alınmıştır. Bundan dolayı daha önceki verilere ulaşamamıştır.

Tablo 1: Alınan Kararların Konularına Göre Dağılımı

Alınan Kararların Konularına Göre Dağılımı		
No	Konu	Sayı
1.	Sağır Duvar İçin Reklam İlanı	18
2.	Baz İstasyonu Kurma Talebi	9
3.	Reklam Panosu/ Totem / LED Ekran Talebi	12
4.	Büfe Açma Talebi	10
5.	Dış Cephe Giydirmeye Talebi	15
6.	İşyeri Değişikliği Talebi	8
7.	Bahçe Duvarı/ Çeşme Yaptırma/ ATM Talebi	9
8.	Mimari Proje İncelenmesi Talebi	8
9.	Görüntü ve Kirliliği	15
10.	Tarihi ve Kültürel Yapıların Korunması	7
11.	Yeni Prestij Caddelerin Açılması	3
12.	Cadde ve Sokak İsimlerinin Değiştirilmesi	42
13.	Meydanlardaki Çeşmelerin Onarılması ve Kent Hafızasına Uygun İsimlerin Verilmesi	28
Toplam		184

Bu kapsamda Malatya Büyükşehir Belediyesi Kent Estetik Kurulu'nun 2018-2020 yılını kapsayan toplam 184 talep söz konusu olmuştur. Bundan dolayı da araştırmamızda kapsamında görüşülen ve karara bağlanan toplam 184 talebi incelenmiştir. Yapılan inceleme neticesinde yoğunluğunun cadde ve sokak isimlerinin değiştirilmesi, halkın istifadesine sunulan çeşmelerin korunması ve Malatyalı şahsiyetlerin isimlerinin verilmesi ve akabinde sağır duvar reklamı, baz istasyonu kurma talebi, reklam panosu, totem ve LED ekran kurma talebi olduğu gözlemlenmiştir. Şehrin silüetini etkileyen mimari proje talebinin incelenmesi ve yeni prestij caddelerin açılması konularının en az talep edilen konular kapsamında yer almıştır.

2.5. KENT ESTETİK KURULU YÖNETMELİĞİNE ELEŞTİREL BAKIŞ

Günümüzdeki katılım olanaklarının en üst seviyede sağlandığı, yönetişimci bir anlayışın benimsendiği unsurlar çağdaş demokrasi anlayışının temel kriteri oluşturmaktadır. Çağdaş demokrasilerde artık siyasal gücü kimin kullanacağını belirleme sürecinin ne olması gerektiğinden çok, siyasal gücün oluşumunun nasıl demokratik olacağı üzerinde durulmaktadır. Bu yönüyle günümüzde uzlaşmaya, karşılıklı etkileşime dayalı bir demokrasiye geçiş görülmektedir (Tekeli, 2003, s. 10). Kentlerin sağlıklı bir şekilde gelişebilmeleri ve estetik değerlerinin korunabilmesi kent planlama ilkelerinin tam olarak uygulanmasına bağlıdır (Akyüz, 2016).

Kentsel tasarım sürecinde Kent Estetik Kurulunun sürdürülebilir şehircilik anlayışını kurumsal bir hale getirmesi için yönetmelik içerisinde yer alan **katılımcılık** kısmının yetersiz olduğu

gözlemlenmiştir. Yönetmeliğin 5. maddesine göre özellikle sivil toplum ayağının yetersiz olduğu söylenebilir. “**Gerekli görülmesi halinde**” sivil toplum kuruluşunun davet edilmesine dönük bir ibarenin yer alması bu kuruluşların gerekli görülme kriterlerinin neye göre belirleneceği sorunu beraberinde getirmektedir. Büyükşehir Belediyesi sınırları şehrin tamamını kapsadığından dolayı sadece iki ilçe belediyesinin temsilcisinin kurula katılım sağlaması, diğer ilçe belediyelerin kapsam dışında bırakılması karar alma sürecinde katılımcılığa dönük eleştirileri de beraberinde getirecektir. Bunun yanı sıra kentin her mahallesine yer alan muhtarların en azından muhtar dernekleri bazında temsil edilmesi karar alma sürecinin şeffaflığı açısından da önem arz etmektedir. Diğer taraftan kent estetiği konusundan özellikle üniversite temsilcisi, valilik temsilcisi, emniyet müdürlüğü ve çevre orman müdürlüğünün de yer alması Kent Estetik Kurulunun alınan kararlarının uygulanabilirliğini de kolaylaştıracaktır.

Öte yandan Kent Estetik Kurulunun mevcut yapılar üzerinde herhangi bir tasarrufunun bulunmayışı kentsel estetiğin bütünselliğinin yakalanması açısından bir sorun olarak gözükmektedir. Bu açıdan kent estetiğinin geçmişe dönük denetlenmesi açısından yönetmeliğe bir maddenin eklenmesi bir sorunla karşılaşılması halinde çözüm üretilmesinin yolunu açacaktır.

Öte yandan 2863 sayılı **Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu** kapsamındaki alanlar, Kurul'un görev alanının dışında bırakılması bunun somut bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum kentin sürdürülebilir geleceğinin tasarlanmasında bütünlükçü bir anlayışın ortaya konulması açısından sorun teşkil edecektir.

Malatya Kent Estetik Kurulu'nun görev alanıyla ilgili diğer bir sorunlu başlık ise yapıların cadde ve sokaklara bakan yönlerinin estetik kurulunun incelemesine tabi tutulmasıyla ilgili olmasıdır. Herhangi bir yapının sadece ana arter ve güzergâhlara bakan tarafının estetik olması, diğer taraflarının ise göz ardı edilmesi sağlıklı bir kent yapılanmasında estetik anlayışın uygulama biçiminde uzun vadeli sorunlar doğuracağı muhakkaktır.

SONUÇ

Kent estetiği teknik açıdan sadece başarılı bir peyzaj çalışması veya bir imar düzenlemesi olarak değerlendirilecek kadar dar bir çerçeveye sığdırılmamalı. Ya da belli konular etrafında şekillenen bir şehir algısını barındırmamalıdır. Kent ve estetik kavramları geçmiş ve gelecek zaman mefhumu arasında kentlerin inşa süreçlerine bir iletişim köprüsü veya bir kültür elçisi gibi günümüz dünyasının kent yapılanmasına vizyon katacak, insanlık tarihinin kenti inşa süreçlerinin mirasının ana taşıyıcısı gibidirler. Dolayısıyla insanın yaşam alanlarını şekillendiren yapılanma biçimlerinin duygularımıza, algılarımıza insani etkinliklerimizin yaratımına uygun olmasını sağlayacak olan şey dünün ve bugünün harmanlanmasıdır. Bu açıdan yerel yönetimler içerisinde yer alan Kent Estetik Kurulları kent insanının ortak buluşma alanı olan kentsel mekânların niteliklerinin artırılmasında önemli yapıtaşları olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğru ve etkili bir biçimde kullanılması, katılımcılığın etkin olarak sağlanmasıyla Kent Estetik Kurulları yerel yönetimlerin şehir inşa planlarına vizyon katabilir. Çünkü gelecek yıllarda insanın en çok ihtiyaç duyacağı şey üzerinde barına bileceği, temiz havasını teneffüs edebileceği, yeşili ve temiz su kaynaklarını kullanacağı mekânlardır. Bu mekânların sürdürülebilir bir yaşam felsefesini yakalama başarısı Kent Estetik Kurullarının doğru ve kararlı bir şekilde çok katılımlı ve çok aktörlü bir biçimde işletilmesidir.

Malatya Büyükşehir Belediyesi Kent Estetik Kurulunda görüşülen kararların çoğunun reklam ve baz istasyonu talebi ile ilgili olması, şehrin diğer estetik sorunlarının gözden kaçmasına da zemin hazırlamaktadır. Çağdaş manada bütün şehir kavramının sıklıkla kullanıldığı yerel yönetim kademelerinde özellikle şehrin estetiğine katma değer sağlayacak mimari yapılanmaların bu kurulda daha çok yer alması daha sonraki zamanlarda geri döndürülemez hataların oluşmasını da engellemiş olacaktır. Bu açıdan Malatya Kent Estetik Kurulu'nun Malatya'nın sürdürülebilir geleceğine yönelik daha etkin olması, alınan kararların uygulanması için başta sivil katılım yönü ve üniversitenin konuya ilişkin uzmanlarının dâhil edilmesi önem arz etmektedir. Diğer taraftan Kent Konseyi Yürütme Kurulu Üyelerinin ve Çalışma Grupları Temsilcilerinin Kent Estetik Kurulu çalışmalarında yer alması yerel yönetim ve sivil alan arasındaki iş birliği anlayışını geliştirerek şeffaf ve katılımcı bir yönetim mekanizmasının oluşmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2016). Urban Aesthetics: The Case of Istanbul And Edinburgh. *Eurasian Academy Of Sciences Social Sciences Journal, Eurasian Academy Of Sciences*, 7(7), 176-186.
- Alsaç, Ü. (1993). *Türk Kent Düzenlemesi ve Konut Mimarlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berleant, A. (2005). *Aesthetics and Environment*. Ashgate Publishing Limited. New York: Ashgate Yayıncılık.
- Bilgisay, H. (2010). Yerel Yönetim Reformu Ve İl Özel İdareleri: Bursa Perspektifinde Bir Analiz. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52-64.
- Bilsel, Ç. (2017). Günümüz Kentlerinde Yer ve Yer Olmayanlar: Kentsel Tasarımda “Özgün Yer” Yaratma Sorunsalı ve Çevre Estetiği. Uluslararası Estetik Sempozyumu. Antalya.
- Cornescu, T. (2001). Societate și Arhitectură, în revista . *Sociologie Românească*, 1-14.
- Coşkun, T. D. (2008). Kent Estetiği oluşumunda Yer Oluşturma İlkelerinin Koblenz / İzmir Kentleri Bağlamında Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi.
- Erdoğan, İ. (2006). Çevre Ve Kent Estetiği. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 68-77.
- Erten, M. (1995). *Yerel Yönetimler ve Çevre*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Es, M., & Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(48), 205-208.
- Howell, R. (2013). Values, Motivations, and Routes to Engagement of People Adopting Lower-Carbon Lifestyles. *Global Environmental Change*(23), 281-290.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. (B. Doğan, Trans.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kaplan, S. (1987). Aesthetics, Affect, and Cognition: Environmental Preference from an Evolutionary Perspective, *Environment and Behavior*. (19), 3-32.
- Karabey, H., Çubuk , M., & Yüksel, G. (1978). Yapılanmamış Kentsel. *Yapı Dergisi*(30), pp. 25-54.
- Krier, R. (1979). *Urban Space*. London: Academy Editions.
- Madanipour, A. (1999). Why are the design and development of public spaces. *Environment and Planning H Planning and D*(26), 879-892.
- Nasar, J. L. (2008). Assessing Perceptions of Environments for Active Living. *American Journal of Preventive Medicine*, 357-363.
- Nasar, J. L. (2008). Perception, Cognition and Evaluation of Urban Places. *Public Places and Spaces*(34), 31-53.
- Nasution, A., Zahrah, W., & Gintink, N. (2017). Public Open Space’s Contribution to Quality of Life: Does privatisation matters? *IOP Conference Series*, 2.
- Sezik, M. (2018). Kentlerin Tarihi ve Kültürel Dokusunun Korunması Bağlamında Kentsel Dönüşüm Uygulamaları. *Kent Akademisi*, 600-608.
- Sjoberg, G. (1965). *The Preindustrial City-Past and Present*. New York: The Free Press.
- Tekeli, İ. (2003). Siyasal Toplum ile Sivil Toplum Arasında Yerini Belirlemede Olan Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 12, 5-15.
- Tunalı, İ. (1964). Estetik ve Beğeni Problemleri. *Felsefe Arşivi*(15), 57-67.
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2002.). *Yerel Yönetimler*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
- Vlad, L. B. (2009, Ağustos). URBAN AESTHETICS: EMERGENCE AND DEVELOPMENT. *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management* , 73-78.

KAYISI İŞLETMELERİNDE TEDARİKÇİ SEÇİM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ VE DEĞERLENDİRME SİSTEMİNİN KURULMASI

1.Mustafa DESTE¹

2.Şule EKİNCİ²

ÖZET

Zamanında ve istenilen özelliklerde temin edilemeyen bir madde veya malzeme işletmede doğrudan ve dolaylı olarak birçok olumsuz etkiye neden olabilir. Bu sebeple işletmelerin tedarikçi seçimlerinde doğru stratejiler geliştirmesi başarılı bir üretim sürecinin gerçekleşmesiyle birlikte nihayetinde müşteri memnuniyeti ile işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır. Bu çalışmada, kayısı işletmelerinin tedarikçi değerlendirme sürecinde dikkate alması gereken kriterleri ve bunların önceliklerini belirlemeye yönelik bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla sektör raporları incelenmiş, uzmanlarla ve kayısı işletmelerdeki tedarik sorumluları ile görüşülmüştür. Elde edilen veriler ışığında olası ana kriterler, kalite-kontrol, fiyat, hijyen, mekanizasyon ve üretim performansı başlıkları altında gruplandırılmıştır. Fiyatta 6, kalitede 10, hijyende 4, mekanizasyonda 6 ve üretim performansında 8 alt kriter olmak üzere toplamda 34 kriter belirlenmiştir. Belirlenen temel ve alt kriterler bulanık mantık çerçevesinde ağırlandırılmış ve sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayısı işletmeleri, tedarikçi seçim kriterleri, bulanık mantık

DETERMINATION OF SELECTION CRITERIA IN APRICOT ENTERPRISES AND ESTABLISHING AN EVALUATION SYSTEM

ABSTRACT

A substance or material that cannot be provided on time and with the desired properties can cause many direct and indirect negative effects in the business. For this reason, companies developing the right strategies in their supplier selection will ultimately provide a competitive advantage to businesses with customer satisfaction, with a successful production process. In this study, a research was carried out to determine the criteria that apricot businesses should consider in the supplier evaluation process and their priorities. For this purpose, sector reports were examined, and experts and procurement officers in apricot enterprises were interviewed. In the light of the data obtained, possible main criteria are grouped under the headings of quality-control, price, hygiene, mechanization and production performance. A total of 34 criteria were determined: 6 in price, 10 in quality, 4 in hygiene, 6 in mechanization and 8 in production performance. The determined basic and sub criteria are weighted and listed in the framework of fuzzy logic.

Key Words: Apricot farms, supplier selection criteria, fuzzy logic.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İÜ, İşletme Bölümü, mustafa.deste@inonu.edu.tr, ORCID:0000-0001-5781-6543

² Doktora Öğrencisi, İÜ, İşletme Bölümü, ekncsule@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2911-6619

Geliş Tarihi: 13.03.2021 / Kabul Tarihi: 08.06.2021 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

GİRİŞ

Kayısının ana vatanı olarak bilinen Orta Asya'dan Batı'ya yayılışı konusunda üç farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kayısının Makedonya Kralı Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Asya seferi sırasında getirildiğini savunmaktadır. İkinci görüşe göre kayısı on yedi yüzyıl boyunca önemini koruyan İpek yoluyla yapılan ticaret aracılığıyla Avrupa ile Uzakdoğu'nun etkileşimini sonucu batıya yayılmıştır. Son görüşe göre ise Romalıların, Suriye, İran ve Kafkasya'ya sefer düzenledikleri esnada Romalı askerler tarafından götürülerek yayılmıştır (Ulusal Kayısı Çalıştay Raporu, 2014).

Dünya genelinde % 21,8 lik üretim payı ile Türkiye ilk sırada bulunmaktadır. Özbekistan % 9,9 ile ikinci, İran %9,6 ile üretimde üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye de ise kayısı başta Malatya olmak üzere Elazığ, Erzincan, Kars gibi Doğu Anadolu bölgesi illerinin yanı sıra Ege, Akdeniz, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde de yetiştirilmektedir. Kayısının büyük bir bölümü ihracat edilmek üzere kurutulmakta iken geri kalan kısmı sofralık tüketime ve sanayi üretimine ayrılmaktadır. Malatya ili sahip olduğu ağaç sayısı ve ihracat miktarı ile ülkemizin yanı sıra bütün dünyanın kayısı üretim merkezi konumunda bulunmaktadır (Ekonomi Bakanlığı Sektör Raporu, 2017).

Yaş kayısının kurutulmuş hali olan kuru kayısı geleneksel ihracat ürünleri arasında yer almaktadır. Kayısı genel olarak "Gün Kurusu" ve "Kükürtleme" olarak iki şekilde kurutulmaktadır. Toplam üretim içinde kükürtleyerek kurutma, kurutma süresini kısaltmanın yanı sıra kayısının doğal rengini korumak, böceklenmesini önlemek ve saklama süresini arttırmak amacıyla %80'inden fazlasını oluşturmaktadır. Ancak bu kurutma türünde kükürt ve nem oranının ayarlanması önem az etmektedir. Kayısıda Avrupa standartlarına göre ideal nem oranı % 0,2 olmasına rağmen ülkemizde üretilen kayısının şeker oranının yüksek olması bu orana ulaşılmasında zorluk çıkarmaktadır. Ayrıca kayısının uzun süre muhafaza edilmesini sağlamak amacıyla kükürtlemenin yüksek konsantrasyonda yapılması, kayısının tat ve kalitesinin bozulmasına neden olmaktadır. Kükürtlemenin amacına ulaşabilmesi için kaliteli kükürdün kullanılması da önemlidir. Kuru kayısı ithal eden ülkelerin belirledikleri kükürt miktarı; Almanya ve İngiltere'de 2000 ppm (mg kg-1), Fransa ve Danimarka'da 1000 ppm, İtalya'da 600 ppm, Avusturya'da 300 ppm'dir. Ülkemizde ise maksimum limit 2000 ppm'dir (Hepsağ vd., 2016:9). Kayısı ihracatı yapılan ülkelere ABD, Fransa, İngiltere ve Almanya'nın içinde yer aldığı ilk on ülke kayısı ihracatımızın %65'ni oluşturmaktadır (Ekonomi Bakanlığı Sektör Raporu, 2017).

1. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

İşletmelerin karlılıklarını arttırmakla birlikte sürdürülebilirliklerini sağlamaları için etkin tedarik zinciri yönetimine sahip olması gerekmektedir. Tedarikçi seçimi tedarik zinciri yönetimin ilk adımı niteliğindedir. Dolayısı ile tedarikçi seçimin doğru yapılması sonraki süreçlerin başarıyla yönetilmesinde etkilidir.

İşletmelerin faaliyet gösterdiği alanlarla ilgili sektörel gerekliliğe ve işletme politikalarına uyan doğru tedarikçiler ile çalışması başarılı bir üretim sürecinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda rekabette üstünlük sağlamalarına yardımcı olarak belirlenen hedeflere ulaşmada kolaylık sağlayacaktır. Bu sebeple tedarikçileri seçerken kullanılacak kriterlerin belirlenmesi oldukça önemlidir.

Tedarikçi seçim kriterleri ile ilgili Dickson (1966) tarafından bir çalışma yapılmış ve 23 adet kriter belirlenmiştir. Birçok çalışmada farklı sektörlerde yapılan tedarikçi seçiminde bu kriterler temel oluşturmuş ve araştırmacılara yol göstermiştir. Tedarik edilen ürünlerin seçilmesini doğrudan etkileyen tedarikçi seçimi aynı zamanda verimliliğin ve kalitenin istenilen nitelikte olması, ürün tedarik eden tedarikçilerin seçilmesindeki en önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır (Baynal ve Yüzügüllü, 2013: 78). Her sektörde tedarik edilen her bir ürün için istenen kriterler farklılık göstermektedir. Temel kriterler benzer olsa dahi alt kriterler sektöre ve ürüne özgü özellikler içermektedir. Kayısı

işletmelerinde tedarikçi seçim kriterlerine yönelik bir çalışma bulunmamasına rağmen kayısı ile ilgili yapılmış farklı çalışmalara rastlamak mümkündür.

Gündüz (2014), kuru kayısı üreten işletmelerin etkinliklerini veri zarflama analizi ile ölçmüştür. Girdi olarak kayısı arazisinin varlığı, işgücünü, yakıt, kg da bulunan azot ve kükürt miktarı, ilaç masrafı olarak altı girdi kullanmış çıktılar olarak ise kayısı verimi kullanılmıştır.

Çatı ve Yıldız (2007), Öztürk ve Karakaş (2017), Uçar ve Engindeniz (2018) ise kayısı üretimi ve pazarlama sorunlarını belirleyerek çözüm önerileri sunmuşlardır.

Abacı ve Asma (2010) farklı ekolojik bölgelerdeki kayısı çeşitlerinin biyolojik özellikleri, Öztürk ve arkadaşları (2004) kayısı bahçelerindeki zararlı ve avcılar, Onsekizoğlu ve Gökmen (2008) kuru kayısılarda akçıl sorunun nedenleri, Hepsağ ve arkadaşları kayısılardaki kükürtdioksit kalıntı miktarı, Demirtaş ve Kırnak (2009) farklı sulama yöntem ve aralıklarının fizyolojik parametrelere etkisi, Bilgin ve arkadaşları (2016) melez kayısı populasyonunun meyve kalitesine etkisi, Aslan ve arkadaşları kayısıda çalışan gezici tarım işçileri, Cömert ve Arısal (2011), kayısıdaki fiyat istikrarsızlığı, Uçar ve Engindeniz (2019) ile Çukur ve Saner (2008), kayısı üretiminde kaynaklanan risk kaynakları ve risk yönetim stratejileri üzerinde durmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmada kayısı işletmelerinin tedarikçilerini değerlendirmede kullanacakları ana ve alt kriterler belirlenerek ağırlandırılmaya çalışılmıştır. Böylece kayısı işletmelerinin tedarikçi seçiminde belirlenen kriterler ışığında doğru tedarikçi ile çalışması sağlanacaktır.

Araştırma kapsamında Malatya ilinde faaliyet gösteren ve ihracat yapan 3 işletme, 2 üretici, 3 uzman olmak üzere alan ile ilgisi olduğu düşünülen 8 kişi ile görüşülmüştür. Veriler belge incelemesi ve derinlemesine mülakat yoluyla elde edildikten sonra analiz edilerek kayısı işletmelerinde kullanılacak temel ve alt kriterler belirlenmiştir. Daha sonra belirlenen kriterlerden oluşturulan 7'li ölçek alanla ilgisi olan bu 8 kişi tarafından değerlendirilmiştir.

Ölçekte kriterler için verilen cevapların analizinde bulanık mantık yaklaşımı kullanılmıştır. Bulanık (fuzzy) kavramı ilk olarak Zadeh tarafından 1965'te literatüre kazandırılmıştır. Dilsel değişkenlerin etkili olduğu karar verme durumlarında bulanık küme teorisini kullanmak daha doğru ve başarılı sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır (Özçakar, 1995: 187). Dilsel değişkenler karışık, kompleks ve net tanımlanmamış ifadelerin değerlendirilmesinde kullanışlı bir yöntemdir (Chen, 2000:3).

Bulanık küme kavramında 0 ile 1 arasında değişen, farklı üyelik dereceleri bulunmaktadır. 0 ile 1 arasındaki değişimin, her bir öge için değerine, üyelik derecesi, bunun bir alt küme içindeki değişimine ise üyelik fonksiyonu adı verilir. Böylece, üyelik fonksiyonu altında toplanan ögeler önem derecelerine göre birer üyelik derecesine sahiptir (Şen, 2001:32).

Bulanık sayı, normal ve konveks olan bulanık kümeden oluşmaktadır. Üçgen ve yamuk bulanık sayılar en çok tercih edilip kullanılan sayılardır. İşlem kolaylığı sağlaması sebebiyle en çok tercih edilen edilen üçgen bulanık sayılar $\tilde{n} = (n_1, n_2, n_3)$ şeklinde gösterilir (Chen, 2000:3). Kriterlerin önem ağırlıklarını belirlemede kullanılan dilsel ifadeler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Dilsel İfadelere Karşılık Gelen Üçgen Bulanık Sayılar

Çok düşük (ÇD)	(0, 0, 0.1)
Düşük (D)	(0, 0.1, 0.3)
Biraz Düşük (BD)	(0.1, 0.3, 0.5)
Orta (O)	(0.3, 0.5, 0.7)
Biraz Yüksek (BY)	(0.5, 0.7, 0.9)
Yüksek (Y)	(0.7, 0.9, 1)
Çok Yüksek (ÇY)	(0.9, 1, 1)

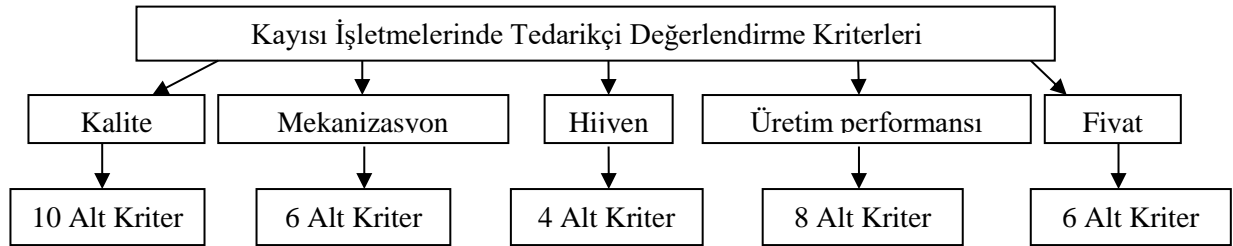
Kaynak: (Chen, 2000:5).

Bu çalışmada kayısı işletmelerinde tedarikçi seçimi için belirlenen 5 ana ve 33 alt kriter dilsel ifadelerle hazırlanmış 7'li ölçek aracılığı ile 8 kişi tarafından cevaplandırılmıştır. Dilsel ifadelerle karşılık gelen üçgen bulanık sayıların aritmetik ortalaması alınmıştır. Üçgen bulanık sayıyı ifade eden $\tilde{n} = (n_1, n_2, n_3)$ değerindeki $n_1 + n_2 + n_3$ toplanarak puanlama yapılmıştır. Böylece kriterlerin bulanık mantık tekniği ile önem ve öncelik sırası belirlenmiştir

3. BULGULAR

Kayısı işletmelerinde tedarikçi seçime yönelik kriterlerin belirlenmesinde bulanık mantık tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede, kuru kayısı ihracatı yapan üç işletme ile görüşülmüştür. Bu işletmelerde ürünün tedarik edilmesinde sorumlu kişilerden alınan bilgiler incelenmiştir. Ayrıca bu işletmelere ürün tedarik eden iki üretici ile de çalışma kapsamında görüşülmüştür. Ek olarak ziraat mühendisleri odası başkanı ve alanında uzman iki akademisyenin görüşleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonucunda kalite-kontrol, fiyat, hijyen, teknoloji-makine kullanımı ve üretim performansı tedarikçi değerlendirmede ana kriterler olarak belirlenmiş bu kriterler ve şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Kayısı İşletmelerinde Tedarikçi Değerlendirme Kriterleri

Uzmanlarla, işletme yetkilileri ve üreticilerle görüşmeler sonucunda belirlenen kriterler bulanık mantık tekniği ile önem derecelerine göre sıralanmıştır. Grup üyelerinden uzman 1 (ilgili alanda akademisyen), uzman 2 (ilgili alanda akademisyen), uzman 3 (ziraat mühendisleri odası başkanı), 2 üretici ve ihracat yapan 3 işletmenin tedarik sorumlusu belirlenen 5 ana kriteri oluşturulan ölçek kapsamında değerlendirmiştir. Her bir kriter için yapılan değerlendirmelerin dilsel karşılıklarının ortalamaları alınarak öncelik sırası belirlenmiştir.

Tablo 2. Kayısı İşletmeleri Tedarikçi Değerlendirme Kriterleri Bulanık Mantık Tekniği

Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Üretici 1	Üretici 2
Kalite	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1
Fiyat	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1
Hijyen	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.7, 0.9
Mekanizasyon	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7
Üretim performansı	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1
Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	İşletme 1	İşletme 2	İşletme 3	Ortalama	Sıra
Kalite	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.85, 0.975, 1	1
Fiyat	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.75, 0.925, 1	2
Hijyen	0.7, 0.9, 1	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.475, 0.6625, 0.8125	4
Mekanizasyon	0, 0, 0.1	0, 0.1, 0.3	0.1, 0.3, 0.5	0.275, 0.4375, 0.6125	5
Üretim performansı	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9	0.625, 0.825, 0.9625	3

Belirlenen kriterlerden kalite kriteri altında 10 alt kriter, fiyat kriteri altında 6 alt kriter, mekanizasyon kriteri altında 6 alt kriter, hijyen kriteri altında 4 alt kriter ve üretim performansı kriterinde 8 alt kriter tespit edilerek toplamda 33 alt kriter belirlenmiştir.

3.1. KALİTE ALT KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

Kaliteli ürünler müşteri memnuniyetinin oluşmasında oldukça etkilidir. Bu sebeple işletmelerin kaliteli girdiler kullanarak kaliteli çıktılar sunması rekabet avantajı sağlayarak tercih edilebilirliklerini arttıracaktır. Kalite kriteri, işletmenin satın almış olduğu ürünlerin beklentiye uygun olmasını ifade etmektedir. Ürünlerin beklentiyi karşılamaının yanı sıra ürünlerin bir standartta olması işletmeler için oldukça önemlidir.

Kayısı işletmelerinde kaliteli kayısıların tedarik edilmesi, ihracat yapılan ülkelerle belirlenen kriterlere uyum sağlama konusunda işletmeye kolaylık sağlayabileceği gibi yeni müşteriler ve yeni pazarların kazanılarak pazar payının artmasına da katkı sağlayacaktır. Bulanık mantık tekniği kullanılarak belirlenen alt kriterlerin sıralanması Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kalite Alt Kriterlerinin Bulanık Mantık Tekniği ile Sıralanması

Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Üretici 1	Üretici 2
Şekli	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9
Rengi	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1
Boyutu	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1
Cinsi	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9
Dokusu	0.5, 0.7, 0.9	0.9, 1, 1	0.1, 0.3, 0.5	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1
Tat ve aroması	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.1, 0.3, 0.5	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1
Kuru madde mik.	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.1, 0.3, 0.5	0.5, 0.7, 0.9
Kükürt oranı	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9
Tat indeksi	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7
Su (Nem) oranı	0.5, 0.7, 0.9	0.9, 1, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1
Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	İşletme 1	İşletme 2	İşletme 3	Ortalama	Sıra
Şekli	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.675, 0.85, 0.95	5
Rengi	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.8, 0.95, 1	2
Boyutu	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.85, 0.975, 1	1
Cinsi	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7	0.525, 0.7125, 0.875	7
Dokusu	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.475, 0.6625, 0.825	8
Tat ve aroması	0, 0, 0.1	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.4625, 0.6125, 0.725	9
Kuru madde mik.	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.575, 0.7625, 0.9	6
Kükürt oranı	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.75, 0.9125, 0.9875	3
Tat indeksi	0, 0, 0.1	0.1, 0.3, 0.5	0.5, 0.7, 0.9	0.3625, 0.525, 0.675	10
Su (Nem) oranı	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.675, 0.8625, 0.975	4

3.1.1. Kayısının Boyutu

Kurutulan kayısı boylanıp ambalajlandıktan sonra ihraç edilmektedir. İri kayısılar albenisi yüksek olduğu için müşteriler tarafından daha fazla tercih edilmektedir. Bu sebeple kayısıların boyutları kaliteyi belirleyen etkenlerden biridir. Kayısıların boyutları cinslerine göre farklılık göstermektedir. Çiğli ufak 20-25 gr ağırlıkta; Şekerpare ufak 25-30 gr ağırlıkta, Hacihaliloğlu, Çataloğlu, Çöloğlu, Şam, Sakıt 2 orta irilikte 25-35 g ağırlıkta; Kabaası, İmrahor orta irilikte 30-35 g ağırlıkta; Soğancı orta irilikte 28-38 g ağırlıkta; Alyanak, Turfanda Eski Malatya orta irilikte 30-45 g ağırlıkta; Karacabey orta irilik 35-45 g ağırlıkta; Hasanbey, Tokaloğlu Erzincan iri 40-55 g ağırlıkta; Şalak oldukça iri 50-65 g ağırlıktadır. Kayısıların kuruduktan sonra kg'daki kayısı sayısı boyutlandırmada tablo 4' deki gibi gösterilmiştir (www.gourmeturk.com.tr).

Tablo 4. Kuru Kayısı Boyutları

Kayısının Boyutu	Kg'daki Kayısı Sayısı
0	60-80
1	81-100
2	101-120
3	121-140
4	141-160
5	161-180
6	181-200
7	201-220
8	221+

3.1.2. Kayısının Rengi

Renk, tüketici açısından ürünün kabul edilebilirliğini belirgin şekilde etkilemesi sebebiyle, hem taze hem de işlenmiş gıdalarda en önemli duyuşal parametrelerden biri olarak değerlendirilmektedir (Özkan vd., 2003). Bu sebeple üreticilerin büyük bir kısmı, rengin fizyolojik etkisini ürün kalitesini arttırmak amacıyla kullanmakta ve birçok çalışma rengin, ürün kabul edilebilirliğini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediğini göstermektedir (Waliszewski vd., 2000). Anormal gıda rengi; yeme kalitesinin azalması ve bozulma ile de ilişkilendirilmektedir (Fernandes vd., 2011). Kurutma işlemi sırasında gerçekleşen enzimatik ve enzimatik olmayan esmerleşme reaksiyonları sonucu, gıdaların renginde değişimler meydana gelebilmekte ve bu durum ürün kalitesini etkilemektedir (Waliszewski vd., 2000). Bu reaksiyonlar, bazı durumlarda arzu ediliyor olsa da, birçok durumda sadece rengi olumsuz etkilemesi sebebiyle değil; aynı zamanda istenmeyen tat oluşumu ve besinsel bileşenlerin kaybına sebep olması sebebiyle arzu edilmemektedir.

Kuru kayısıda tüketicinin talep ettiği renk altın sarısıdır. Kayısıda bu rengin kazanılması kükürtleme işlemiyle gerçekleşmektedir. İşlem sırasında kullanılan kükürdün en önemli özelliği taşıma veya depolama sırasında kayısıda meydana gelen enzimatik ve enzimatik olmayan esmerleşme reaksiyonlarını önlemesidir. Esmerleşme; çay, kakao, kuru üzüm, hurma, elma şarabı gibi gıdaların üretiminde bir işlem basamağı iken, diğer gıdalar için arzu edilmeyen bir durumdur. Esmerleşmeyle birlikte, gıdanın beslenme değeri ve duyuşal özelliklerinde kayıplar meydana gelmektedir (Altındağ, 2018: 1). Maillard reaksiyonu sonucu oluşan esmer pigmentler, ürünün uzun süre yüksek sıcaklıkta proses edildiğini ya da depolandığını göstermektedir. Bu sebeple kayısının rengini koruyabilmek için Maillard reaksiyonunun etkinleştiren yüksek pH ve sıcaklığı kontrol altına alarak kayısının rengini korumak mümkün olacaktır (Hamzaoglu, 2016:12).

3.1.3. Kükürt Oranı

Kayısının karakteristik altın sarı rengi, kuru kayısı pazarında oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Özkan vd., 2003). Dolayısıyla kurutma ve depolama esnasında; kayısının sahip olduğu bu doğal sarı renginin ve mikrobiyal açıdan muhafazası amacıyla, yaş kayısılar kurutulmadan önce kükürtleme işlemine tabi tutulmaktadır. Kükürdün kayısıdaki bu etkisinin antioksjen ve indirgen özelliğiyle

bağlantılı olduğu bildirilmektedir. Tüm bu pozitif etkilerinin yanı sıra son yıllarda hassas bireylerde astım gibi rahatsızlıklara sebep olabilmesi nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri Gıda ve İlaç Dairesi (FDA) tarafından kullanımı sınırlandırılmış olan sülfitlelerin, çiğ meyveler ve sebzelerdeki GRAS statüsü kaldırılarak bu ürünlerde izin alınmadan serbestçe kullanımı yasaklanmıştır. Ülkemizde 30.06.2013 tarihinde 28693 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan Türk Gıda Kodeksi Katkı Maddeleri Yönetmeliği'ne göre kuru kayısıda maksimum kükürt miktarı 2000 ppm olarak belirlenmiştir. 28616/2013 sayılı Kuru Kayısı Lisanslı Depo Tebliği'ne göre ise; kükürtlü kayısılar kükürt oranına göre 2000 ila 2500 ppm olanlar 12 ay; 2501 ila 3000 ppm olanlar 15 ay; 3001 ila 3500 ppm olanlar 18 ay; 3500 ve üzeri ppm olanlar 20 ay süreyle hasat döneminden itibaren depolanabilmektedir.

3.1.4. Su (Nem) Oranı

Gerektiği şekilde kurutulan kayısılarda bulunan su miktarı insan sağlığı için zararlı mikroorganizmaların faaliyete geçmesini engellemektedir. Ancak su oranının artması ile kuru kayısıda renk, tat, lezzet ve besin değerinde kayıpların yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle kayısıların muhafaza edilmesi için depoya koyulmadan önce nem oranlarının ayarlanıp % 20'nin altında tutulmasına dikkat edilmelidir (Asma vd., 2005).

3.1.5. Kayısının Şekli

Kayısının şekli türlere göre farklılık göstermektedir. Hacıhaliloğlu oval, simetrik; Hasanbey, Tokaloğlu-Konya Ereğli, Karacabey, Sakıt 2, Ethembey kalp şeklinde; Kabaası, Çataloğlu, Şekerpare, Tokaloğlu-Erzincan, Turfanda İzmir, İri Bitirgen, Mahmudun Eriği, Adilcevaz 5, Turfanda Eski Malatya, Çekirge 52, Hacıkız, Kuru Kabuk oval; Soğancı, Tokaloğlu-Yalova, Şam, İmrahor yuvarlak; Alyanak basık oval; Şalak eliptik; Çiğli basık yuvarlak; İsmailağa oblong şeklindedir (MEB, 2011:5-9).

Ayrıca kayısının çırpılması ve çekirdeğinin çıkarması sırasında şeklinin bozulması istenilen görüntüden uzak olmasına neden olacağı için bu işlem basamaklarında gerekli özenin gösterilmesi gerekmektedir. İşgücünün bilinçlendirilmesi ve süreçlerde uygun yöntemlerin kullanılması ile kayısının şeklinin korunması sağlanacaktır.

3.1.6. Kuru Madde Miktarı

Kurutmalık kayısılarda su oranının düşük olması ile birlikte kuru madde miktarının yüksek olması aranan bir özelliktir. Kuru madde miktarının yüksek, organik asit miktarının düşük olması Malatya kayısılarının önemli özelliklerindedir. Malatya kayısılarında kuru madde miktarı % 22-28 arasında değişirken bu oran, yerli ve yabancı diğer kayısı çeşitlerinde % 14-18'dir (Ulusal Kayısı Çalıştay, 2014:13).

3.1.7. Kayısının Cinsi

Kurutulan kayısının cinsi kalitenin belirlenmesinde önemli bir etkidir. Çünkü her çeşit kayısının büyüklük, renk, tat, aroma gibi özellikleri farklılık göstermektedir. 2019 yılı itibarıyla Şekerpare, Aprikoz, Hacıhaliloğlu, Çataloğlu, Kabaası, Sakıt-2, Alyanak, Şam, Hasanbey, Soğancı, Eski Malatya, İmrahor, Proyma, Mektep, Karacabey, Roxana, Casna Drenova, Alkaya, Kuru Kabuk, Çöloğlu, Ethembey, İri Bitirgen, Turfanda İzmir, Çiğli İzmir, Stark Early Orange, Ordubat, Mahmudun Eriği, ve Levent olarak tescillenmiş 28 adet kayısı çeşidi bulunmaktadır (<https://arastirma.tarimorman.gov.tr/>).

Malatya'daki kayısı bahçelerinin yaklaşık %98'lik bölümü kurutmalık kayısı çeşitlerinden oluşmaktadır. Yetiştirilen kayısı çeşitlerinin %60-65'ini Hacıhaliloğlu, %30-35'ini Kabaası, geriye kalan %3-5'lik kısmı ise Çataloğlu, Hasanbey, Soğancı ve %1'lik bölümü ise diğer çeşitlerden oluşmaktadır (Ulusal Kayısı Çalıştay, 2014:27).

3.1.8. Kayısının Dokusu (Tekstür)

Tekstür, çoğunlukla gıdanın yapısal özelliklerinden kaynaklanan, dokunma duyusu ile hissedilen, gıdaya uygulanan belli bir kuvvet karşılığında meydana gelen deformasyon, disintegrasyon ya da akmaya bağlı olan fiziksel özelliklerin bütünü olarak açıklanabilmektedir. Tekstür, gıda kalitesi bakımından oldukça önemli ve karmaşık bir faktördür (Ertaş ve Doğruer, 2010: 35). Sertlik, kırılabilirlik, çignenebilirlik, sakızimsılık, yapışkanlık ve elastikiyet gibi testürel özellikler, tekstür profil analizleri (TPA) ile tespit edilebilmekte ve sonuçlar örnek boyutu, şekli, sıkıştırma hızı ve süresinden etkilenmektedir. Bu özellikler, farklı kurutma metodlarıyla kurutulmuş olan ürünlerin tekstürel yapısının karşılaştırılmasında oldukça yararlı olmaktadır (Jangam vd., 2007). Kurutma sırasında suyun iç kısımlardan yüzeye ve havaya doğru hareketi, hücre duvarında sertleşmeye sebep olmakta dolayısıyla nem içeriğinin azalmasıyla, dokuda ve hücresel yapıda büzüşme ve gözenekli yapıda çökme meydana gelmektedir (Witrowa- Rajchert ve Rzaca, 2009). Kuru gıdaların tekstürel yapısı; gıdaların nem içeriği, kompozisyonu, pH ve ılgunluk derecesinden etkilenmekle birlikte kurutma çeşidi, proses değişkenleri ve kurutma sırasında gıdada oluşan mikroyapıya da bağlı olmaktadır (Aguilera vd., 2003).

3.1.9. Kayısının Tadı ve Aroması

Lezzet, kuru gıda ürününün tekstür, şekil ve renginden bağımsız olarak tüketicilerin dikkatini çeken temel parametrelerden biri olmakla beraber, gıdanın tat ve kokusunu oluşturan çeşitli aroma bileşenlerinden meydana gelmektedir. Bazı lezzet verici bileşenler uçucu özellik göstermekte ve kurutma işlemi sırasında yapıdan uzaklaşmaktadır. Şekil ve tekstürde meydana gelen değişim; gıda ürününün mikroyapısını etkilemekte ve işlem aşamasında lezzet bileşenlerinin salınmasına sebep olmaktadır. Kayısı türlerinin kendilerine has tadı ve aroması bulunmaktadır. Hacihaliloğlu, Hasanbey, Soğancı, Çataloğlu, Şalak, Şekerpare, İmrahor, Sakıt 2, Mahmudun eriği, Adilcevaz 5, Çekirge 52, Hacıkız, İsmailağa, Ethembey tatlı ve aromalı; Alyanak ve Turfanda İzmir mayhoş; Şam, Çiğli, Karacabey, Turfanda Eski Malatya ve İri Bitirgen az tatlı kayısı çeşitleri olarak bilinmektedir (MEB, 2011:5-9).

3.1.10. Tat İndeksi

Bir meyvenin tatlı veya ekşi olmasını belirleyen faktör ‘Tat indeksi’ de denilen ‘brix/asit’ oranıdır. Malatya Kayısıları’nın tat indeksi 80–120 gibi oldukça yüksek düzeyde iken, yabancı çeşitlerde bu oran 10–40 arasında değişmektedir (Ulusal Kayısı Çalıştayı, 2014:13).

3.2. FİYAT ALT KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

İşletmelerin faaliyetlerini gerçekleştirmek için tedarik ettiği ürünleri düşük fiyattan alması maliyetlerin minimize olmasını sağlayarak kar miktarını arttıracaktır. Bu sebeple tedarikçi seçiminde fiyat faktörü birçok işletme için en önemli kriterlerden biridir. Kayısı işletmelerinin üreticiden kuru kayısı tedarik ederken fiyat kriteri altında dikkat ettiği unsurlar alt kriterler olarak belirlenmiştir. Bulanık mantık tekniği kullanılarak belirlenen alt kriterlerin sıralanması Tablo 5’te gösterilmiştir.

3.2.1. Üreticinin Vade Kolaylığı Sağlaması

İşletme ile üreticinin yaptığı sözleşme gereği avans ödendikten sonra kalan tutarın ödenmesi için bir ödeme planı yapılır. Üretici ve işletmenin vade tarihlerini belirlerken karşılıklı menfaatlerin düşünülerek anlaşmanın yapılması iki tarafında bu süreçten mutlu ayrılmasını sağlayacaktır.

Tablo 5. Fiyat Alt Kriterlerinin Bulanık Mantık ile Sıralanması

Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Üretici 1	Üretici 2
Avans isteme	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.7, 0.9, 1
Fiyat değişikliği	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1
Vade kolaylığı	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9
Ödemede aksaklık	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7	0.7, 0.9, 1
Taşıma maliyeti	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.1, 0.3, 0.5	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9
Hamaliye bedeli	0.3, 0.5, 0.7	0.7, 0.9, 1	0, 0.1, 0.3	0.7, 0.9, 1	0.3, 0.5, 0.7
Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	İşletme 1	İşletme 2	İşletme 3	Ortalama	Sıra
Avans isteme	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.6, 0.7875, 0.9125	3
Fiyat değişikliği	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.725, 0.9, 0.9875	2
Vade kolaylığı	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.725, 0.8875, 0.975	1
Ödemede aksaklık	0.9, 1, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7	0.575, 0.7625, 0.9	4
Taşıma maliyeti	0, 0, 0.1	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7	0.4125, 0.5875, 0.75	5
Hamaliye bedeli	0, 0, 0.1	0.3, 0.5, 0.7	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.4625, 0.625	6

3.2.2. Fiyatta Meydana Gelen Değişiklikler

Kayısı fiyatında dönemler itibariyle ürünün bol ya da az olmasına göre fiyatlar değişkenlik göstermektedir. Malatya ilinde iklimsel özellikler gereği yaşanan ilkbahar geç donları kayısı rekoltesinin düşmesine dolayısı ile fiyatların artmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte ürünün bol olduğu yıllarda fiyatlarda düşüşler meydana gelmektedir. Kayısıda diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi bir taban fiyatın belirlenmesi bu değişkenliğin olumsuz etkisini taraflar adına en aza indirgeyecektir.

3.2.3. Üreticinin Avans İstemesi

İhracat yapan işletmeler yüksek tonajda ürün tedarik ettikleri için teslimat sırasında ödemenin tamamının yapılması bu sektör için sık rastlanan bir durum değildir. Genelde kayısı işletmeleri ürün alımında bir kısım miktarı ödeyip kalan tutarı vadeli olarak ödemektedir. Bu sebeple avans olarak istenilen tutar, tedarikçi ile işletmenin anlaşmasını belirleyen unsurlardan biridir.

3.2.4. Ödemelerde Aksaklık Yaşanması Durumunda Üreticinin Verdiği Tepki

Üretici ile işletme arasında belirlenen vade tarihlerinde işletme çeşitli sebeplerden ödeme yapamayabilir. Üretici sonraki dönemlerde işletmeye ürün vermeyi reddederse işletme tedarikçisini kaybedebilir. Tedarikçi ile işletme arasındaki karşılıklı anlayışa dayalı güçlü ilişkiler işletmelerin tedarikçi seçimini etkileyen faktörlerden biridir.

3.2.5. Taşıma Maliyeti

İşletmelerin anlaştıkları tedarikçiden ürünü tesislerine getirmesi bir maliyet unsurudur. Tedarikçinin işletmeye mesafesi arttıkça kullanılan yakıt miktarı artacağından taşıma ücreti de artacaktır. Bu sebeple işletmelerin karar vermesini etkileyen fiyat kriterinin altında taşıma maliyeti de bulunmaktadır.

3.2.6. Hamaliye Bedeli

Tedarikçi ile işletmenin anlaşması durumunda üreticide bulunan ve çuvallarla taşınacak kayısı için hamaliye iş gücüne gereksinim vardır. hamaliye ücreti işletme tarafından karşılığında ürünün tedarik edilmesi sürecinde dikkat edilecek fiyat unsurlarından biridir.

3.3. ÜRETİM PERFORMANSI ALT KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

Üretim sürecinin ürün üzerinde doğrudan etkisi bulunmaktadır. Her bir süreçte yapılan doğru işlemler ürüne değer katabileceği gibi yanlış işlemler üründe değer kaybına yol açacaktır. Bu sebeple kükürtlü kuru kayısı üretim sürecinin tüm aşamaları sektör açısından önem arz etmektedir. Kayısı ağaçlarının ilaçlanması, gübrenmesi, sulanması, budanması, meyvelerin silkelenebilir hasat edilmesi, kükürtlenmesi, kurutulması ve satılana kadar muhafaza edilmesi süreçleri kayısının verimliliğini, kalitesini, satışını dolayısıyla tercih edilebilirliğini etkileyecektir. Üretim performansını oluşturan kayısı üretimindeki tüm süreçler alt kriterler olarak belirlenmiş bulanık mantık tekniği kullanılarak belirlenen alt kriterlerin sıralanması Tablo 6'da gösterilmiştir.

3.3.1. Kükürtleme Süreci

Kükürtleme, kurutulmuş meyvelerin kalitesini etkileyen önemli bir işlemdir. Bu sebeple kükürtleme işleminin büyük bir özenle ve denetim altında yapılması gerekmektedir. Ancak kükürtleme işlemi esnasında ürüne verilen kükürdün yani kükürdioksidin denetimini yapmak oldukça zordur. Ürünün cinsi, olgunlaşma düzeyi, kuru madde miktarı, su oranı, boyutu ile birlikte kükürtleme işleminin süresi ve sıcaklığı ürün tarafından tutulan kükürt oranını etkilemektedir.

Ürün tarafından tutulan kükürt miktarı ile kurutma sonrası üründe kalan kükürt miktarı aynı değildir. Kurutma yöntemi ve kurutma koşulları üründen ayrılan kükürt miktarı değişiklik göstermektedir. Vakum kurutucular yardımı ile kurutulan kayıslarda kükürt kaybı daha fazla olmaktadır (MEB, 2011: 7).

Kayıslı kükürtlenmesinde toz kükürdün yanı sıra kükürdün suda çözünebilir bileşiklerinden sodyum meta bisulfit, sodyum bisulfit ve sodyum sulfid de kullanılmaktadır. Sodyum meta bisulfitin %6, %8 ve %10'luk hazırlanan çözeltilerine 20, 25, 30 dakika süreyle yas kayısıların daldırılması ile kükürtleme işlemi yapılmaktadır. Fakat bu yöntem ile kayıslara daha yüksek miktarda kükürt verilmek istendiğinde daha yüksek kükürt konsantrasyonuna sahip çözelti hazırlanması veya kayısıların çözelti içerisinde daha uzun süre bekletilmesi gerekmektedir (Lydakıs vd., 2003:394).

3.3.2. Kurutma Süreci

Üretim sürecindeki kayısı kükürtlendikten sonra güneş gene bir alana serilip kurutulmaya bırakılmaktadır. Geleneksel kurutma yönteminde kayısıların toprakla temas etmesi kalitesini olumsuz olarak etkilemektedir. Kayısıda oluşan kirlilikler kayısı işletmeleri tarafından yıkanarak giderilmektedir. Ancak bu yöntem zaman ve maliyet kaybına neden olmakla birlikte kalitenin de düşmesine neden olmaktadır.

Farklı kurutma yöntemleri geleneksel kurutma yöntemindeki olumsuzları gidermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu yöntemlerden biri güneş enerjisini, güneş kolektörü ile ısıya dönüştüren solar tünel kurutucu metodudur. Isı vantilatörleri tarafından emilen hava 65°C ye kadar ısıtılıp kuru hava kurutucunun kurutma bölümündeki meyvelerin altından ve üstünden geçmektedir. Bu yöntemle istenilen muhafaza koşullarına uygun kayısı 2,5 gün içerisinde kurutulmaktadır. Ayrıca bu sıcaklık meyvede bulunan zararlıların yumurta ve larvalarını da ortadan kaldırmaktadır (Çatı ve Yıldız, 2007: 345).

3.3.3. Muhafaza Süreci

Kayısların muhafaza sürecinde zarar görmemesi için sıcaklık derecesi, kayıslardaki nem düzeyi ve kükürt oranı önem arz etmektedir. Kayısların saklandığı depoda sıcaklık artışına bağlı olarak artan oksijen karbondioksit oluşunu arttırmaktadır. Buna bağlı olarak kükürt oranı azalmakta renk

esmerleşmektedir. Uzun süre depoda bekletilecek kayıslarda nem düzeyi %15'in altında tutulmalıdır. Kayıslar için 0 – 4 °C'lerdeki soğuk ve %55–65 bağıl nemli depoların tercih edilmesi muhafaza süreci için faydalı olacaktır (Kılınç, 2010:12).

Tablo 6: Üretim Performansı Alt Kriterlerinin Bulanık Mantık ile Sıralanması

Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Üretici 1	Üretici 2
İlaçlama süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1
Gübreleme süreci	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9
Sulama süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1
Budama süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9
Hasat süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1
Kükürtleme süreci	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1
Kurutma süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1
Muhafaza süreci	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.9, 1, 1	0.7, 0.9, 1
Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	İşletme 1	İşletme 2	İşletme 3	Ortalama	Sıra
İlaçlama süreci	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7	0.625, 0.8, 0.9125	4
Gübreleme süreci	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.6875, 0.8375	6
Sulama süreci	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.55, 0.7375, 0.8625	5
Budama süreci	0, 0.1, 0.3	0, 0, 0.1	0, 0.1, 0.3	0.3875, 0.5375, 0.6875	8
Hasat süreci	0, 0.1, 0.3	0, 0.1, 0.3	0.3, 0.5, 0.7	0.475, 0.65, 0.7875	7
Kükürtleme süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.9, 1, 1	0.7, 0.8875, 0.9875	1
Kurutma süreci	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.5, 0.7, 0.9	0.675, 0.8625, 0.975	2
Muhafaza süreci	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.675, 0.85, 0.95	3

3.3.4. İlaçlama Süreci

Kayısların yetiştiriciliğinin yanı sıra üretimi doğrudan etkileyen hastalık ve zararlılar ile mücadele etmek oldukça önemlidir. Çünkü bu sorunlar kayısların kalite ve kantitesini düşürerek pazar kaybına neden olmaktadır. Üründeki kayıpları önlemek ve en aza indirmek için o bölgede yer alan yararlı ve zararlı türlerin belirlenmesi mücadele atılacak ilk adımdır (Öztürk vd., 2004: 2).

Kayısların ağaçlarına en fazla zarar veren hastalıklar Çiçek monilyası, yaprak delen iken şeftali güvesi ağaçlar için zararlı olarak belirlenmiştir. Çiçek monilyası ve yaprak delen hastalığı için enfeksiyon öncesinde mummylaşarak ağaç üzerinde kalmış meyve ve çiçekler ile yere dökülmüş meyveler toplanarak imha edilmelidir. Ek olarak çiçek monilyası hastalığında kimyasal mücadele ise 1. ilaçlama:

Çiçeklenme başlangıcında (%5–10 çiçekte), 2. ilaçlama: Tam çiçeklenme (%90–100 çiçekte) döneminde yapılması gerekmektedir (arastirma.tarimorman.gov.tr). Yaprak delen hastalığında ilaçlamanın yaprak dökümünden sonra, pembe tomurcuk döneminde ve çiçek kılıfı sıyrılırken yapılması gerekmektedir. Şeftali güvesi zararlısını uzaklaştırmak için 01 Ocak'tan itibaren maksimum sıcaklık toplamı 1200 °C olduğunda tuzaklar asılır. Mücadeleye karar vermede; bulaşık sürgün kontrolü (5 sürgün/ağaç), tuzak kontrolü (20-30 kelebek/tuzak/hafta), etkili sıcaklıklar toplamı; 250 gün-derece (225-275 g.d.) ve fenolojik olarak ben düşme dönemi (meyve) kriterleri aranır (Öztürk ve Canıhoş, 2007:11).

3.3.5. Sulama Süreci

Su bütün canlılar için çok önemlidir. Meyvelerin sulanmasının gerekli şekilde yapılması üretimi ve meyvenin kalitesini olumlu olarak etkilemektedir. Toprak türü, iklim şartları, sulama sırasında verilen su miktarı, arazinin eğimi ve ağaçta bulunan ürünün miktarı sulama sayısı ve zamanı üzerinde etkilidir. Derin killi ve ağır topraklar daha az suya, az derin kumlu ve süzek topraklar daha fazla suya ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca havaların sıcak seyrettiği, ağaçtaki meyve miktarının fazla olduğu durumlarda sulama sıklığının artması gerekmektedir. Sıcak havalarda yeterli şekilde sulanmayan kayıslarda çiçek tohumları gelişmesini tamamlayamadığı için, sonraki dönemde açan çiçek sayısı azalmakta ve meyve dökümü artmaktadır. Taban suyu yüksek, ağır killi topraklardaki kayısı ağaçlarına fazla su verilmesi ağaçların zamk çıkarmasına, yapraklarının küçülmesine, sararmasına ve kurumasına neden olur (Koçal, 2011: 5).

3.3.6. Gübreleme Süreci

Meyvelerden kaliteli bir şekilde yüksek verim alınabilmesi için toprak analizi yapılarak toprakta yeterli olmayan ihtiyaç duyulan besin elementlerinin uygun zamanda ve miktarda uygun bir yöntemle bitkiye verilmesi gerekmektedir (Malaslı vd., 2012: 51). Eğer kayısı bahçeleri damla sulama ile yapılıyorsa verilecek gübre yapılan analiz sonucunda sulama ile verilmelidir. Salma sulama yapılan yerlerde ise azotlu gübrelerin 2/3'ü ilkbaharda çiçeklenmeden 15–20 gün önce, geriye kalan 1/3 lük bölümü ise hasattan 1-1,5 ay önce (çekirdeğin sertleşip siyah renk aldığı dönem) verilmelidir. Fosforlu ve potaslı gübreler 2,5 – 3 ay sonra etkisini göstermektedir. Bu sebeple bu gübreler sonbaharda kayısı ağaçları yapraklarını döktükten sonra çiftlik gübreleri ile birlikte verilmektedir (Koçal, 2011: 6).

3.3.7. Hasat Süreci

Kayısıların tümü ağaç üzerinde aynı zamanda olgunlaşmamaktadır. Bu sebeple kayısıların hepsinin aynı zamanda hasat edilmemektedir. Üst dallardaki meyveler daha önce olgunlaştığı için önce üst dallar ve olgunlaşma sırasına göre daha sonra orta ve alt dallardaki kayıslar kademeli olarak üç defada hasat edilmelidir.

Kayısıda hasat zamanı meyvenin daldan kolay kopması, kabuk yüzeyinin $\frac{3}{4}$ 'ünün saman sarısı ve meyve etinin $\frac{1}{2}$ 'sinin sarı renge dönmesi ile anlaşılır. Sofralık kayıslarda ise kayısların gönderileceği pazarın uzaklık durumu belirleyici olmaktadır. Hasat esnasında sofralık kayısların meyve eti parmakla basıldığında ezilmemeli ancak meyve kendine özgü olan renge dönüşmüş olmalıdır. Sofralık kayıslar erken hasat edilirse tat, renk ve aroma olarak istenilen seviyede olmaz. Ancak hasat gecikirse de olgunlaşma ilerleyeceğinden hasat ve taşıma sırasında kayıslar ezilerek tat, renk ve aroması değişir. Ayrıca fazla olgunlaşmış kayısların pazarda bekleme süresi kısaldır. Bu sebeple sofralık ve konservelik kayıslar sert olgun, kurutmalık kayıslar tam olgun, yakın pazara gönderilecek kayıslar ise bu iki olgunluk derecesi arasında hasat edilir (Koçal, 2011: 8).

3.3.8. Budama Süreci

Budama, ağaç ve ağarcıkları içeren odunsu bitkilerde gelişmeyi kuvvetlendirerek hızlandırmakla birlikte ağaçların sağlıklı kalmasını, istenilen formda bulunmasını, çiçeklenmenin, meyvelerin miktarını ve kalitesini arttırmaktır. Budama işleminin gerekli materyaller ile tecrübeli kişiler tarafından yapılması etkinliği arttıracaktır (Altın vd., 2007: 528). Kayısı ağaçlarında budama dikim, şekil ve mahsul olarak üç şekilde yapılmaktadır. Dikim Budaması, kayısı fidanlarına dikilmeden önce yapılmaktadır. Kök budaması olarak adlandırılan bu yöntemde; yaralı, kırılmış, birbirine girmiş kökler ayıklanır. Uzun kökler dikim çukurunun büyüklüğüne göre kısaltılır. Köklerin aşırı budanması sakıncalıdır. Çünkü ilkbaharda gözler sürmeye başladığında ihtiyaç duyulan besin maddeleri, öncelikle depo edilmiş besin maddelerinden temin edilecektir. Taç budaması, gövde üzerinde bulunan yan dalların budama makası ile dipten kesilerek çıkartılmasıdır. Kayısı fidanları 80-120 cm yükseklikte bir göz üzerinden meyilli olarak kesilir. Şekil Budaması, kayısı ağaçlarına genel olarak goble, doruk dallı ve değişik doruk dallı şekillerden birisi verilmektedir. Mahsul Budamasında, kayısının mahsul döneminde sadece hastalıklı, kırılmış ve ışık girişini engelleyecek düzeyde birbirine girmiş dallar kesilmesidir. Şiddetli budamalarda kayısı ağaçları zamk çıkarır. Kalın dal kesimi devam ederse kayısı ağacı zamanla sararıp kuruyabilir. Kayısı ağaçlarında mutlaka kalın dal kesimi gerekiyorsa budama 2-3 yıla yayılmalı, kalın dalların tümü aynı yıl içerisinde kesilmemelidir. Verimden düşmüş kayısı ağaçları budama yoluyla değil, sulama, gübreleme gibi iyi bakım ve uygun kültürel tedbirlerle ıslah edilmelidir (Koçal, 2011: 6,7).

3.4.HİJYEN ALT KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

Gıda Hijyenini sağlamak temelde dört faktöre bağlıdır. Bunlar; Kişisel Hijyen, Gıda Hijyeni, Ekipman Hijyeni ve Ortam Hijyenidir (Çetin ve Şahin, 2017: 315). Bu sebeple hijyen kriterinin alt kriterleri işgücünün kişisel hijyeni, kayısının hijyeni, kullanılan malzeme ve ekipmanın hijyeni, ortam hijyeni olarak dört unsur olarak belirlenmiştir. Bulanık mantık tekniği kullanılarak belirlenen alt kriterlerin sıralanması Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Hijyen Alt Kriterlerinin Bulanık Mantık ile Sıralanması

Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Üretici 1	Üretici 2
Kişisel hijyen	0,9, 1, 1	0,9, 1, 1	0, 0,1, 0,3	0,5, 0,7, 0,9	0,5, 0,7, 0,9
Gıda hijyeni	0,9, 1, 1	0,9, 1, 1	0,1, 0,3, 0,5	0,7, 0,9, 1	0,7, 0,9, 1
Ekipman hijyeni	0,7, 0,9, 1	0,9, 1, 1	0,1, 0,3, 0,5	0,7, 0,9, 1	0,5, 0,7, 0,9
Ortam hijyeni	0,7, 0,9, 1	0,9, 1, 1	0,3, 0,5, 0,7	0,9, 1, 1	0,7, 0,9, 1
Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	İşletme 1	İşletme 2	İşletme 3	Ortalama	Sıra
Kişisel hijyen	0, 0,1, 0,3	0,1, 0,3, 0,5	0,1, 0,3, 0,5	0,375, 0,525, 0,675	4
Gıda hijyeni	0,1, 0,3, 0,5	0,5, 0,7, 0,9	0,5, 0,7, 0,9	0,55, 0,725, 0,85	2
Ekipman hijyeni	0, 0, 0,1	0,3, 0,5, 0,7	0,1, 0,3, 0,5	0,425, 0,5825, 0,7125	3
Ortam hijyeni	0,7, 0,9, 1	0,5, 0,7, 0,9	0,3, 0,5, 0,7	0,75, 0,8, 0,9125	1

3.4.1. Sergen Yeri, Kükürtleme Odası ve Depo Alanının Hijyeni

Güneşte kurutulan kayısıların kurutma işleminin gerçekleştirildiği ortamın hava, toz, toprak, su, bitkiler, hayvanlar ve ortamın mikrobiyal florasından kaynaklanan kontaminasyonlara maruz kalmaktadır (Kılınç, 2010: 22). Kayısının her aşamada bulunduğu ortamın hijyenik olması gıda güvenliği açısından önemlidir. Kayıyı kurutmak için oluşturulan sergen alanının ahır, çöplük, yol kenarı gibi alanlara uzak olması; kükürtleme odasının işlem yapılmadan önce temizlenmesi; kayısının

muhafaza edileceği depo alanının haşerelerden ve böceklerden korumak adına ilaçlanıp gerekli koşulların oluşturulması sağlanmalıdır.

3.4.2. Kayısının Hijyeni

Kurutulmuş meyveler kurutma, muhafaza ve satış gibi farklı aşamalarda mikroorganizmalarla kontaminasyona uğrayabilir (Akbal ve Vural, 2018: 94). Kurutulmuş meyveler, meyvelerin konsantre formu olup taze meyvelerden daha kolay depolanır ve yıl boyunca tüketilebilir. Ancak, hasat öncesi elverişsiz hava koşullarına ve hasat sonrası kötü hasat, kurutma, taşıma, depolama ve nakliye koşullarına tabi olarak, çeşitli tipte toksijenik mantarlar veya bakteriler tarafından kontaminasyonlara maruz kalabilirler. Toplam mezofilik aerob bakteri (TMAB) sayısı gıda maddelerindeki bakteri yükü ve hijyenik kalitenin belirlenmesinde kullanılan hijyen indikatörü bir parametredir. TMAB sayısı içerisinde insanlarda hastalık yapan patojenlerin birçoğu da bulunmaktadır. Bu sebeple her aşamada hijyene dikkat etmek nihai tüketiciye sağlıklı ürünler ulaştırılmasında etkilidir (Akbal ve Vural, 2018: 94).

3.4.3. Kullanılan Malzeme ve Ekipmanın Hijyeni

Kayısının hasat edilmesi sırasında ağaçlar altına serilen naylon, branda veya süngerlerin; toplanıp taşınmasını sağlayan kasaların; kükürtleme işleminde kullanılan kasa veya kerevetlerin; kurutma işlemi için serilen malzemenin; depoda kayıyı korumak için kullanılan ambalajın temiz olması, hijyen koşullarının yerine getirilmesini sağlayacaktır.

3.4.4. Çalışan İşgücünün Kişisel Hijyeni

Kuru kayısı üretimin süreci sırasıyla ağaçtan indirme (hasat), kasalama, kükürtleme alanına taşıma, sergen yerine taşıma-serme toplama, çekirdek çıkarma, tekrar kurutulmak üzere yeniden sergen yerine taşıma-serme toplama, çuvallama ve depoya taşıma aşamalarından oluşmaktadır. Tüm aşamalarda özellikle hasat ve hasat sonrası süreçlerde her faaliyetin kısa sürede ve dikkatlice gerçekleştirilme ihtiyacı nedeniyle yoğun işgücü gerekmektedir (Aslan vd., 2016: 1212). Özellikle işçilerin kayısı çekirdeklerini elle çıkarma işlemi sırasında bazı kontaminasyonlara maruz kaldığı belirtilmektedir. Çekirdek çıkarma işlemi sırasında işçilerin ellerinden deri ve burun, boğaz florası (üst solunum yolları) orijinli mikroorganizmalar ve işçinin kişisel hijyenine bağlı olarak da gastrointestinal orijinli bazı mikroorganizmaların bulaşması kaçınılmazdır (Kılınc, 2010: 22). Bu sebeple işgücünün kişisel hijyenine dikkat etmesi genel hijyen koşullarının korunması açısından oldukça önemlidir .

4.5. MEKANİZASYON ALT KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİ

Bütün tarımsal ürünlerde olduğu gibi kayısı üretim sürecinde yüksek oranda enerji ve insan gücü gerekmektedir. Tarımda mekanizasyon sayesinde daha az insan gücüyle daha kaliteli aynı zamanda daha ucuz üretim yapılmaktadır. Üstelik üretim süreci daha kolay ve zevkli hale gelmektedir (Gezer, 2005; Akt: Malaslı vd., 2012:48). Bu sebeple mekanizasyon kriteri altında toprak işlemede mekanizasyon, sulamada mekanizasyon, ilaçlamada mekanizasyon, hasat da mekanizasyon, gübrelemede mekanizasyon ve iklim koşullarına karşı korumada mekanizasyon olmak üzere altı alt kriter belirlenmiştir. Bulanık mantık tekniği kullanılarak belirlenen alt kriterlerin sıralanması Tablo 8'de gösterilmiştir.

3.5.1. Sulamada Mekanizasyon Kullanımı

Malatya ilinde çanak sulama, tava sulama, damla sulama ve yağmurlama sulama sistemleri ile kayısı ağaçlarında sulama yapılmaktadır. Damla sulama yöntemi, meyve ağaçlarının su ihtiyacı, vejetatif gelişimi, verimi ve meyve kalitesi birlikte değerlendirildiğinde en etkili sulama yöntemi olarak göze çarpmaktadır. Damla sulama yönteminde, verim ve meyve kalitesi artarken, su ve gübre etkinliği yükselir, su stresinin neden olduğu bitki zararlanmaları azalır. Ayrıca damla sulama ile su tasarrufu sağlanır, ağaçların toprak üstü organları ıslatılmadığından hastalık ve zararlıların gelişimi engellenir.

Gübrelerin damla sulama suyu ile birlikte verilmesi gübrelemeden yüksek düzeyde faydalanılmasını sağlar. Ayrıca sulama yapıldığı esnada ilaçlama gibi diğer tarımsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için beklemeye gerek yoktur. Ancak kurulum maliyetinin yüksek olması, damlaticıların sıklıkla tıkanması, ağaçların çevresine serili lateraller sadece belirli bir alanı ıslattığından kök gelişiminin sınırlanması sebebiyle kullanımı henüz yaygınlaşmamıştır (Küçükyumuk, 2011:5).

Mini yağmurlama sulama yönteminde sulama suyu, damla sulama sistemlerinde olduğu gibi kaynaktan mini yağmurlama başlıklarına kadar basınçlı boru hatları ile iletilir ve yağmurlama başlıklarından basınç altında püskürtülerek sulama yapılır. Her ağacın altına ya da iki ağaç arasında bir adet mini yağmurlama başlığı yerleştirilir. Sistemde eşit su dağılımının sağlanması için, yağmurlama başlıklarının işletme basıncı 1.5 atm'nin üstünde olacak şekilde projelendirme yapılmalıdır. Mini yağmurlama sistemlerinde, kullanılacak başlıklarının yağmurlama hızı toprağın su alma hızına eşit ya da küçük olmalıdır (Küçükyumuk, 2011:6).

Tablo 8. Mekanizasyon Alt Kriterlerinin Bulanık Mantık ile Sıralanması

Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	Uzman 1	Uzman 2	Uzman 3	Üretici 1	Üretici 2
Toprak işleme	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.7, 0.9	0.3, 0.5, 0.7
Sulama	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0.3, 0.5, 0.7	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9
İlaçlama	0.5, 0.7, 0.9	0.7, 0.9, 1	0.5, 0.7, 0.9	0.9, 1, 1	0.5, 0.7, 0.9
Hasat	0.3, 0.5, 0.7	0.7, 0.9, 1	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7
Gübreleme	0.3, 0.5, 0.7	0.3, 0.5, 0.7	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.5, 0.7, 0.9
İklimsel koruma	0.7, 0.9, 1	0.7, 0.9, 1	0, 0, 0.1	0.9, 1, 1	0.1, 0.3, 0.5
Karar Vericilerin Tercihleri					
Kriterler	İşletme 1	İşletme 2	İşletme 3	Ortalama	Sıra
Toprak işleme	0, 0, 0.1	0, 0.1, 0.3	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.4625, 0.575	3
Sulama	0, 0, 0.1	0.1, 0.3, 0.5	0.3, 0.5, 0.7	0.4125, 0.5875, 0.7375	1
İlaçlama	0, 0, 0.1	0, 0.1, 0.3	0.1, 0.3, 0.5	0.4, 0.55, 0.7	2
Gübreleme	0, 0, 0.1	0.1, 0.3, 0.5	0.1, 0.3, 0.5	0.2125, 0.3875, 0.575	5
Hasat	0, 0, 0.1	0, 0, 0.1	0, 0.1, 0.3	0.2125, 0.35, 0.5125	6
İklimsel koruma	0, 0, 0.1	0, 0, 0.1	0, 0.1, 0.3	0.3, 0.4, 0.625	4

3.5.2. İlaçlamada Mekanizasyon Kullanımı

İlaçlama amacına uygun pülverizatör ve ilaçlama yöntemi kullanmak ilaçlama etkinliğinin artmasını sağlamakla birlikte maliyetleri de azaltmaktadır. İlaçlama uygulamalarının yapıldığı alanda tutunan ilaç miktarı bitki, çevre, ilaçlama ünitesi ve pestisit formülasyonu arasındaki etkileşime bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bazı zararlı ve hastalıklarda etkili bir mücadele yapabilmek için ilacın yaprak altına ulaşması gerekmektedir. Bu sebeple bitki yüzeylerinde ilaç tutunması ve yüzey kaplamaya fayda sağlayacak ilaçlama ünitelerinin seçilmesi önem taşımaktadır (Sumner vd., 2000:20).

3.5.3. Toprak İşlemede Mekanizasyon Kullanımı

Kayısı bahçelerinin 15-20 cm derinliğinde ağaçların köklerine zarar verilmeden sonbaharda sürülmesi gerekmektedir. Çünkü toprağın işlenmesiyle yağın yağmur ve kar suları daha iyi tutunarak ağaçların sağlıklı ve verimli olmasını sağlar. Toprak sürme işleminin çiçeklenme veya küçük meyve döneminde yapılması sırasında köklerin zarar görmesi, çiçek ve meyve dökümüne sebep olabilir (Koçal, 2011:5). Verim ilişkileri ve tecrübe ile doğru toprak işleme sisteminin seçimi, toprak, iklim ve ürün rotasyonuna etki sağlamaktadır (Kasap ve Özgöz, 2006:50).

3.5.4. İklimin Olumsuz Etkilerine Karşı Korumada Mekanizasyon

Kayısının yetiştiği iklimlerde ilkbahar geç donları bazı yıllarda %70 oranında ürün kayıplarına sebep olmaktadır. Bu durum üretilen ürün miktarıyla birlikte meyve kalitesini, fiyat istikrarını da etkilemektedir. Ayrıca dondan etkilenmiş kayısı meyvelerinin pazarlamasında da sorunlar yaşanmaktadır (Ünal, 2010:38). Bu sebeple uygun olmayan iklim bölgelerine kayısı bahçelerinin kurulması engellenerek, dona karşı rüzgâr fanları veya yağmurlama sistemleri kurularak korunma sağlanabilir (MTÖ Sonuç Bildirgesi, 2018:14).

3.5.5. Gübrelemede Mekanizasyon Kullanımı

Gübrelerden en üst düzeyde fayda sağlanabilmesi için bitki istekleri, iklim, toprak yapısı ve vejetasyon dönemi dikkate alınarak doğru bitkide, doğru yerde, doğru zamanda, doğru gübrenin kullanılması gerekmektedir. Gübrenin gereken cins ve miktarlarda uygulanmasıyla; aşırı gübre kullanımı sonucu verimde kalite bozulması, tarım topraklarının verimliliğini kaybetmesi, çevreyi olumsuz etkilemesi, kaynak israfı benzeri sorunlar engellendiği gibi, gereğinden az kullanılması sonucu karşılaşılan verim ve kalite düşüklüğünün de önüne geçilecektir. Sürdürülebilir tarım ilkelerine uyacak şekilde doğru gübre kullanımının en etkili yolu ise toprak ve bitki analizlerine dayalı uygulamalardır (Anaç, 2010: 1). Malatya'da geleneksel yöntemle ağaç köklerine verilen gübrelerin yerini son yıllarda kimyevi gübre dağıtma makinesi ile çiftlik gübre dağıtma makinesi almıştır (Aslantürk ve Altuntaş, 2017:18).

3.5.6. Hasat Döneminde Mekanizasyon Kullanımı

Meyve üretiminde iş gücünün büyük bir bölümü hasat işlemlerinde harcanmaktadır. Dünya meyveciliğinin yoğun bir gelişme süreci içerisinde girmesi ve genelde işçi ücretlerinin büyük artışlar göstermesi bu tarım sektöründe de hasat işlerinin makine ile yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Elle hasadı kolaylaştırmak amacıyla başlangıçta kullanılan hasat yardımcısı araçlara (merdivenler, sehpa vs) ilave olarak daha sonraları meyvelerin toplanması ve taşınmasını kolaylaştırmak amacıyla, sıra arasında hareket eden ve traktörle çekilir birden fazla katlı hasat arabaları, hidrolik ve kendi yürür meyve toplama platformları büyük meyve bahçelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, bu çalışmalar iş gücü gereksiniminde önemli bir azalma sağlayamamıştır. Bundan sonra, meyveyi daldan en basit ve en etkin bir şekilde koparabilmenin dal veya gövdenin titreştirilmesiyle (sarsılmasıyla) olanaklı olabileceği anlaşılmıştır. Bu amaçla da, çeşitli tip ve yapıya sahip silkeleyiciler geliştirilmiştir (Yıldız, 2012:158).

Geleneksel yöntemlerle yapılan hasatta kayısı ağacı dalları sallanarak, sopa ile çırpılarak meyveler yere düşürülmektedir. Nadiren yere bir örtü serilerek hasat işlemi gerçekleştirilmektedir. Daha sonra kayısılar toplanarak kasalara doldurulmaktadır. Ancak bu şekilde yapılan hasatta hem ağaç dalları zarar görmekte hem meyveler 3-5 metre yüksekten yere düşmekle büyük oranda zedelenmekte, hem de ürüne toprak ve taş parçaları bulaşmakta ve olgunlaşmamış meyveler de dökülmektedir. Bu durum, ileride kayısı işleme aşamalarında düzeltilmesi mümkün olmayan önemli kalite kaybına yol açmaktadır.

SONUÇ

Tarım ürünlerinin işlenmesi ve ihracatı ülke ekonomilerinde önemli bir paya sahip olduğundan oldukça önemlidir. Bu sebeple tarım ürünleri için tedarik zincirini başarılı bir şekilde yönetmek gerekmektedir. Bu süreçte ilk basamak olan tedarikçi seçimi için dikkat edilecek kriterlerin belirlenmesi kritik öneme sahiptir.

Bu çalışmada kayısı işletmeleri için kuru kayısı tedarikçisi seçiminde dikkat edilecek ana ve alt kriterler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla yüksek oranda ürün satın alıp ihracat yapan üç işletme yetkilisi, iki üretici ve alanında uzman üç kişi ile görüşülerek 5 ana kriter belirlenmiş ve bulanık mantık yardımıyla bu kriterler ağırlandırılıp sıralanmıştır. En önemli kriter olarak kalite kriteri belirlenmiştir ve

bunu sırasıyla fiyat, üretim performansı, hijyen ve mekanizasyon izlemiştir. Kayısların çok büyük bir kısmının ihraç edilmesi ve müşterinin istediği nitelikte kayısının tedarik edilmesi kalite unsurunun ilk sırada yer almasını sağlamıştır.

Temel kriterler ağırlandırıldıktan sonra her bir kriterin altında yer alan alt kriterler de bulanık mantık yardımıyla ağırlandırılarak sıralanmıştır. Kalite ana kriteri altında yer alan alt kriterlerden kayısının boyutu en büyük ağırlıkla ilk sırada yer alırken kayısının rengi ikinci sırada yer almaktadır. Daha sonra sırasıyla kükürt oranı, su (nem) oranı, kayısının şekli, kuru madde miktarı, kayısının cinsi, dokusu, tat ve aroması ile tat indeksi kriterleri kalite kriteri altında yer almaktadır.

Fiyat alt kriterlerinin ağırlandırılıp sıralanmasında vade kolaylığı ağırlığı ile ilk sırada yer almaktadır. Bu kriteri sırasıyla kayısı fiyatındaki değişiklikler, üreticinin avans istemesi, ödemede aksaklık olması durumunda tedarikçinin verdiği tepki, taşıma maliyeti ve hamaliye bedeli takip etmektedir.

Üretim performansı kriterinin alt kriterlerinin sıralanmasında kükürtleme süreci ağırlığının en yüksek olması sebebiyle ilk sırada yer almaktadır. Kayısındaki kükürt oranının, ihraç yapılan ülkelere standartlarla belirlenmesi kükürtleme sürecinin öneminin atmasında en önemli etkidir. Kükürtleme sürecini sırasıyla ağırlıklarına göre kurutma, muhafaza, ilaçlama, sulama, gübreleme, hasat ve budama süreci izlemiştir.

Hijyen kriterinin alt kriterlerden ortam hijyeni ilk sırada yer alırken kayısının hijyeni ikinci, kullanılan malzeme ve ekipman hijyeni üçüncü son olarak ise kişisel hijyen ağırlığı ile dördüncü sırada yer almıştır. Ortam hijyenin kalite kriteri altında kayısının rengi, kükürt oranı, nem oranı gibi önemli alt kriterleri etkilendiğinden ilk sırada yer alması olağan görülmüştür.

En az ağırlıkla son sırada yer alan mekanizasyon kriterinin alt kriterlerinden sulamada mekanizasyon kullanımı ilk sırada yer almıştır. Diğer kriterler ise ağırlıklarına göre ilaçlamada, toprak işlemede, iklimsel olumsuzluklara karşı korumada, gübrelemede ve hasat döneminde mekanizasyon olarak sıralanmıştır.

Gelecek çalışmalarda farklı uzman görüşleri alınarak yeni ana ve alt kriterler çalışmalara dâhil edilebilir. Belirlenen ana ve alt kriterler farklı ağırlıklandırma yöntemleri kullanılarak ağırlıklandırılabilir. Ayrıca ağırlıklar kullanılarak kayısı işletmeleri için tedarikçi seçimi üzerine bir uygulama yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ABACI, Zehra Tuğba; ASMA, Bayram Murat (2010), “Bazı Kayısı Çeşitlerinin Farklı Ekolojik Alanlardaki Biyolojik Özelliklerinin Analizi”, Research Journal of Biology Sciences, Vol 3.1:165-168.
- AKBAL, Nurgül; VURAL, Aydın (2018), “Kurutulmuş Meyve Örneklerinde Mikrobiyolojik Kalite Özelliklerinin Araştırılması”, Dicle Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Vol 11.2: 93-97.
- ALTIN, N. E., Mimarı, N. Ö. P. Y., ve BEKİN, E. “Kent Ağaçları, Süs Bitkileri Ve Meyve Ağaçlarında Bakım Ve Budama Esasları”
- ALTINDAĞ, Melek. “Farklı Düzeylerde Kükürlenen Kuru Kayısların Polifenol Oksidaz Aktivitesi Ve Polifenollerinde Depolama Boyunca Meydana Gelen Değişimlerin Esmerleşme Üzerine Etkisi”, Doktora Tezi.
- ANAÇ, Dilek. (2010). “Önemli Kültür Bitkilerinin Gübrenilmesi”, Ege Üniversitesi Uluslararası Potasyum Enstitüsü, 1-103.
- ASLAN, Ahmet, et al. “Kayısı Üretiminde Çalışan Gezici Tarım İşçilerinin Mevcut Durum Analizi”.
- ASLANTÜRK, Berrak; ALTUNTAŞ, Ebubekir (2018), “Malatya İlinin Tarımsal Mekanizasyon Düzeyi”. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 7.2: 15-26.
- ASMA, Bayram Murat; ÖZTÜRK, Kadir (2005), “Analysis Of Morphological, Pomological And Yield Characteristics Of Some Apricot Germplasm In Turkey”, Genetic Resources and Crop Evolution, Vol 52.3: 305-313.
- BAYNAL, Kasım; YÜZÜGÜLLÜ, Emrah (2013), “Tedarik Zinciri Yönetiminde Analitik Ağ Süreci İle Tedarikçi Seçimi Ve Bir Uygulama”. Istanbul University Journal of the School of Business Administration, Vol 42.1.
- BİLGİN, Nihal ACARSOY, et al. (2016), “Melez Kayısı Populasyonunun Meyve Kalite Özellikleri ile İlgili Genel Değerlendirme”, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Vol 53.1: 25-34.
- CHEN, Chen-Tung (2000), “Extensions Of The TOPSIS For Group Decision-Making Under Fuzzy Environment”, Fuzzy sets and systems, Vol 114.1: 1-9.
- CÖMERT, Yavuz; ARISAL, İbrahim. “Tarım Ürünleri İhracatını Olumsuz Etkileyen Faktör Olarak Fiyat İstikrarsızlığı: Kayısı Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16.2: 399-408.
- ÇATI, Kahraman; YILDIZ, Selami (2007), “Türkiye’de Kuru Kayısı Üretim Ve Pazarlama Problemleri Ve Çözüm Önerileri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Vol 21.1: 337-360.
- ÇETİN, Seydi Ahmet; ŞAHİN Bayram (2017), “Gıda Güvenliğinde Risk Faktörleri Ve Hijyenin Önemi”.
- ÇUKUR, Figen; SANER, Gamze (2008), “Malatya İli Kayısı Üretiminde Riskin Ölçülmesi Ve Riske Karşı Oluşturulabilecek Stratejiler”, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2008, 46.1: 33-42.
- DEMİRTAŞ, M. Naim.; KIRNAK, Halil (2009), “Kayısıda Farklı Sulama Yöntemleri Ve Aralıklarının Fizyolojik Parametrelere Etkisi”. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi, 19.2: 79-83.
- ECER, Fatih. (2006), “Bulanık Ortamlarda Grup Kararı Vermeye Yardımcı Bir Yöntem: Fuzzy Topsis ve Bir Uygulama”.
- EKONOMİ BAKANLIĞI SEKTÖR RAPORLARI (2017), “Kuru Kayısı”.
- ENGİNDENİZ, Sait; UÇAR, Kubilay (2018), “Malatya İlinde Kuru Kayısı Pazarlaması Üzerine Bir Araştırma”. Selcuk Journal of Agriculture and Food Sciences, 32.3: 249-256.
- ERTAŞ, Nurhan; DOĞRUEK, Yusuf (2010), “Besinlerde Tekstür”, Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 7.1: 35-42.
- GÜNDÜZ, Orhan (2015), "Bulanık Veri Zarflama ile Kuru Kayısı Yetiştiren İşletmelerin Etkinlik", Journal of Agricultural Sciences, 21.4: 525-537.
- HEPSAĞ, Fatma, et al. (2016), “Türkiye’de Üretilen Ve Tüketilen Kuru Kayıslarda Kükürtdioksit Kalıntı Miktarlarının Belirlenmesi”. Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi, 20.1: 7-11.
- KASAP, Abdullah; ÖZGÖZ, Engin(2006), “Tokat İlinin Tarımsal Mekanizasyon Durumu ve Farklı Toprak İşleme Sistemlerinin Uygulanabilirliği”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Vol 2.
- KOÇAL, Hakkı (2011), “Kayısı yetiştiriciliği”, Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Yayın, 7.
- KÜÇÜKYUMUK, Cenk (2011), “Meyve Bahçelerinde Sulama”, Meyvecilik Araştırma İstasyonu Müdürlüğü Yayınları, Vol 44.

- LYDAKIS, Dimitris, et al. (2003), "Optimization Study Of Sulfur Dioxide Application In Processing Of Sultana Raisins". International Journal of Food Properties, 2003, 6.3: 393-403.
- MALASLI, Mehmet Zahid; ALTIKAT, Sefa; ÇELİK, Ahmet (2012), "İğdır İli Kayısı Tarımının Mekanizasyon Sorunları Ve Çözüm Önerileri", İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Vol 2.3: 47-54.
- MALATYA TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ. (2018), "Kuru Kayısı Üretimi Ve Pazarlanmasında Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri Çalıştayı".
- MEB (2011), "Gıda Teknolojisi", Meyveleri Kurutma.
- ONSEKİZOĞLU, Pelin; ACAR, Jale; GÖKMEN, Vural (2008), "Kuru Kayıslarda Akçil Sorununun Nedenleri Üzerine Bir Araştırma". Türkiye, 10: 21-23.
- ÖZKAN, Mehmet; KIRCA, Ayşegül; CEMEROĞLU, Bekir (2003), "Effect Of Moisture Content On CIE Color Values In Dried Apricots". European Food Research and Technology, 216.3: 217-219.
- ÖZTÜRK, Derya; KARAKAŞ, Güngör (2017), "Kayısı Üretimi Ve Pazarlama Sorunları; Malatya İli Örneği", Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Vol 2.4: 113-125.
- ÖZTÜRK, Naim; CANIHOŞ, Ercan (2007), "Doğu Akdeniz Bölgesi Kayısı Bahçelerinde Entegre Mücadele Uygulamaları ve Eğitim Çalışmaları", Alatarım, Vol 9.
- ÖZTÜRK, Naim, et al. (2004), "Pests And Predatory Species Determined In Apricot Orchards In Malatya Province Of Turkey". Bitki Koruma Bülteni 44.1.
- SUMNER, Harold R., et al. (2000), "Chemical Application Equipment For Improved Deposition In Cotton". J. Cotton Sci, 4.1: 19-27.
- UÇAR, Kubilay; ENGİNDENİZ, Sait (2019), "Malatya İlinde Kayısı Üretiminde Karşılaşılan Risk Kaynakları Ve Uygulanabilecek Risk Yönetimi Stratejileri". İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9.4: 2313-2320.
- ULUSAL KAYISI ÇALIŞTAYI, (2014).
- ÜNAL, Muhammed Raşid. (2010), "Kayısı Araştırma Raporu", Fırat Kalkınma Ajansı.
- YILDIZ, Taner (2012) "Bazı Meyve Ağaçlarının Mekanik Hasadında Kullanılan Silkeleyiciler Ve Farklı Silkeleme Yöntemlerinin İncelenmesi", Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi, 27.3: 158-164.

İnternet Kaynakları

<https://Arastirma.Tarimorman.Gov.Tr/Kayisi/Duyuru/56/Kayisida-Cicek-Monilyasi-Hastaligi-Ile-Ilgili-Teknik-Rapor>

KALKINMA AJANSLARINDA KURUMSALLAŞMA ÖLÇÜMÜ İÇİN UYGULANABİLİR BASİT BİR OLGUNLUK MODELİ ÖNERİSİ

Ahmet EFE¹

ÖZET

Kurumsal yetenekler çerçevesinde, ihtiyaçları doğru bir şekilde belirleme, ifade etme ve potansiyel faydaları ve zorlukları temelinde öncelikleme yeteneği, kurumsal anlayışın önemli bir boyutu olup, olgunluk değerlendirmeleri işte bu noktada devreye girmektedir. Asıl sorun, sürekli olmayan değişimlerle başa çıkabilecek kadar sağlam ve stratejik kaynak portföylerini, program ve projeleri sonuç odaklı ve sürdürülebilir bir şekilde yenilemek için yeterince çevik ve olgun olan yenilikçi organizasyonları oluşturmak ve sürdürülmektir. Olgunluk modeli, yazılım mühendisliğinde yaygın olarak kullanılan bir araçken çoğunlukla eğitim, sağlık, enerji, finans, kamu kurumları ve proje uygulamaları alanlarına da başarılı bir şekilde genişletilmiştir. Tüm süreçlerin e-devlet uygulamalarıyla dijitalleştiği, yönetim bilgi sistemleri (YBS) sayesinde giderek süreçlerin otomatikleştiği, yapay zekâ kullanımının arttığı ve çevrimiçi hizmetlerin bulut ortamında yaygınlaştığı bir evrede bulunduğu varsayımı ve öngörüsüyle değerlendirme ve modelleme yapılmaktadır. Bu sayede tüm personelin iş başarısı için kendi rollerini ve sorumluluklarını tanıdığı yüksek olgunluk seviyesindeki bir kalkınma ajansı, kesinlikle başarıya ulaşma olasılığı daha yüksek ve değişimde öncü olan yenilikçi bir kuruluş olacaktır. Bu çalışmada, GPM3 ve CMMI olgunluk modelleri üzerinde bir literatür taraması ve değerlendirmesi sonrasında olgunluk modelleriyle ilgili olan genel yaklaşım ortaya konulmaktadır. Türkiye'deki bölgesel kalkınma ajansları için kolayca uygulanabilir bir basit olgunluk modeli geliştirilmekte ve bu modelin uygulanabilmesini sağlayacak olan tamamlayıcı önlemler de önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: CMMI, olgunluk modeli, kurumsallaşma, YBS, yönetim, bölgesel kalkınma ajansları

PROPOSAL OF A SIMPLE MATURITY MODEL APPLICABLE FOR MEASUREMENT OF INSTITUTIONALIZATION IN REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES

ABSTRACT

Within the framework of institutional capabilities, the ability to correctly identify and express needs and prioritize based on potential benefits and difficulties is an essential aspect of corporate understanding, and maturity assessments come into play at this point. The challenge is to build and sustain innovative organizations robust enough to cope with discontinuous changes and are agile and mature enough to innovate their strategic resource portfolios, programs, and projects in a results-oriented and sustainable manner. While the maturity model is a widely used tool in software engineering, it has

¹ Dr., CISA, CRISC, COBIT-F, İç Denetçi, Ankara Kalkınma Ajansı, icsiacag@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2691-7517

* Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Geliş Tarihi: 11.04.2021 / Kabul Tarihi: 10.06.2021 Çalışma Türü: Araştırma Makalesi

also been successfully extended to education, health, energy, finance, public institutions, and project implementation. Assessment and modeling are carried out with the assumption and prediction that all processes are digitalized with e-government applications, processes are increasingly automated thanks to management information systems (MIS), artificial intelligence is increasing, and online services are becoming widespread in the cloud environment. In this way, a development agency with a high level of maturity, where all staff recognizes their roles and responsibilities for business success, will definitely be an innovative organization that is more likely to succeed and is a pioneer in change. In this study, after a literature review and evaluation on GPM3 and CMMI maturity models, the general approach related to maturity models is presented. A simple maturity model can be easily applied to regional development agencies in Turkey. It is being designed, and complementary criteria, which will provide the performance of this model, is also recommended.

Key Words: CMMI, maturity model, institutionalization, MIS, governance, regional development agencies

GİRİŞ

Kuşkusuz her türden kamu kurum ve kuruluşları, şirketler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, hayır kurumları uzun ve kısa vadeli amaç ve hedeflerini tanımlamak ve bu hedeflere ulaşmalarına yardımcı olacak stratejiler tasarlamak için önemli çaba harcamaktadırlar. Ancak genel stratejiler genellikle daha fazla değer üretmek için tasarlandıkları başarılı sonuçları elde etmede başarısız olmaktadır. Bu kopukluğun birçok nedeni olmakla birlikte aşağıdaki temel hususlar ifade edilebilir:

- Bazen kurumsal stratejiler gerçekçi olmayabilmekte ve abartılı bir listeyi içerebilmektedir.
- Bazen kuruluşlar, stratejiyi ileriye taşımak için gereken iç uyumu sağlayamazlar.
- Bölge kalkınma planlarında olduğu gibi bazen ilgili kilit paydaşlar itibar etmez ve dikkate almazlar.
- Çoğu kez stratejiler başarısız olabiliyor, çünkü kuruluşlar bu stratejileri ayrıntılı, taktik düzeyde uygulama yeteneklerini geliştirmemiş veya kazanmamışlardır.
- Çoğu kez kurumsal stratejilerinin başarısız olmasının başka bir nedeni de bunların ölçülebilir hedefler ve performans göstergeleriyle iyi bir şekilde yapılandırılmamış olmalarından kaynaklanmaktadır.
- Bazen strateji ve planların başarısızlığının bir sebebi de olgunluk seviyesi düşük süreçler ve kurumsallaşma seviyesindeki düşüklüktür.
- Bazen de stratejilerin başarısız olmasının nedeni bunların manuel ortamdaki verimsiz kontrollerle insan emeği üzerinden takip edilmesi yani akıllı dijital platformları ve YBS ile entegre olmamalarıdır.

Kesintisiz değişim ve yenilik zamanlarında, büyük başarılı kuruluşlar ve devlet kurumları bile kendi kurumsal yaşamlarını tehdit eden bazı durumlarda bulabilirler. Kalite, süreç ve performans hedeflerine odaklanan yüksek olgunluk seviyeleri, organizasyonları ve projeleri başarılı bir konuma getirme fırsatı sunmaktadır. Bu hususta hemen hemen tüm sektörlerde bir fikir birliği mevcut olmakla birlikte bu alanda çerçeveler, standartlar ve iyi uygulama örnekleri de sürekli gelişmekte ve değişmektedirler. Bir yanda teknolojik gelişmelerin paralelinde ortaya çıkan yenilikçi YBS uygulamalarının kaçınılmazlığı ve diğer yanda bunların hatırı sayılır karmaşıklığı ve maliyeti, kuruluşları başarılı geliştirme ve uygulamalarına rehberlik edecek en son yenilikçi uygulamaları daha iyi anlamaya zorlamaktadır.

Kamu kuruluşları, karmaşıklıkları açısından özel sektörden farklı değildir. Her ikisi de mevcut ortamın gerektirdiği değişim ve yeniliklerden kaynaklanan ve örgütsel kültürlerinin bürokratik dinamiklerine karşı ortaya çıkan çatışmayı yaşamaktadırlar (Pires ve Macêdo, 2006:81). Max Weber için bir bürokrasi, mükemmel bir verimli organizasyondur ve en küçük ayrıntıda bile işlerin nasıl yapılması gerektiğini tanımlamaktadır (Chiavenato ve diğ, 2019:25). Yani devlet kurumları, üretim ve ihracat süreçlerinin yanı sıra toplum gelişimi ve kamu hizmeti üzerinde önemli bir kontrol sağladığı varsayılan program ve projelerinin seçiminde olduğu gibi çoğunlukla iş süreçlerini düzenlemekte ve yenilikçi teknolojilerle birlikte e-devlet ve YBS uygulamaları yoğunluk gösterme eğilimindedir. Modern organizasyonların bir özelliği olan bu karmaşıklık nedeniyle yenilikçi ve elektronik sistemler alanındaki çalışmalar, proje yönetimi, proje yönetim ofisleri, olgunluk, stratejik uyum, yaşam döngüsü ve risk yönetimine ağırlık vererek yoğunlaşmıştır.

Giderek daha fazla küreselleşen ekonomimizde, dünyanın hiç aşına olamayabileceğimiz bölgelerinde, kritik rekabet avantajlarından birinin “*yenilikçi teknolojilerle dönüşüm yeteneği*” ve “*kurumsal çeviklik*” olduğu açık hale gelmiştir. Kurumsal dönüşüm stratejisini iyi yapılandırılmış program ve projeler aracılığıyla örgütsel başarıya ulaştırabilmek büyük önem arz etmektedir. Bu, yalnızca bireysel projeleri gerçekleştirmek için sistem geliştirmek değil aynı zamanda çok sayıda çabayı

projeler kadar uygun ele almaya yönelik genel bir organizasyonel yönelim geliştirmek ve bunları organizasyonun stratejik yönünü destekleyecek şekilde bireysel ve toplu olarak kurumsal hedeflerle birlikte yönetmek anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım, "bir organizasyonun stratejik hedeflerine program ve projeler aracılığıyla ulaşmak için organizasyonel ve proje faaliyetlerine bilgi, beceri, araç ve tekniklerin uygulanması" olarak tanımladığımız "organizasyonel olgunluk" modellerinin uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bireysel projeler taktik olarak kabul edilebilirken, organizasyonel proje yönetimi, tanım gereği stratejiktir. Çünkü doğru bir şekilde kullanıldığında bir organizasyonun iş stratejisini yansıtarak finansal sonuçları doğrudan etkileyen kritik kaynakların üst düzey bir perspektifini ve düzenlemesini sağlayabilir. Bu açıdan bakıldığında, organizasyonel strateji ve buna uygun program ve proje yönetimi, bu son derece rekabetçi küresel ekonomide stratejik bir avantaj olarak dikkate alınabilir. Kamu kurum ve kuruluşları açısından da yasal görev ve sorumlulukların, stratejilerin, vizyon ve misyonunun gerçekleştirilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Bir kuruluşun profesyonel bir şekilde strateji, program ve proje yönetimi alanında kendini geliştirmeye nasıl devam edeceği merak edilen bir soru olup, buna şu şekilde cevap verilebilir:

- *İlk olarak*, bir kurumun, diğer kuruluşlarda tutarlı bir şekilde yararlı olduğu kanıtlanmış kurumsal program ve proje yönetimi ile ilgili bilgi, beceriler, araçlar, teknikler kapsamındaki önemli uygulamaları bilmesi gerekir.
- *İkincisi*, bir kurumun bu istenen uygulamalara karşı mevcut kurumsal strateji, program ve proje yönetimi durumunu değerlendirmek için bir ölçümleme sistemine ihtiyacı vardır.
- *Üçüncüsü*, eğer bir organizasyon sürekli iyileştirme yolunda ilerlemek istiyorsa, kurumun iyileştirme gereksinimlerini belirlediği belirli yeteneklere karşı kendisini nasıl geliştireceğini bir olgunluk modeli aracılığıyla bilmesi gerekir.

Bir kurumun nasıl çalıştığına, hangi işlevlere ihtiyaç duyduğuna ve bu işlevlerin nasıl etkileşim kurduğuna dair bir model olmadan, iyileştirme çabalarına liderlik etmek zordur. Bir olgunlaşma modeli bir organizasyondaki ayrı unsurları anlamayı sağlarken dili formüle etmeye ve neyin iyileştirilmesi gerektiği ve ne kadar iyileştirme sağlanabileceğinin tartışılmasına yardımcı olabilmektedir.

Kamu kurumları içerisinde küçük yapılar olarak bilinen ve 2006 yılından beri Türkiye’de 26 altı farklı bölgede faaliyet gösteren Kalkınma ajanslarının kurumsallaşma problemi için nasıl bir model kullanılabileceği sorusu üzerinde bu çalışmamız yapılandırılmıştır. Bu amaçla öncelikle ilgili literatür kaynakları ortaya konularak literatürdeki öne çıkan olgunluk modellerine karşı nasıl bir yaklaşım olduğu ve daha çok hangi modellerin kamu kurumları için uygulanabilir olduğu tespit edilmeye çalışılmakta; yetenek uygunluk modeli uygulanmasının temel nedenleri araştırılmakta; Devlet Proje Yönetim Olgunluk Modeli incelenmekte; “*Capability Maturity Modelling Intergration*” (CMMI) olarak bilinen olgunluk modeli değerlendirilmekte ve bu iki modelden çıkarsama olarak basite indirgenmiş bir modelin Kalkınma ajansları için uyarılama çalışması yapılmakta ve en son bu şekilde basit bir modelin uygulanabilmesi için gerekli olan önlemler tespit edilerek bir öneriler seti geliştirildikten sonra sonlandırılmaktadır.

1. ARAŞTIRMA METODU VE LİTERATÜR

Araştırmamızda Devlet Proje Olgunluk Modeli ile CMMI modeli referans olarak alınmaktadır. Buna göre CMMI modelinin uyarlanabilmesi için kalkınma ajanslarında alınması gereken önlemler de araştırılmaktadır. Literatürde olgunluk modelleri ve özellikle CMMI modeli üzerinde pek çok araştırma mevcuttur. Scholar veri tabanında “*CMMI*” olarak yapılan aramada 123.000 bin civarında araştırma olduğu tespit edilmiştir. "kalkınma ajansları" olarak yapılan aramada ise 2.320 adet makale tespit edilmiştir. "kurumsal olgunluk modeli" olarak yapılan aramada ise sadece üç adet ve "olgunluk değerlendirmesi" olarak yapılan aramada ise 28 adet yayın tespit edilebilmiştir. Tüm nahtar kelimelerle

yapılan aramada ise hiç yayın olmamasından dolayı araştırmamızın literatüre önemli bir katkı yapabileceği potansiyelinde olduğu söylenebilir.

Literatürde geçen olgunluk modelleri eğitim, sağlık, enerji, finans, endüstriyel sektör, hükümet ve genel kullanım gibi farklı alanlara genişletilmiştir (Lee ve diğ., 2019:1). Olgunluk modeli, bir kuruluşun güvenilir ve sürdürülebilir sonuçlara ulaşmasını sağlayan davranışları, uygulamaları ve süreçleri tanımlayan ve analiz eden bir araç olarak tanımlanabilir (Da Rosa ve diğ., 2015:60). Dahası, olgunluk modeli, iş yapmanın giderek daha organize ve sistematik bir yolunu temsil ettiğinden, temel süreçleri veya kuruluşların belirli yönlerini değerlendirmede yaygın olarak kullanılan bir araçtır (Proença ve diğ., 2016:1). Olgunluk modellerinin kökeni, Philip B. Crosby tarafından önerilen kurumsal kalite alanındaydı ve yazılım mühendisliği alanında konsolide edilmiştir (Tarhan ve diğ., 2015:430; Crosby, 1979:30). "Kalite Yönetimi Olgunluk Tablosu" olarak da adlandırılan model, beş aşamalı (belirsizlik, uyanış, aydınlanma, bilgelik ve kesinlik) ve altı ölçüm kategorisine (yönetimin tutumu ve anlayışı; organizasyonel kalite durumu, sorun yönetimi; kalite maliyeti satış yüzdesi, kalitenin iyileştirilmesine yönelik eylemler ve kalite açısından şirketin konumunun özeti) dayanmaktadır. Bu ölçüm kategorileri, bir kuruluşun geçmesi gereken deneyim ilişkilerini gösterir (Esteban ve diğ., 2020: 466). Literatürde birçok olgunluk modeli önerisi vardır. Bunlar arasında Nolan (1979:1), Carnegie Mellon Üniversitesi Yazılım Mühendisliği Enstitüsü ve Yazılım Mühendisliği Araştırma Merkezi'nin dikkate değer çalışmaları vardır (Niessink ve Vliet, 1999:3). Bunlara benzer şekilde Greiner'in çalışması, iş organizasyonlarının büyümesini, her biri bir istikrar ve istikrarlı büyüme dönemini takiben bir türbülans ve kriz (devrim) döneminden oluşan beş aşamaya ayırmıştır. Greiner, organizasyonun yaşını, büyüklüğünü, evrim aşamalarını, bir devrimin aşamalarını ve endüstrinin büyüme oranını örgütsel büyümeyi yönlendiren beş temel güç olarak tanımlamıştı. Başka çalışmada, yazılım mühendisliği ve kurumsal yönetim alanları için olgunluk modellerinin geliştirilmesi için ISO / IEC 15504'e dayalı yedi yöntemin bir listesi sunulmuştur (García-Mireles, ve diğ., 2012:280). Başka bir çalışmada, e-öğrenmeye, bilgisayar kurslarına, BT hizmetlerine ve yüksek öğretim kurumları için bilgisayar bilimi kurslarına yönelik Yetenek Olgunluk Modeli Entegrasyonu (CMMI) ve Bilgi Teknolojisi Altyapı Kütüphanesi'ne (ITIL) dayalı dokuz olgunluk modeli geliştirilmiştir (Duarte ve diğ., 2013:26).

Olgunluk modeli, bir olguyu açıklamak ve öngöründe bulunma yeteneği kazandırmak amacıyla gerçekliğin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayan bir referans olarak da tanımlanabilmektedir. Örneğin, mimari modeller binaları inşa etmek için değil, daha çok inşaatlarının temsil ettiği zorlukları anlamak için kullanılır. Olgunluk modellerinin kurumsal kaliteyi yönetmek için kullanılan metodolojilerin bir dönüşümü olduğu ve aynı zamanda iyi uygulamaların benimsenmesinde kuruluşlara rehberlik ettiğini ve istenen geleceği oluşturan düzeyleri veya aşamaları içeren bir olgunluk modeli veya başlangıç durumundan olgunluğa kadar mantıksal planlanmış yollarını gösterebildiği söylenebilir. (Rosemann ve diğ., 2015:105; Pérez-Mergarejo ve diğ., 2014:182; Röglinger ve diğ., 2012:328; Becker ve diğ., 2009: 213; Gottschalk, 2009:76; Kazanjian ve diğ., 1989:1490). Diğer bir deyişle, olgunluk modeli, bir kurumun mükemmelliğe geçişi gereken gerçekliği anlamak için bir referans olarak her olgunluk düzeyinde alınacak yolları ve kalite mekanizmalarını tanımlar (De Bruin ve diğ., 2005:10). Bu nedenle bir olgunluk modeli tanımlayıcı, kuralcı veya karşılaştırmalı çalışmalara da olanak tanımaktadır. Bir olgunluk modelinin karşılaştırma mekanizmaları varsa ve diğer alanlarla veya sektördeki başkalarıyla hizalanmak amacıyla genelleştirilirse, karşılaştırmalı olduğu söylenebilir. Buna ek olarak, bazı araştırmacılar mevcut durumun anlaşılması için tanımlayıcı bir aşamadan bir olgunluk modelinin dönüşümünün, önemli iyileştirmeler sağlayarak kuralcı hale getirildiğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, sürekli iyileştirme ve organizasyonel olgunluğu sağlamak için değerlendirme ve analizler gereklidir. Ayrıca (Luján ve diğ., 2010:3), olgun bir şirketi, ürün ve süreçlerinin kalitesi ve iyileştirilmesinin yanı sıra bilgiyi yöneten ve onu rekabet avantajı olarak koruyan akıllı bir organizasyon olarak tanımlamaktadır.

BT kullanımına yönelik olgunluk modelleri kategorisinde, Bass (2011), gerekli olan en düşük seviye olarak genel donanım ve yazılım kullanımına odaklanan sekiz seviyeli bir olgunluk modeli önermektedir. García ve arkadaşları (2016:80) CMMI ve bilgi yönetimine dayalı bir mühendislik programı akreditasyonu hedefi ile bir olgunluk modeli geliştirmiştir. Olgunluk modeli, yazılım mühendisliği süreçlerini akreditasyon süreçleriyle karşılaştırır. Aynı zamanda bir seviyeden diğerine nasıl ilerleneceğini de tanımlamaktadırlar.

Benzer şekilde García ve arkadaşları (2007:42), beş olgunluk seviyesiyle BT yönetişiminde en iyi uygulamalar olarak COSO, ISO 15504, ISO 20.000, ISO 38.500, TOGAF, ITIL v3 standartları ve Bilgi ve İlgili Teknolojiler için Kontrol Hedefleri (COBIT) metodolojilerine dayalı olarak üniversitelerde BT Dış Kaynak kullanımı için bir olgunluk modeli önermektedir. Olgunluk seviyeleri ISO 20.000, ITIL'e ve COBIT PAM modeline dayandırılabilir. Dış kaynak kullanımı ortamında eğitim için BT kullanımındaki olgunluğun değerlendirilmesi, yönetimi üçüncü şahıslara aktarmak, güncellenmiş teknolojilere ve hizmetlere izin vermek ve teknolojik atık ve envanterlerle komplikasyonlardan kaçınmak anlamına gelir. Espinoza ve arkadaşları (2017:20) için, kurumlar BT'ın geliştirme ve eğitim süreçlerinde günlük araçların bir parçası olmasını şart koşuyor. Bir yandan, öğrenme ve mentörlük süreçlerinde dijital teknolojileri bekleyen, talep eden ve esasen talep eden girişimcilerin ihtiyaçlarını ele almalıdırlar. Bu literatürdeki öneriler, kuşkusuz işletim maliyetlerini düşürmek ve eğitim hizmetlerini iyileştirmek için donanım, yazılım ve bağlantı kaynaklarının kullanımında olgunluk sağlamaya yardımcı olur. Bu bağlamda olgunluk modeli uygulamasının temel nedenleri anlaşıldıktan sonra herhangi bir model referans alınarak modelleme ve uyarlama yapılabilir. Dolayısıyla olgunluk modeli tasarımları, kurumsal hedeflere yanıt veren esnek bileşenlerle fonların rehberlik, koordinasyon ve izlenmesine yönelik değerlendirme mekanizmalarını tanımlamak için bölgesel kalkınma ajanslarının ihtiyaçları ve perspektiflerinden incelenebilir.

2. YETENEK OLGUNLUK MODELİ UYGULANMASININ TEMEL NEDENLERİ

CMMI gibi standartlaştırılmış bir yaklaşıma dayalı yetenek değerlendirmeleri, yalnızca şirketlerin süreçlerinin olgunluğunu derecelendirmekle kalmaz, aynı zamanda işin verildiği şirketin işi teklif edilen zamanda ve fiyatta tamamlayacağına dair bir güvence düzeyi de sağlar. Yerel yazılım geliştirme sektörünün küresel ölçekte daha rekabetçi hale gelebilmesi için uluslararası standartlara uygun olması gerekecektir. Böylece uluslararası seviyede işbirliği, taahhüt ve ortaklık arayan yerel şirketler, uluslararası şirketler tarafından belirlenen yetenek olgunluk düzeyini karşılayabilecektir. Öncelikle ABD savunma sektöründen ve yazılım geliştirme firmalarında ortaya çıkmış olan yetenek modelleme değerlendirmeleri, çeşitli organizasyonlarda İş İyileştirmesini sağlamak için artık giderek daha yaygın bir şekilde benimsenmektedir. Bunun da “Tutarlılık”, “Maliyet Tasarrufu”, “Kendini Geliştirme”, “Pazar Talebi”, “Süreç İyileştirme” ve “Performans Talebi” olarak başlıca nedenleri bulunmaktadır.

Şekil 1. Olgunluk modeli kurmak için çeşitli geçerli nedenler

2.1. TUTARLILIK

Yetenek modelleme değerlendirmeleri, çeşitli kuruluşların, önemli ölçüde geliştirilmiş proje öngörülebilirliği ve tutarlılığı açısından gerçek faydaları ortaya çıkarmasına olanak tanıyan kanıtlanmış bir yaklaşım sağlar. Önemli faktörlerden herhangi biri veya tümü, bir kuruluşun yetenek modelleme değerlendirmelerine olan ilgisini artırabilirken, yöneticilerin odaklandığı modeli uygulamanın temel faydası, sunumda tutarlılıktır.

2.2. MALİYET TASARRUFU

Yetenek modelleme değerlendirmelerine dayalı süreç iyileştirme, aynı zamanda, daha erken ve daha etkili hata tespiti gibi gerçek maliyet tasarrufları sağlar ve bu nedenle, iyileştirme maliyetini düşürür. Ayrıca değişimin daha etkili yönetimi, böylece yeniden çalışmaya daha az harcama, program değişkenliğinde azalma ve artan maliyet öngörülebilirliği sağlar.

2.3. KENDİNİ GELİŞTİRME

Olgunluk modellerinin kendini geliştirme yönü de var. Kuruluşlar, kendilerini yerel olarak farklılaştırmanın bir yolu olarak yetenek modelleme değerlendirmelerini kullanabilecek ve bir kapasite modelleme değerlendirmelerine ulaşarak, süreçlerini doğal olarak iyileştirerek daha rekabetçi hale getireceklerdir. Rekabetin kızışmasıyla artık yetenek modelleme değerlendirmelerine önemli bir ilgi oluşmaktadır. Geliştirme, Hizmet Sağlama ve Satın Alma / Dış Kaynak Kullanımı kuruluşlarının tümü hem farklılaştırıcı hem de gelişmiş performans için bir kolaylaştırıcı olarak yetenek modelleme değerlendirmelerini benimseme eğilimindedirler.

2.4. PAZAR TALEBİ

Rakip şirketler, sektördeki en iyi uygulamalar için yetenek modelleme değerlendirmelerini kullanıyor ve bundan faydalaniyor. Çoğu ihale, ihale sürecinin girişi için teknik bir engel olarak belirli bir yetenek olgunluğu seviyesi gerektirmektedir. Şirketler, müşteri taleplerini ve rekabeti en iyi şekilde karşılamak için bu yaklaşımı benimsemiştir. Piyasada yetenek modelleme değerlendirmelerinin artan popülaritesi, bu uygulamanın kuruluşlar tarafından benimsenmesi için de büyük bir nedendir. Merkezi kurumlar için çözümler üreten şirketlere özel yazılım sağlayan alt yükleniciler, ya yetenek modelleme

değerlendirmelerini takip ediyor olmalı ya da müşterileri tarafından kapsanmalıdır. Devlete teslim edilen yazılım ürününün tüm parçaları, tedarik zincirinin herhangi bir yerinde yetenek modelleme değerlendirmelerini takip etmelidir.

2.5. PERFORMANS TALEBİ

Yetenek modelleme değerlendirmelerinin amacı, mevcut kurumsal standartların, süreçlerin ve prosedürlerin performansını iyileştirmek ve bunları yeniden tanımlamak değildir. Yetenek modelleme değerlendirmelerinin amacı, kuruluşların "yeteneklerini" geliştirerek müşterilerinin istedikleri zaman ve bir fiyata ödemeye hazır oldukları ürünleri, hizmetleri ve kaynaklı malları tutarlı ve tahmin edilebilir şekilde sunmalarına yardımcı olmaktır. Yetenek modelleme değerlendirmeleri, her bir benzersiz organizasyonun bağlamına uygun bir süreç iyileştirme çözümü oluşturmak için uygulanabilir ve bir organizasyonun performans hedeflerine ulaşması için bir yol sağlayabilir.

2.6. SÜREÇ İYİLEŞTİRME

Yetenek modelleme değerlendirmesine dayalı bir iyileştirme projesi, süreçleri standartlaştırmak için bir çerçeve sunarak sektördeki işin en iyi uygulamalarının yakalanmasını, paylaşılmasını ve uyarlanmasını sağlayarak personeli kuruluş amaçları içinde hareket ettirebilir ve ayrılanların iş açısından kritik bilgileri açığa çıkarması da engellenir. Yetenek modelleme değerlendirmeleri, kapsamlı iş süreci iyileştirme çözümlerini karşılamak için birçok farklı süreç alanı içerir. Her süreç alanı, yönetimin stratejiler oluşturmasına yardımcı olan farklı türden hedeflerden, uygulamalardan ve pek çok bilgilendirici süreçlerden oluşur.

3. YETENEK OLGUNLUK DEĞERLENDİRMESİ İÇİN GEREKLİ ALT YAPI VE ÖRNEK ALINABİLECEK İKİ MODEL OLARAK GPM3 VE CMMI

Yetenek olgunluk değerlendirmesi veya kurumsal olgunluk değerlendirmesi yapabilmek ve böyle bir sistemin kurularak işletilmesi için gerekli bir liderlik ve yönetim alt yapısına öncelikle ihtiyaç vardır. Kouzes ve Posner (1987) liderlik durumlarını tanımlamak için türbülans, çatışma, yenilik ve değişim gibi terimleri ve yönetim durumlarını tanımlamak için istikrar, uyum, bakım ve süreklilik terimlerini kullanarak liderlik ve yönetim arasındaki simbiyotik ilişkinin altını çizmektedirler. Liderlik ve yönetim, herhangi bir örgütsel girişimin anahtarıdır, ancak her terimin anlamı ve aralarındaki ilişki konusunda farklı görüşler mevcuttur. Liderliği dört yönetim görevinden biri olarak da görenler vardır: planlama, organize etme, liderlik etme ve kontrol etme (Mintzberg, 1975:3; Smit & de J Cronje, 1992:20). Liderlik ve yönetim kavramlarının farklı ama birbirini tamamlayıcı olduğuna inanılanlar da vardır. Aslında sosyal sistemlerin çalışması için gerekli olduklarından hem liderlere hem de yöneticilere ihtiyaç duyulduğu sonucuna varırlar. Liderlik ve yönetim arasında bir ayrım yaparken liderliğin "*değişimle başa çıkmak*", yönetimin ise "*karmaşıklıkla başa çıkmak*" ile ilgili olduğunu savunur. Liderlerin yön belirleyerek, insanları hizalayarak ve motive ederek değişimle başa çıktıklarını, yöneticilerin ise planlama ve bütçeleme, organize etme ve personel oluşturma ve sorunları kontrol edip çözerek karmaşıklıkla baş ettiklerini söylemek olanaklıdır.

Endüstri 4.0, dijitalleşme, E-devlet ve akıllı YBS sistemlerinden azami yararlanabilmek yeni bir çağ kurmakla ilgili olduğu ölçüde, uygun bir liderlik ve yönetim kombinasyonunu da gerektirmektedir. Liderlik, dönüşüm sürecini savunmak için ve yönetim de kurumun çarklarını döndürmek içindir. Bununla birlikte, bu, tipik olarak örgütün veya kurumun "fazla yönetilmemesini (mikro yönetim) ve yetersiz yönetilmemesini" sağlayarak, tamamlayıcılıklarının faydalarını en üst düzeye çıkaracak şekilde gerçekleştirilmelidir. E-devlet ve akıllı YBS uygulamaları için organizasyonel liderliğin ve yönetimin kapsamını ve etkililiğini bulmak için bir dizi faktör kullanılabilir. Bunlar arasında aşağıdaki hususlar sayılabilmektedir:

- E-devlet, yapay zeka ve YBS vizyonu, misyonu ve stratejisi,
- Siyasi ve idari “liderlik”,
- E-devlet ve otomasyon girişimlerinin koordinasyon ve yönetişimi,
- E-devlet ve YBS girişimleri için teşvik ve yönlendirme,
- Düzenleme ve gözetim yeri,
- Stratejik ortaklıklar ve iş birlikleri,
- Organizasyonel planlama ve bütçeleme sistemleri.

Bir "yetenek olgunluğu" değerlendirmesi, analiz biriminin bulunduğu olgunluk ölçeğinde bir veya bir dizi noktaları belirlemeye çalışır. Bu tür ölçekler genellikle sürekli olmakla birlikte, yetenek faktörlerinin her birinde farklı olgunluk düzeylerini tanımlayan bitişik (ayrı) konumlar oluşturulabilir. "Olgunluk" kavramı bir ilerleme ve büyüme duygusu uyandırır. Bu amaçla, büyümek, kalkınmak, iyileştirmek ve bir yön önermek için bir olgunluk değerlendirmesi olumlu olarak görülmektedir. Bu nedenle, bir hazır olma (readiness) değerlendirmesinden daha zengin ve daha yararlı bilgiler sağlar ve bu, genelde "hazır/hazır değil" yanıtını üretme eğilimindedir. Bir yetenek olgunluk değerlendirmesinin bilgi içeriği, mevcut olgunluk seviyesini, mevcut yetenekleri, potansiyelleri ve mevcut zorlukları içerir. Bu tür bilgiler, mevcut performans düzeylerini iyileştirmek, zorlukların üstesinden gelmek ve yetenekleri bir sonraki kurumsal olgunluk düzeyine yükseltmek için gereken stratejilerin daha doğru bir şekilde belirlenmesine yol açar.

Belirli bir devlet kurumunun neyi iyi başarabildiğini ve başaramayacağını ve hangi belirli engellerin kapasitelerini engelleyebileceğini belirleme ihtiyacı, bu tür kuruluşların ilgili yetenekleri geliştirmelerine ve büyütmelerine yardımcı olmak için önemli bir adımdır. Dahası, kurumları kurumsal yeteneklerine göre farklılaştırma yeteneği, benzersiz duruma uygun müdahale stratejilerinin belirlenmesine izin verir. Bu farklılaşma, genellikle stratejik ve operasyonel yeteneklerinin belirli bir boyutundaki olgunluk seviyeleri açısından değerlendirilir.

Carnegie Mellon Üniversitesi Yazılım Mühendisliği Enstitüsü (SEI) tarafından geliştirilen Yazılım Yeteneği Olgunluk Modeli (SW-CMM), bir organizasyonun yazılım geliştirme süreçlerinin olgunluğunu değerlendirmek için bir çerçeve sağlamaktadır (Humphrey & Sweet, 1987:1). Bu süreçlerin olgunlaşmasına yol açan temel gelişim aşamalarını da tanımlamaktadır. Model, bir yazılım geliştirmede süreç yeteneklerinin aşamalı olgunluğunu yansıtan beş aşamalı bir modeli tanımlamaktadır. Bu aşamalar şunlardır: başlangıç, tekrarlanabilir, tanımlı, yönetilen ve optimize etme. SW-CMM, yazılım geliştirme şirketlerinin yeteneklerinin olgunluğunu değerlendirmelerine yardımcı olmak ve bu yeteneklerin kazanılmasını ve kurumsallaşmasını planlamak için tasarlanırken, diğer kuruluşlarda uygulamaya uyarlanabilen özelliklere sahiptir.

BT Hizmetleri Yetenek Olgunluk Modeli (CMM), SW-CMM'ye benzer, ancak BT hizmetleri sağlayan kuruluşlar için geçerlidir. Model, BT hizmet sağlayıcılarının BT hizmetleri sunma yeteneklerini ve bunları nasıl iyileştirebileceklerini değerlendirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Vrije Üniversitesi Yazılım Mühendisliği Araştırma Merkezi (SERC), modeli, Hollanda Ekonomi Bakanlığı tarafından finanse edilen ortak bir araştırma programı aracılığıyla 1995 ve 1999 yılları arasında geliştirilmişti (NİESSINK ve VLİET, 1999:1). Yukarıda tartışılan olgunluk modelleri farklı organizasyon türleri için geçerli olsa da hepsinin ortak iki özelliği vardır: Kuruluşun olgunluğunun değerlendirildiği bir dizi yetenek tanımlarlar ve olgunluk spektrumunu bir kuruluşun olgunluğunun yer aldığı ardışık bitişik aşamalara bölerler. Aşama sayısı dört ile altı arasında değişir. Şimdi bu çalışmamızda modelleme için referans alınan GPM3 ile CMM modelleri kısaca incelenebilir.

3.1. DEVLET PROJE YÖNETİMİ OLGUNLUK MODELİ (GPM3)

Bir olgunluk modeli, herhangi bir faaliyet alanındaki daha verimli uygulamaların gruplarının (seviyelerinin) dizisidir. Olgunluk seviyelerini tanımlamak için temel alanımız, Devlet Proje Uygulama Sistemi ve Devlet Proje Yönetimidir ve birlikte tek bir sistem olarak ele alınır. GPM ilk kaynağı, muhtemelen ilk yaygın olarak tanınan ve muhtemelen en iyi bilinen olgunluk modeli olan Capability Maturity Model Integrated (CMMI) idi. İkinci ilham kaynağı, organizasyonel seviye için bir olgunluk modeli olan Organizasyonel Proje Yönetimi Olgunluk Modeli (OPM3) dir².

3.1.1. Başlangıç seviyesi

Bazı kurumlar programlarını, projelerini ve yatırımlarını profesyonel yöntemlerle yönetmekle ilgilenmiyor olabilmektedirler. Bütçeyi tahsis etmenin ve ürün teslimi için son tarihi belirlemenin yeterli olduğunu düşünebilmektedirler. Bu tür kurumlar hakkında, proje yönetimi olgunluğunun en düşük, Başlangıç seviyesinde oldukları belirtilebilir.

3.1.2. Yerel Düzey

Belirli bir anda, tek tek devlet kurumları ve kuruluşlarındaki kişiler, projelerinin sürekli başarısızlıklarından ve verimsiz çalışmalarından endişe duyarak, verimli ve etkili proje yönetimi yöntemleri olduğunu görebilirler. Bir süre sonra, kuruluşlarının yöneticilerini bu yöntemlerin tüm organizasyonda uygulanmaya değer olduğuna ikna etmeyi başarabilirler. Proje yönetimi yöntemleri sadece bazı devlet kurumlarında uygulanıyorsa, söz konusu hükümetin Yerel düzeyde proje yönetimi olgunluğuna ulaştığı söylenebilmektedir.

3.1.3. Kurumsal Düzeyi

Bir süre sonra kurum, başka kuruluşlarda projelerin başka herhangi bir yerden daha verimli uygulandığını öğrenirler. Bu, tüm devlet projelerinde çalışmanın bir yolu olarak proje yönetimi yöntemlerinin, tekniklerinin ve süreçlerinin uygulanmasına neden olabilir. Bu şekilde, o kurumdaki proje yönetimi olgunluğu kurumsal düzeyine ulaşır.

3.1.4. İş birliği Düzeyi

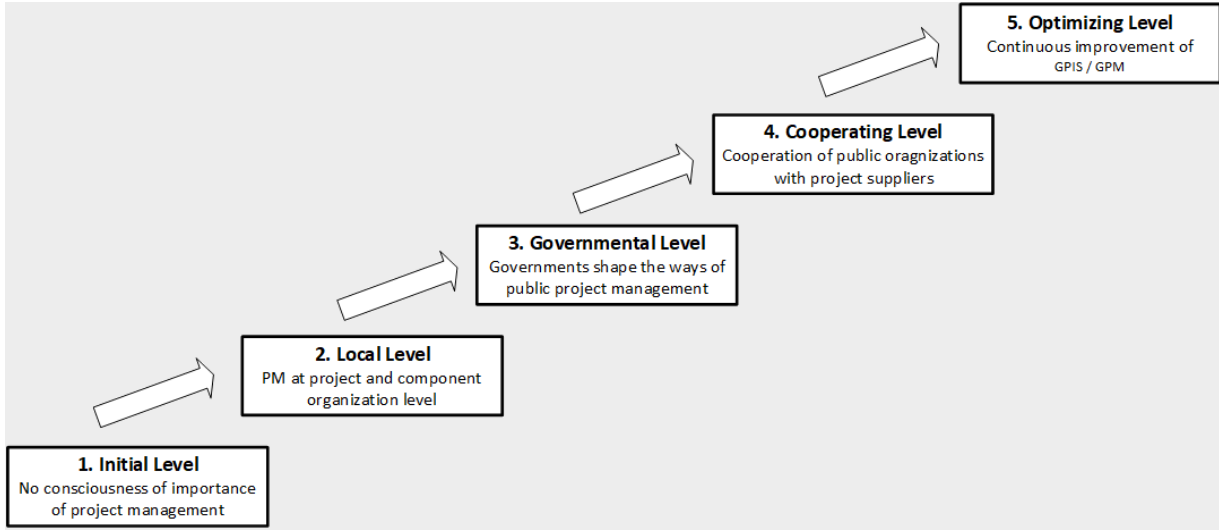
Kurum yalnızca proje uygulama yollarını tanımlamalı ve bu süreçlerin sonuçlarını pasif bir şekilde gözlemlemeli midir? Kamu kurumlarının, projelerinde karşılaştığı karmaşık sorunları çözmeye çalışmak gibi, projelerin uygulanmasında aktif olarak yer alması daha iyidir. O zaman devlet proje yönetiminin iş birliği seviyesine ulaştığını söylüyoruz.

3.1.5. Optimizasyon Düzeyi

Her şey her zaman daha iyi yapılabilir. Kamu kurum ve kuruluşları ilgili birimlerine proje ve program yönetim süreçlerini sürekli iyileştirme emri verdiğinde kurumun proje yönetimi olgunluğunun Optimizasyon seviyesine ulaştığını söylenebilmektedir. Aşamalı olarak elde edilen proje yönetimi olgunluk seviyelerinin bu tanımına Devlet Proje Yönetimi Olgunluk Modeli (GPM3) denilmektedir.

² Daha fazla detay için modelin internet sayfası ziyaret edilebilir: <https://gpm3.eu/>

Şekil 2. Devlet Proje Yönetimi Olgunluk Modeli için uygulanan aşamalar

Kaynak: <https://gpm3.eu/governmental-project-management-maturity-model/> sayfasından alınmıştır.

Projeler, hükümetler ve eyaletler dahil olmak üzere herhangi bir kuruluş için temel geliştirme aracı olduğundan, daha yüksek düzeyde proje yönetimi olgunluğuna ulaşan, daha hızlı gelişen, vatandaşlarının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamaya çalışan kurum ve kuruluşlar tarafından uygulanabilmektedir. GPM3 üç ana amaç için kullanılabilir:

1. Belirli bir yetki alanındaki proje yönetiminin (PY) mevcut durumunu değerlendirmek,
2. PY iyileştirmesinin yol haritasını gösterme ve
3. PY'lerin kurumlar arasında karşılaştırılması.

3.2. CMMI YETENEK OLGUNLUK MODELİ

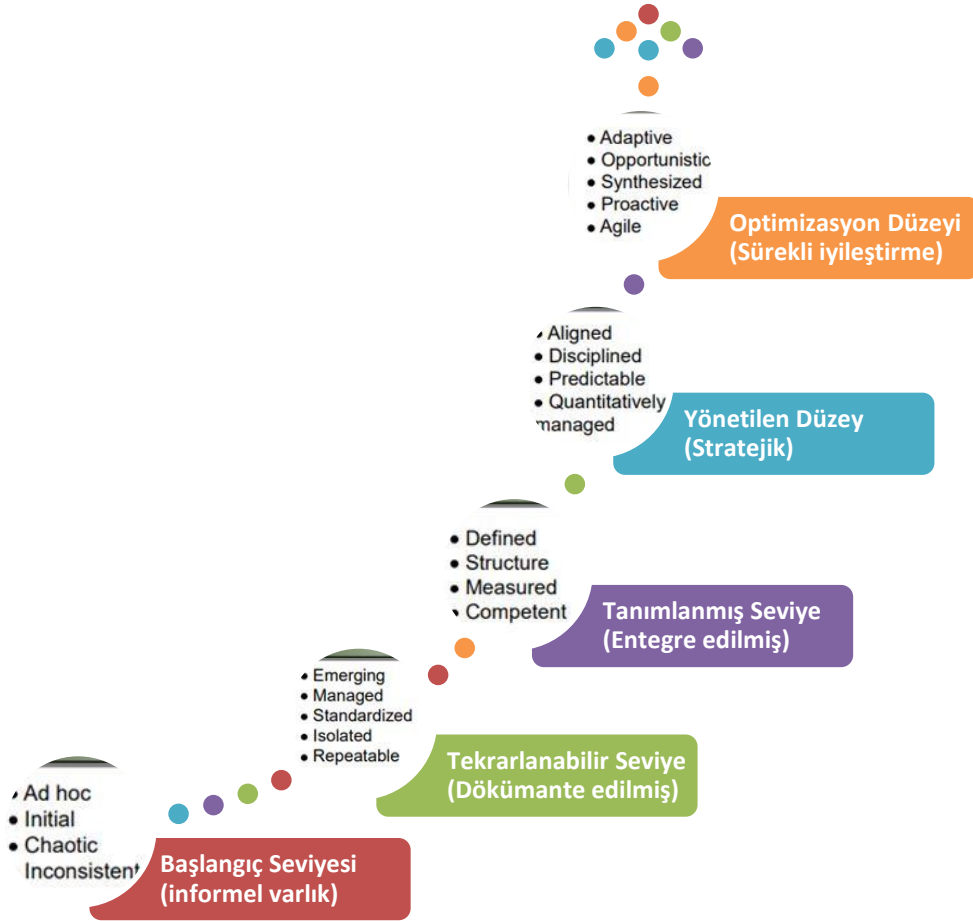
CMMI çerçevesi beş temel unsurdan oluşur:

1. Olgunluk seviyeleri
2. Birlikte yürütüldüklerinde bir dizi önemli hedefe ulaşan benzer faaliyet gruplarını tanımlayan Birincil Süreç alanları
3. Temel süreç alanlarına genel bir bakış sağlayan hedefler
4. Temel süreç alanlarını yürüten prosedürleri içeren Ortak Özellikler
5. Kilit süreç alanlarının geliştirilmesi ve oluşturulmasıyla ilgili yapı ve prosedür bileşenlerini detaylandıran Temel Uygulamalar

Yetenek Olgunluk Modeli, 1984 yılında yazılım mühendisliği ve geliştirmeye ilgili sorunların belirlenmesi ve yazılım mühendisliği yöntemlerinin iyileştirilmesine odaklanan bir Ar-Ge merkezi olarak kurulan Carnegie Mellon Üniversitesi Yazılım Mühendisliği Enstitüsü (SEI) tarafından oluşturulmuş ve onaylanmıştır. SEI'nin temel faaliyetleri arasında, yazılım geliştirme süreçlerinin optimizasyonu ve iyileştirilmesi ile geliştirme merkezine sponsor olan ABD Savunma Bakanlığı (DoD) için yazılım sistemlerinin satın alınması ve bakımı bulunmaktadır. 2006 yılında SEI, Yetenek Olgunluk Modeli Entegrasyonu (CMMI) olarak bilinen Yetenek Olgunluk Modelinin daha gelişmiş bir versiyonunu geliştirmiştir. CMMI çerçevesi, CMM'nin bazı sınırlamalarına hitap ederek bu süreçte büyük bir popülerlik kazanmıştır. CMM paradigması, daha kademeli olarak koordine edilen ve

sistematik olarak gelişmiş süreçlerden oluşan beş seviyeli bir gelişim yolunu içermekte olup temel seviyeler şunları içermektedir:

Şekil 3. CMMI Modelinde uygulanan değerlendirme ve ölçüm aşamaları

Kaynak: CMMI Çerçevesine göre araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

3.2.1. Başlangıç Seviyesi

Adından da anlaşılacağı gibi başlangıç seviyesi, belgelenmemiş veya yeni bir tekrarlama işleminin kullanılması için başlangıç noktasıdır. Başlangıç seviyesindeki süreçler genellikle belgelenmez ve aktif bir değişim durumunda olma eğilimindedir. Süreçler ayrıca kontrolsüz bir şekilde olaylar ve/veya kullanıcılar tarafından çalıştırılma eğilimindedir. Sonuç, süreçlerin istikrarsız olmasıdır. Başlangıç seviyesindeki başarının tekrarlanabilir olması beklenmez çünkü süreçler yeterince belgelenmemiş veya tanımlanmamıştır.

3.2.2. Tekrarlanabilir Seviye

Adından da anlaşılacağı gibi tekrarlanabilir seviyedeki süreçler tekrarlanabilir ve sürekli sonuçlar üretme eğilimindedir. Bu düzeyde, genel proje yönetimi stratejileri mevcuttur ve uygun önlemler ve süreçler geliştirildiğinde, tanımlandığında ve kaydedildiğinde başarılar tekrarlanabilir.

3.2.3. Tanımlanmış Seviye

Tanımlanmış seviyedeki süreçler genellikle tanımlanır ve kaydedilir (belgelenir). Standart süreçler de tanımlanır ve geliştirilir ve zaman geçtikçe iyileştirilebilir. Bu nedenle, çeşitli senaryolar için

işlem doğrulaması mümkün olabilir. Esasen, tanımlanan seviyedeki süreçlerin geliştirme aşamasında olması beklenir ve bir sonraki seviyeye yükseltilebilir.

3.2.4. Yönetilen Düzey

Yönetilen düzeyde, kuruluşlar süreçleri üzerinde kontrol uygulama eğilimindedir ve onları izleyebilir. Süreç kapasitesi tanımlanır, süreç sürdürülebilirliği çeşitli ortamlarda test edilir ve süreçler normal olarak iyileştirilir ve kullanılır. Ayrıca, yönetilen aşamadaki süreç olgunluğu, bunların belirli ortamlarda veya projelerde kalite bozulması veya özellik değişikliği olmaksızın kullanılmasına izin verilir.

3.2.5. Optimizasyon Düzeyi

Optimizasyon seviyesi, izleme faaliyetlerinden elde edilen geri bildirimler yoluyla ve organizasyonel verimliliği artıracak yeni ve yaratıcı süreçlerin geliştirilmesi yoluyla süreçlerin sürekli yükseltilmesini kapsama eğilimindedir. Optimizasyon aşaması, ağırlıklı olarak süreç performansının iyileştirilmesine odaklanır.

4. KALKINMA AJANSLARI İÇİN UYARLANABİLECEK BİR KURUMSAL OLGUNLUK MODELİ

E-devlet ve YBS girişimlerinin başarılı gelişimi ve sürdürülebilirliği için yönetim ve kurumsal altyapı çok önemlidir. Yönetişim, kurumsal düzenlemelerin kurulmasını, kurumsal yetki ve yetki dağılımını roller ve sorumluluklar açısından sağlarken, kurumsal altyapı bu yetki ve yetkilerin kullanılmasında öngörülebilirlik sağlayan etkin bir çerçeve sağlar. E-devlet ve YBS için güçlü yönetim ve kurumsal altyapı, kurumsal sistemler dahil olmak üzere bir dizi bileşen gerektirecektir:

- Yasal ve politika çerçevesi,
- BT ve YBS mimari çerçevesi,
- Bilgi iletişimi ve bilgi yönetimi çerçevesi,
- Bir finansman ve kaynak seferberliği çerçevesi,
- Bir yetenek geliştirme çerçevesi.

Şekil 4. Olgunluk Modeli Bileşenleri

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Yönetişim ve kurumsal altyapı, bir kuruluşun iş görevini yerine getirmek için gerekli kültür ve yapıları tanımladığı ölçüde, bu sistemlerin kuruluşun çevresel dinamiklerini yansıtması zorunludur. Yönetişim ve kurumsal altyapı, bir kuruluşun iş görevini yerine getirmek için gerekli kültür ve yapıları tanımladığı ölçüde, bu sistemlerin kuruluşun çevresel dinamiklerini yansıtması zorunludur (Oyomno, 2003:77). Yukarıda gösterildiği üzere gerekli bileşenler aşağıdaki tablolarda renklendirilen olgunluk seviyelerine göre değerlendirilebilirler.

Tablo 1. Kalkınma Ajansları için Liderlik, etik ve kurumsal yapılanma bileşenleri

Kalkınma Ajansı Kurumsal Yönetim Ve Yönetişim Olgunluk Ölçümü					
	Olgunluk Düzeyi				
	Seviye 1 (%10-19)	Seviye 2 (%20-39)	Seviye 3 (%40-59)	Seviye 4 (%60-79)	Seviye 5 (%80-)
Liderlik, etik ve kurumsal yapılanma bileşenleri					
1. Ajans ulusal ve bölgesel önceliklere uygun bir şekilde kendisini kaynak verimliliğinde öncü yenilik lideri olarak konumlandırmaktadır.					
2. Ajans tarafından tüm kararlar, etik kurallara uygun olarak; sorumluluk bilinci, dürüstlük, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde alınmakta ve uygulanmaktadır.					
3. Ajans yöneticileri yetkileri çerçevesinde karar alırken zorlayıcı talimatlar beklemeden merkezi ve yerel kurumların uygulama tecrübelerinden olabildiğince yararlanmaya çalışmaktadırlar.					
4. Ajans tarafından yapılan faaliyet ve süreçlerde kimlerin işleri yapmakla sorumlu oldukları, kimlere danışılacağı, kimlerin tek taraflı bilgilendirildiği ve aksamalardan dolayı kimlerin hesap vereceği belirlenmiştir.					

5. Ajans bölgesinde lider, koordinatör, katalizör, yenilikçi ve ilham verici olarak kabul edilmektedir.					
6. Ajans yöneticileri takım çalışmasını, kurumsal aidiyeti ve bireysel motivasyonların kurumsal önceliklerle uyumunu gözetmekte ve personeli teşvik etmektedirler.					
7. Ajans tarafından haftada bir personelle toplantı yapılarak ele alınan gündem maddeleri, Bakanlığın ve YK'nın güncel talimatları, bahsedilen sorunlar, görev/süreç ilerlemeleri ve iyileştirme için alınan kararlar KAYS toplantı takip sistemine girilmektedir.					

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 2. Kalkınma Ajansları Olgunluk ölçümünde Strateji, performans ve raporlama bileşenleri

Kalkınma Ajansı Kurumsal Yönetim Ve Yönetişim Olgunluk Ölçümü					
Strateji, performans ve raporlama bileşenleri	Olgunluk Düzeyi				
	Seviye 1 (%10-19)	Seviye 2 (%20-39)	Seviye 3 (%40-59)	Seviye 4 (%60-79)	Seviye 5 (%80-100)
8. Ajansta bürokrasiyi azaltacak ve çalışma etkinliğini arttıracak çalışmalar düzenli olarak yapılmaktadır.					
9. Her bir sürecin performansının ölçülmesine yönelik göstergeler tanımlanmıştır, bu göstergelerin etkililiği düzenli olarak ölçülmekte ve yıllık faaliyet raporlarında değerlendirmeler yapılmaktadır.					
10. Personelin performansı periyodik olarak değerlendirilmekte, eksik hususlar ve potansiyel gelişme alanları/yöntemleri kendisine İK sorumlusu tarafından iletilmekte ve gelişmeler izlenmektedir.					
11. Stratejik plan ve Bölgesel planla ilgili gösterge, faaliyet ve hedefler ayda bir defa gözden geçirilmekte ve sorun alanlarıyla gelişme gösterilmesi gereken alanlar ilgili iç ve dış paydaşlara bildirilmektedir.					
12. Birim başkanları ile iç denetçi ayda bir defa Bakanlık talimatları ile ilgili ilerlemeler, güncel sorunlar ve potansiyel fırsatları değerlendirmek üzere Ajanstan sorumlu Sanayi uzmanı ve/veya daire başkanı ile sanal oramda toplantı yaparlar.					
13. Ajans tarafından her ayda en az bir paydaş ajansla farkındalığı ve katılımı arttırmak için toplantı yaparak bölge planındaki hedefler, öncelikler, faaliyetler ve göstergelerle ilgili bilgi verilir ve sorunlar tartışılır.					

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 3. Kalkınma Ajansları olgunluk ölçümü için Yönetişim yapısı ve delegasyon bileşenleri

Kalkınma Ajansı Kurumsal Yönetim ve Yönetişim Olgunluk Ölçümü					
Yönetişim yapısı ve delegasyon bileşenleri	Olgunluk Düzeyi				
	Seviye 1 (%10-19)	Seviye 2 (%20-39)	Seviye 3 (%40-59)	Seviye 4 (%60-79)	Seviye 5 (%80-100)
14. Ajansta kurumsal yönetim yapıları iyi şekilde tanımlanmış, çalışanlarla paylaşılmıştır ve organizasyonun vizyon ve stratejisini destekleyecek niteliktedir.					
15. Yetki devirleri ajansın ve paydaşların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde uygun kademedeki personele yapılmaktadır.					
16. Ajansta çalışanların görev tanımları olması gerektiği gibi oluşturulmuş, güncellenmiş ve mevcut yürüyen süreçlerle uyumaktadır.					
17. Ajansın personel sayısı, çeşitlilik, bilgi, yetenek ve tecrübe seviyesi Ajans hedeflerini gerçekleştirmeye yetecek özelliكتedir.					
18. Ajans personeli kurumsal vizyon, misyon ve kendisiyle ilgili performans göstergelerini bilmekte, görev ve süreciyle ilişkilendirebilmekte ve en az ayda bir defa birim yöneticisiyle değerlendirme yapılmaktadır.					
19. Ajans uzmanları bölgenin ihtiyaç duyduğu tematik ve mekânsal tüm akıllı uzmanlık ihtiyaçlarını giderecek şekilde donanım ve yetkinliklerle teçhiz edilmişlerdir.					

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 4. Kalkınma Ajansları olgunluk ölçümü için Yönetişim fonksiyonel alan bileşenleri

Kalkınma Ajansı Kurumsal Yönetim ve Yönetişim Olgunluk Ölçümü					
Yönetişim fonksiyonel alan bileşenleri	Olgunluk Düzeyi				
	Seviye 1 (%10-19)	Seviye 2 (%20-39)	Seviye 3 (%40-59)	Seviye 4 (%60-79)	Seviye 5 (%80-100)
20. Kurumsal yönetim yapı ve süreçleri düzenli olarak gözden geçirilmekte ve geliştirici tedbirler alınmaktadır.					
21. Ajans çapında uygulanan etkili bir risk yönetim süreci bulunmaktadır, yönetim kurumsal riskleri stratejik hedeflerine ulaşmayı sağlayacak şekilde yönetmektedir.					
22. Ajans çapında bilinen, uygulanmakta olan ve periyodik olarak değerlendirilen bir iç kontrol çerçevesi bulunmaktadır.					
23. İç denetim birimi kurumsal yönetim süreçlerini ve ajansın hedeflerine ulaşma düzeyini desteklemekte,					

değerlendirmekte ve Yönetim Kuruluna iç denetim raporlarını bizzat sunmaktadır.					
24. Çalışanların iş ve takım motivasyonunu etkileyen dâhili ve harici etmenler dikkate alınmakta ve gerekli önlemler alınmaktadır.					
25. Bilgi teknolojileri tüm Ajans çapında yönetim yapı ve süreçleri ile ajansın hedeflerine ulaşmasını desteklemekte ve KAYS programı tüm personel tarafından verimli bir şekilde kullanılmaktadır.					
26. Sayıştay, bağımsız denetim ve iç denetim raporlarındaki hususlar personel tarafından bilinmekte, öneriler yerine getirilmiş ve ilgili mali ve teknik süreçlerin iyileştirilmesi için azami çaba sarf edilmektedir.					
27. Yasa ve düzenlemelere uyum konusunda politikalar oluşturulmuş ve değişiklikler hukuk müşaviri tarafından proaktif olarak takip edilmektedir.					

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Tablo 5. Kalkınma Ajansları olgunluk ölçümü için Paydaş İlişkileri bileşenleri

Kalkınma Ajansı Kurumsal Yönetim ve Yönetişim Olgunluk Ölçümü					
Paydaş İlişkileri bileşenleri	Olgunluk Düzeyi				
	Seviye 1 (%10-19)	Seviye 2 (%20-39)	Seviye 3 (%40-59)	Seviye 4 (%60-79)	Seviye 5 (%80-100)
28. Ajans tarafından sunulan hizmetlere girişimciler, yatırımcılar, araştırmacılar ve diğer ilgililer kolaylıkla erişim sağlayabilmektedir.					
29. Ajansın hizmetleri, bölge planı, stratejileri ve karar alma süreçleri kilit paydaşlar tarafından bilinmekte ve sahiplenilmektedir.					
30. Bölgedeki yatırımcı ve girişimciler tek durak, ilk referans ve rehberlik noktası olarak Ajansı bilirler.					
31. Ajansın tamamını ilgilendiren kararlar şeffaf bir yaklaşımla tüm organizasyonla paylaşılmakta ve çalışanlara etkileri konusunda bilgilendirme yapılmaktadır.					
32. Ajans bölgesindeki tüm sektörlerdeki aktörler, yatırımcılar, girişimciler, mentörler, sivil toplum ve meslek kuruluşlarının kritik bilgilerine dair envanter çalışmalarını yapmış, bilgi sistemine yerleştirmiş ve güncel tutmaktadır.					
33. Ajansa ilişkin hazırlanan bilgilendirme raporları sonuç odaklı ve özlü olarak hazırlanmakta tüm paydaşlarla paylaşılmaktadır.					

Kaynak: Araştırmacı tarafından tasarlanmıştır.

Yukarıda önerilen olgunluk seviyeleri, Ajansın yönetim olgunluğunun düzeylerini veya aşamalarını belirtir ve örgütte yönetim çerçevesinin ne ölçüde uygulandığını vurgulamaktadır. Olgunluk seviyesi Ajansın yönetim yapısının geliştirilmesi için yapılması gerekenleri ortaya koyabilmek için son derece etkili bir şekilde uygulanabilir. Ayrıca en iyi uygulamalardan istifade edilmek suretiyle global ve endüstriyel olarak benchmarking yapılmıştır. COSO³ ile COBIT çerçeveleri dikkate alınarak OECD tarafından geliştirilmiş OECD Corporate Governance Factbook⁴ ile kurumsal yönetim kriterleri⁵ uyarlanmıştır. Ajansın olgunluk seviyesi, uygulama geçmişi, halihazırda uygulanmakta olan süreçler, yapı ve sistemler konusunda değerli bir bilgi kaynağıdır. Her soru karşılığında verilen puanlar toplanarak madde sayısına bölündükten sonra genel kurumsal olgunluk seviyesi elde edilmektedir. Buradan elde edilecek skor ile Ajansların yıllık merkezi tahsisatları da belirlenebilir. Yukarıdaki tabloda yer alan maddeler incelendiğinde, önerilen çerçeveye dahil edilmek üzere aşağıdaki beş seviye belirlenmiş ve bu seviyeler literatürdeki uygulamalara göre şekillendirilmiştir.

4.1. GELİŞİ GÜZEL

- ✓ Ajans yöneticileri kararları kendi menfaatleri doğrultusunda almaktadır, etik kurallara uyulmamaktadır. Kararlar daima üst yönetici tarafından ilgili paydaşların fikri alınmadan verilmektedir.
- ✓ Ajansta çalışanların ajansa aidiyet seviyesi çok düşüktür, motivasyon diplerde sürünmekte ve personel sirkülasyonu yoğundur.
- ✓ Ajansta bürokrasi hat safhada ve günü birlik talimatlar ile Bakanlık yetkililerinin memnun edilmesine odaklanmıştır.
- ✓ Performans ölçüm ve değerlendirmesi yapılmamaktadır.
- ✓ Yönetim sadece kanuni olarak zorunlu olduğu raporları yayımlamakta ve raporların doğruluk ve güvenilirliklerine çok dikkat edilmemektedir.
- ✓ Ajansın personel tarafından bilinen bir vizyonu ve stratejisi bulunmamaktadır. Strateji ve planlar sadece kağıt üzerinde kalmıştır.
- ✓ Ajanstaki tüm yetkiler merkezi olarak kullanılmaktadır.
- ✓ Çalışanların rol ve sorumlulukları belirsizdir.
- ✓ Ajansta iç denetim birimi bulunmamakta veya etkisiz hale getirilmiştir.
- ✓ Çalışanlar terfi ve yükselmelerde haksızlığa uğradığını düşünmekte ve genel sekreterin keyfi muamelelerine maruz kalmaktadır.
- ✓ Ajans tarafından sunulan hizmetlere torpilli olanlar dışından normal vatandaşlar erişim sağlayamamaktadır.
- ✓ Ajansın hizmetleri ve karar alma süreçleri haksız çıkarı olan lobiler dışında normal vatandaşlar tarafından bilinmemektedir.

4.2. GELİŞMEKTE

- ✓ Ajans yöneticileri zaman zaman ajans menfaatlerini ve kamu yararını gözetererek kararlar alsa da çoğu zaman kendi geleceklerini ajanstan daha fazla düşünmektedir.
- ✓ Yöneticiler tarafından alınan önemsiz bazı kararlara çalışanlar da katkı sağlamaktadır. Ajansta etik kurallar olsa da uygulanması teşvik edilmemekte ve öncelikle yöneticiler tarafından ihlal edilmektedir.

³ COSO ile ilgili detaylar hakkında bkz: <https://t.ly/SRWT>

⁴ OECD yönetim sistemi detayları için bkz: <https://www.oecd.org/corporate/Corporate-Governance-Factbook.pdf>

⁵ Olgunluk modeli için referans alınan kurumsal yönetim ilkeleri için bkz: <https://t.ly/rOPB>

- ✓ Ajansta çalışanların ajansa aidiyet seviyesi düşüktür. Daha iyi bir iş fırsatı bulunması durumunda ajanstan ayrılmalar çok sık yaşanmaktadır.
- ✓ Ajansta bürokrasi orta seviyededir ancak azaltılması için çalışmalar yapılmamaktadır.
- ✓ Kurumsal ve bireysel performansın ölçülmesi için bazı kriterler mevcuttur ancak uygulanmamaktadır.
- ✓ Ajansın duvarlarına astığı bir vizyonu ve misyonu bulunmaktadır ancak çalışanlar tarafından bilinmemektedir.
- ✓ Bazı yetkiler devredilse de önemli kararlar çoğunlukla merkezi olarak alınmaktadır.
- ✓ Çalışanların rol ve sorumlulukları kısmen belirlenmiştir ancak uygulanmadığı gibi çalışanlar tarafından da tam olarak bilinmemektedir.
- ✓ Çalışanlar kurumsal yönetim ve risk yönetim süreçleri konusunda kısmi anlamda bilgi sahibidir.
- ✓ Ajansta iç denetçi vardır ancak görev tanımı net değildir, sadece ajans hesaplarının denetimini yapmaktadır. Faaliyetler yasalara uygun olarak yürütülmektedir.
- ✓ Ajans tarafından sunulan bazı hizmetlere vatandaşlar erişim sağlayabilmektedir.
- ✓ Ajansın hizmetleri ve karar alma süreçleri vatandaşlar tarafından kısmen bilinmektedir. Ajansa ilişkin bazı bilgilendirme raporları hazırlanmakta ancak ajans içinde kalmaktadır.

4.3. UYUM SAĞLAMIS

- ✓ Ajans yöneticileri genellikle ajans menfaatlerini ve kamu yararını gözeterek kararlar almaktadır.
- ✓ Ajansın etik kuralları bulunmakta ve uygulanması kısmen teşvik edilmektedir.
- ✓ Kararlar zaman zaman uygun kademelerde alınsa da çoğunlukla üst kademe onayından geçmektedir.
- ✓ Ajansta çalışanların aidiyeti kısmi seviyededir.
- ✓ Ajansta zaman zaman etkinliğini arttıracak çalışmalar yapılmaktadır.
- ✓ Her bir süreç ve kişinin performansının ölçülmesine yönelik göstergeler tanımlanmıştır ve zaman zaman da uygulanmaktadır.
- ✓ Ajansta kurumsal yönetim yapıları iyi şekilde tanımlanmış, çalışanlarla paylaşılmıştır ve organizasyonun vizyon ve stratejisini destekleyecek niteliktedir.
- ✓ Bazı konularda yetki devirleri yapılmıştır.
- ✓ Çalışanların çoğunun rol ve sorumlulukları belirlenmiştir.
- ✓ Bazı birimlerde risk yönetimi yapılmakta iç kontrol çerçevesi uygulanmaktadır.
- ✓ Ajansta iç denetçiler bulunmakta ve denetim yapmaktadır ancak denetimin katkısı düşük seviyededir.
- ✓ Yasa ve düzenlemelere uyum konusunda politikalar oluşturulmuştur.
- ✓ Ajans tarafından sunulan hizmetlere vatandaşlar kısmen sağlayabilmektedir.
- ✓ Ajansın hizmetleri ve karar alma süreçleri vatandaşlar tarafından kısmen bilinmektedir.

4.4. KURUMSALLAŞMIŞ

- ✓ Ajans yöneticileri ajans menfaatlerini ve kamu yararını gözeterek kararlar almaktadır.
- ✓ Yöneticiler tarafından alınan kararlar çoğunlukla dürüstlük, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde alınmakta ve uygulanmaktadır.
- ✓ Etik kurallara uyum üst yönetim tarafından desteklenmektedir.
- ✓ Kararlar uygun kademelerde alınmaktadır.
- ✓ Ajansta çalışanların ajansa aidiyet seviyesi yüksektir.
- ✓ Ajansta bürokrasiyi azaltacak çalışmalar düzenli olarak yapılmaktadır.
- ✓ Her bir sürecin performansının ölçülmesine yönelik göstergeler tanımlanmıştır.
- ✓ Personelin performansı periyodik olarak değerlendirilmektedir.
- ✓ Ajansta kurumsal yönetim yapıları iyi şekilde tanımlanmış, çalışanlarla paylaşılmıştır.

- ✓ Yetki devirleri ajansın ve paydaşların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yapılmaktadır.
- ✓ Her kademedeki çalışanın rol ve sorumlulukları belirlenmiştir.
- ✓ Kurumsal yönetim yapı ve süreçleri düzenli olarak gözden geçirilmektedir.
- ✓ Ajans çapında uygulanan etkili bir risk yönetim süreci bulunmaktadır.
- ✓ Ajans çapında bilinen, uygulanmakta olan bir iç kontrol çerçevesi bulunmaktadır.
- ✓ İç denetim birimi kurumsal yönetim süreçlerini ve ajansın hedeflerine ulaşma düzeyini değerlendirmektedir.
- ✓ Çalışanların hakkı adil ve şeffaf bir şekilde verilmektedir.
- ✓ Bilgi teknolojileri tüm ajans çapında yönetim yapı ve süreçleri ile ajansın hedeflerine ulaşmasını desteklemektedir.
- ✓ Yönetim ve denetim unsurları kurumsal yönetim uygulamalarının gelişimine katkı sağlamaktadır. Yasa ve düzenlemelere uyum konusunda politikalar oluşturulmuştur.
- ✓ Ajans tarafından sunulan hizmetlere vatandaşlar kolaylıkla erişim sağlayabilmektedir.
- ✓ Ajansın hizmetleri ve karar alma süreçleri vatandaşlar tarafından bilinmektedir.
- ✓ Ajansa ilişkin konularda vatandaşlar bilgi edinme hakkını kullanılabilmektedir.
- ✓ Ajansın tamamını ilgilendiren kararlar tüm organizasyonla paylaşılmaktadır.
- ✓ Tüm paydaşlarla zamanında bilgi paylaşımında bulunulmakta, geri beslemeleri alınmaktadır. Ajansa ilişkin hazırlanan bilgilendirme raporları ilgili paydaşlarla paylaşılmaktadır.

4.5. OLGUNLAŞMIŞ

- ✓ Ajans yöneticileri daima ajans menfaatlerini ve kamu yararını gözeterek kararlar almaktadır.
- ✓ Yöneticiler tarafından tüm kararlar, etik kurallara uygun olarak; sorumluluk bilinci, dürüstlük, hesap verilebilirlik ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde alınmakta ve uygulanmaktadır.
- ✓ Etik, karar verme süreçlerinin ve organizasyon kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır ve etik kurallara uyum üst yönetim tarafından desteklenmektedir.
- ✓ Kararlara esas olacak bilgiler karar vericilere doğru ve zamanında iletilmekte ve kararlar uygun kademelerde alınmaktadır.
- ✓ Ajansta çalışanların ajansa aidiyet seviyesi yüksektir ve kendilerini ajansın bir parçası olarak görmektedirler.
- ✓ Ajansta bürokrasiyi azaltacak ve çalışma etkinliğini arttıracak çalışmalar düzenli olarak yapılmaktadır.
- ✓ Her bir sürecin performansının ölçülmesine yönelik göstergeler tanımlanmıştır ve bu göstergelerin etkililiği düzenli olarak ölçülmektedir.
- ✓ Personelin performansı periyodik olarak değerlendirilmekte ve gelişmeler izlenmektedir.
- ✓ Yönetim yayımladığı raporların, paydaşların organizasyonun kısa orta ve uzun vade planları ve mevcut performansları hakkında karar vermeleri için en uygun araç olduğu bilinciyle hareket etmektedir.
- ✓ Ajansta kurumsal yönetim yapıları iyi şekilde tanımlanmış, çalışanlarla paylaşılmıştır ve organizasyonun vizyon ve stratejisini destekleyecek niteliktedir.
- ✓ Yetki devirleri ajansın ve paydaşların ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde uygun kademedeki personele yapılmaktadır.
- ✓ Her kademedeki çalışanın rol ve sorumlulukları belirlenmiştir. Ajansın personel sayısı, çeşitlilik, bilgi, yetenek ve tecrübe seviyesi ajans hedeflerini gerçekleştirmeye yetecek özelliكتedir.
- ✓ Ajansta verilen sorumluluklar ile yetkiler arasında denge gözetilerek görevlendirmeler yapılmaktadır.
- ✓ Kurumsal yönetim/yönetişim yapısı ve süreçleri düzenli olarak gözden geçirilmekte ve gerektiğinde geliştirici tedbirler alınmaktadır.

- ✓ Ajans çapında uygulanan etkili bir risk yönetim süreci bulunmakta ve yönetim kurumsal riskleri stratejik hedeflerine ulaşmayı sağlayacak şekilde yönetmektedir.
- ✓ Ajans çapında bilinen, uygulanmakta olan ve periyodik olarak değerlendirilen bir iç kontrol çerçevesi bulunmaktadır.
- ✓ İç denetim kurumsal yönetim süreçlerini ve Ajansın hedeflerine ulaşma düzeyini desteklemekte ve değerlendirmektedir.
- ✓ Bakanlık tarafından ajanslar arası koordinasyon çok iyi yapılmakta ve iyi uygulama örnekleri hızlı bir şekilde yayılmaktadır.
- ✓ Çalışanların hakkı adil ve şeffaf bir şekilde verilmektedir ve bu da kurumsal hedeflere katkı sağlamaktadır.
- ✓ Bilgi teknolojileri tüm ajans çapında yönetim yapı ve süreçleri ile ajansın hedeflerine ulaşmasını desteklemektedir.
- ✓ Yönetim ve denetim unsurları kurumsal yönetim uygulamalarının sürekli gelişimine katkı sağlamaktadır.
- ✓ Yasa, yönetmelik ve düzenlemelere uyum konusunda politikalar oluşturulmuş ve değişiklikler proaktif olarak takip edilmektedir.
- ✓ Ajans tarafından sunulan hizmetlere potansiyel yatırımcılar, girişimciler ve vatandaşlar kolaylıkla erişim sağlayabilmektedir.
- ✓ Ajansın hizmetleri ve karar alma süreçleri paydaşlar tarafından bilinmektedir.
- ✓ Ajansa ilişkin konularda vatandaşların bilgi edinme hakkı etkili bir şekilde kullanılabilirliktedir.
- ✓ Ajansın tamamını ilgilendiren kararlar şeffaf bir yaklaşımla tüm paydaşlarla paylaşılmakta ve çalışanlara etkileri konusunda bilgilendirme yapılmaktadır.
- ✓ Tüm paydaşlarla zamanında ve etkileşim içerisinde bilgi paylaşımında bulunmakta, geri beslemeleri alınmaktadır.
- ✓ Ajansa ilişkin hazırlanan bilgilendirme raporları tüm paydaşlarla paylaşılmaktadır.

5. KURUMSAL OLGUNLUK MODELİ UYGULANABİLMESİ İÇİN AJANSLARDA ALINMASI GEREKEN TEDBİRLER

Olgunluk modelinin uygulanabilmesi için süreç, strateji ve altyapıyı kapsayan bileşenlerin yapılandırılması gerekir. Bunun içinde ilk etapta alınması gereken birtakım önlemlerin kurumsal ölçekte ciddi bir şekilde uygulanmasında büyük yarar vardır. Bir olgunluk modelinin uygulanabilmesi için süreç, strateji ve alt yapı bileşenlerinin ilgili olduğu gereklerinin yerine getirilmesi gerekir. Yukarıdaki tabloda bunların kavramsal gösterimi bulunmaktadır. Aşağıdaki maddelerde ise kalkınma ajanslarına özel olarak süreci strateji ve alt yapı unsurlarını içerecek şekilde alınması gereken önlemler seti geliştirilmiştir:

1. Ajanslarca geliştirilen strateji ve hazırlanan araştırma raporlarının kalitesi ve uygulanabilirliği artırılmalıdır. İlçe, il ve bölge bazlı araştırmalar yapılmasını ve veri toplanmasını sağlayacak yazılım ve bilişim altyapıları oluşturulacak; yeterli personel tahsis edilecek ve bu araştırma ve veriler Bakanlıkla paylaşılmalıdır.

2. Bölgelerde periyodik ve geniş katılımlı toplantı ve çalıştaylar gerçekleştirilecektir. Bölge planı lansman toplantıları yapılmalıdır. Bölge Planı hazırlık ve uygulama süreçlerine bölgede bulunan kamu kurumlarının, özel sektörün, STK'ların ve doğrudan bölge halkının katılımını artıracak mekanizmalar geliştirilecektir.

3. Bağımsız değerlendirici seçiminde adaylara uygun iş deneyimleri ve uzmanlık alanlarına sahip olması gözetilecektir. Ajanslarda yürürlükte olan bağımsız değerlendirici seçim ve değerlendirme

süreçlerinde risk kontrol noktaları ve kontrol sayıları artırılmalıdır. Bir projenin değerlendirilmesi için sadece o projenin sektörüne ve NACE koduna uygun bağımsız değerlendiriciler arasından rastgele atama yapılmalıdır.

4. Değerlendirme komitelerince yeniden değerlendirilecek projelerin seçimi için teklif çağrısının niteliğine uygun başvuru rehberlerinde yer alan öncelik alanları ve puan tabloları kapsamında belirlenecek kriterler seti komite toplantısı öncesi ilan edilecektir.

5. Başarılı proje listesi yönetim kuruluna sunulmadan önce yapılan bütçe revizyonlarının rasyonel gerekçelere dayalı olarak ve her bir proje için ayrı ayrı gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Bu projeler Yönetim Kurulu onayına sunulmadan önce revizyon için başvuru sahibi ile mutabık kalınmalıdır.

6. Bakanlıkça, ajansların mali destek programları tasarımı ve başvuru rehberlerinin hazırlanması çalışmalarında programlara ilişkin hazırlanacak performans göstergeleri gözden geçirilecek; göstergelerin daha ölçülebilir olmasına dikkat edilecektir.

7. Performans göstergelerinin daha ölçülebilir olarak belirlenmesi için gerekli hassasiyet gösterilecektir. Ajanslarca, bütün destek programları bağlamında, Program Yönetim Birimi ile koordinasyon ve eşgüdüm içerisinde, alınan belge sayısı ve istihdam artışı gibi mutlak ölçülebilir performans göstergelerinin rehberlere ve KAYS'a işlenmesi sağlanmalıdır.

8. Ajanslar bölge planı öncelikleri ve geliştirdiği stratejilere katkı sağlayacak proje fikirleri geliştirerek, proje havuzu oluşturmalıdır. Proje fikirlerinin belirlenmesinde kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılmalıdır. Kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin projelerinin bölgesel kalkınma hedefine katkısı ve sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi, rutin faaliyetlerin desteklenmemesi için başvuru rehberi ile değerlendirme rehberine gerekli ifadelerin eklenmesi ve değerlendirmelerde bu hususlara bağlı kalınması sağlanmalıdır.

9. Program ve/veya etki değerlendirme çalışmalarına ilişkin standartlar belirlenerek, bu standartlara uygun biçimde çalışmaların yapılması sağlanmalıdır. Söz konusu çalışmaların mevzuata uygun şekilde zamanında yapılmasını sağlamak amacıyla çalışma programlarında konuya ilişkin hükümlerin yer alması gözetilecektir. Mevzuatta belirtildiği üzere, değerlendirme sonuçlarının 2014 ve sonrası yıllık faaliyet raporlarında yer alması için ajanslara bildirimde bulunulmalıdır.

10. KAYS-Çalışma Programı Bütçe ve Muhasebe Modülü hali hazırda kullanımda olan KAYS modülleri ile entegre olarak geliştirilmelidir. Kullanımda olan KAYS modüllerinin raporlama ve kullanım kolaylığı bakımından etkinliği artırılmalıdır. KAYS- Performans Yönetimi Modülü KAYS kapsamındaki diğer tüm modüllerden veri sağlayarak ajansların performansına ilişkin değerlendirme altyapısı sağlamak üzere tasarlanmıştır. KAYS-ÇPBM'nün kullanıma girmesi ardından çalışmalara başlanmalıdır. KAYS'ın ilgili tüm modüllerinin etkin olarak kullanımı konusunda tedbirler alınmalıdır.

11. MYY denetimleri yeniden yapılandırılarak olgunluk ölçülmesini içerecek şekilde yapılmalıdır. Her olgunluk seviyesine göre Ajansların bütçeden alacakları pay belirlenebileceği gibi, düşük seviyedeki olgunluk puanına sahip Ajansların üst yöneticilerinin değiştirilmesi gibi idari tedbirler alınmalıdır.

SONUÇ

Olgunluk modelinin Ajanslarda, yetenek belirleme ve yetenek geliştirme olmak üzere iki aşamalı olarak uygulanması öngörülmektedir. Yetenek belirleme aşaması, kurumsal yönetim süreçleri açısından hangi düzeyde olduklarının belirlenmesine ilişkin yapılan çalışmaları içermektedir. Bu çalışmalar sırasında önceden tanımlanmış denetim listesi Ajanslara iletilmekte ve bu denetim listesi sonuçlandırıldıktan sonra yerinde görüşmeler yapılarak inceleme sürdürülmektedir. Bu aşamanın

sonucunda, Ajansın kurumsal yönetim süreçleri açısından “ne durumda” ya da hangi düzeyde olduğu ortaya çıkarılmaktadır. Yetenek geliştirme aşaması, ajansların süreçlerini “nasıl” iyileştireceklerine yönelik yapılacak çalışmaları içerir. İlk aşamadaki durum saptamasından sonra, iyileştirme gereği belirlenen temel süreç alanları, bir proje mantığı içerisinde ele alınıp ilgili etkinlikler gerçekleştirilerek iyileştirme yapılır. Bu aşama, doğal olarak ilk aşamaya oranla oldukça fazla zaman gerektirmektedir (Arifoğlu ve Gür, 2005:7).

Tanımlamanın ve değerlendirmenin nihai amacı, iyileştirme alanlarını belirlemektir. Olgunluk ve yetenel değerlendirmesi çalışmalarında önemli bir şey, organizasyonel yetenekleri geliştirmek için gerekli olabilecek tek bir araç olarak anlamaktır. Genellikle sistem ve teknik yetenekler güçlü bir kaldıraç olabilir. Organizasyonel yetenekler inşa etmek için bilgi birikimi geliştirmek, önemli yeteneklerin ortak bir anlayışını ve organizasyonunuzun statükosunun kapsamlı bir değerlendirmesini gerektirir. Daha fazla uygulanabilirliğe sahip olgunluk modelleri, gelişim hedeflerine yönelik olanlardır. Kurumsal gelişim çalışmalarını yönlendiren hedeflerin ifade edilmesindeki çeşitlilik nedeniyle teknoloji girişimciliğine daha az uygulanabilir olanlar ön plana çıkmaktadır. Bazı ajanslar için hedeflerinin tesisi girişimciliğe, kaynak verimliliğine ve finansmana yönelik iken diğerleri ise bölgesel girişimciliğin bileşenleri ile mentörlüğe odaklanmaktadır. Bu özellikler, her bir geliştirme programının bölünme profilinde, SOP programlarında, projelerinde ve yönetim hedeflerinde kurum bazında farklılaşabilmektedir. Ajanslar, bölgesel kalkınma dinamikleri ve potansiyellerinde kaliteyi ve sürekli iyileştirmeyi sağlamak için çeviklik ve otomasyon bileşenleri ile tanımlayıcı ve kuralcı veya değerlendirici olgunluk modellerini benimsemelidir. Bu çalışmada ortaya konulan model pratik ve küçük kurumlar için uygulanabilir bir çerçeve çizmektedir.

Ajansın olgunluk seviyesi, uygulama geçmişi, halihazırda uygulanmakta olan süreçler, yapı ve sistemler konusunda değerli bir bilgi kaynağıdır. Her soru karşılığında verilen puanlar toplanarak madde sayısına bölündükten sonra genel kurumsal olgunluk seviyesi de elde edilebilmektedir. Buradan elde edilecek skor ile Ajansların yıllık merkezi tahsisatları da belirlenebilir. Önerilen tablolarda yer alan maddeler incelediğinde, önerilen çerçeveye dahil edilmek üzere beş seviye belirlenmiş ve bu seviyeler literatürdeki uygulamalara göre şekillendirilmiştir.

Bilgi ve enformasyon yönetimini sağlamak için bu modeller KAYS bilişim altyapısının anlamsal ağı üzerinden otomasyonu destekleyen araçlarla geliştirilmelidir. Farklı yönelimlerinde (öğretim, BİT ve proje izleme) olgunluk modelleri, oluşum süreçlerinin kapasitesini ölçen kriterlerin oluşturulmasıyla potansiyel yararlanıcı eğitiminin olgunluğunu yüz yüze veya sanal bir yöntemle ölçmeye odaklanabilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda her bir gerçekliği somut bir şekilde değerlendirerek hem teknolojik hem de idari yeniliğin olgunluk modellerine odaklanmasında fayda görülmektedir.

KAYNAKÇA:

- ARIFOĞLU, A., GÜR, M.H., (2005) e-CMM: e-Kurum Olgunluk Modeli, II. Ulusal Yazılım Mühendisliği Sempozyumu Bildirileri, Elektrik Mühendisleri Odası Yayını, https://www.emo.org.tr/ekler/b927d5224306de1_ek.pdf
- BASS, J. (2011) An early-stage ICT maturity model derived from Ethiopian education institutions. *Int. J. Educ. Dev. Using Ict*, 7, 5–25.
- BECKER, J.; KNACKSTEDT, R.; PÖPPELBUß, J. (2009) Developing maturity models for IT management. *Bus. Inf. Syst. Eng.*, 1, 213–222.
- CHIAVENATO, I. (2019) *Introducción a la teoría general de la administración*; McGraw-Hill Interamericana: México City, Mexico
- CROSBY, P.B. (1979) *Quality Is Free: The art of Making Quality Certain*; McGraw-Hill: New York, NY, USA.
- DA ROSA, I.; DA SILVA, M.M. (2015) A Maturity Model for Business Transformation Management. In *Proceedings of the 2015 IEEE 17th Conference on Business Informatics*, 2015, Lisbon, Portugal, 13–16 July; pp. 60–67.
- DE BRUIN, T.; ROSEMANN, M.; FREEZE, R.; KAULKARNI, U. (2005) Understanding the main phases of developing a maturity assessment model. In *Proceedings of the Australasian Conference on Information Systems (ACIS): Australasian Chapter of the Association for Information Systems*, Sydney, Australia, 29 November–2 December; pp. 8–19.
- DUARTE, D.; MARTINS, P.V. (2013) A maturity model for higher education institutions. *J. Spat. Organ. Dyn.*, 1, 25–44.
- ESPINOZA-GUZMÁN, J.; ZERMEÑO, M.G.G. (2017) Maturity model for e-learning classroom, bimodal and virtual courses in higher education: A preliminary study. *Int. J. Web Based Learn. Teach. Technol. (IJWLTT)*, 12, 19–31.
- ESTEBAN T. C., SANDRO P. C., JAVIER L. L.G., and JOSUÉ E. T. C., (2020) A Systematic Review of the Application of Maturity Models in Universities *Information*, 11, 466; doi:10.3390/info11100466
- García-Mireles, G. A. Ángeles Moraga M. Á. and García F., (2012) "Development of maturity models: A systematic literature review," *16th International Conference on Evaluation & Assessment in Software Engineering (EASE 2012)*, , pp. 279-283, doi: 10.1049/ic.2012.0036.
- GARCÍA, V.H.M.; GIRALDO, G.A.M.; QUINTERO, J.F.L. (2016) Model accreditation for learning in engineering based on knowledge management and software engineering. In *New Advances in Information Systems and Technologies*; Springer: Cham, Switzerland;. 79–88.
- GARCÍA, V.V.; VICENTE, E.J.F.; ARAGONÉS, L.U. (2007) Applicability of the Maturity Model for IT Service Outsourcing in Higher Education Institutions. *Governance*, 5, 41–50.
- GOTTSCHALK, P. (2009) Maturity levels for interoperability in digital government. *Gov. Inf. Q.*, 26, 75–81.
- HUMPHREY, WS & SWEET, WL (1987) A Method for assessing the software engineering of capability of contractors, Software Engineering Institute (SEI) Technical Report, Carnegie Mellon University, Pittsburgh, PA, CMU/SEI-87-TR-023.
- KAZANJIAN, R.K.; DRAZIN, R. (1989) An empirical test of a stage of growth progression model. *Manag. Sci.*, 35, 1489–1503.
- LEE, D.; GU, J.W.; JUNG, H.W. (2019) Process maturity models: Classification by application sectors and validities studies. *J. Softw. Evol. Process.*, 31, e2161
- LUJÁN, D.R.; BARYOLO, Y.R.; VILLALOBOS, C.M. (2010) La utilización de la gestión del conocimiento y la toma de decisiones en el área de proceso monitoreo y control de proyecto (PMC) de CMMI. *Rev. Cuba Cienc. Informáticas*, 4, 1–10.
- METIN, S. (2020). İşletmelerde Bilgi Yönetimi ve Kurumsal İçerik Yönetimi. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 1-8. DOI: 10.46482/ebyuiibfdergi.756753
- MINTZBERG, H (1975) 'The Manager's job: Folklore and fact', *Harvard Business Review*, July-August, Harvard University, Boston, MA.
- NOLAN, RL (1979) 'Managing the crisis in data processing', *Harvard Business Review*, March-April, 115-126.

- OYOMNO, Gordon Z. (2003) Towards a framework for assessing the maturity of government capabilities for 'e-government', URI: <http://hdl.handle.net/10625/42484>
- PÉREZ-MERGAREJO, E.; PÉREZ-VERGARA, I.; RODRÍGUEZ-RUIZ, Y. (2014) Modelos de madurez y su idoneidad para aplicar en pequeñas y medianas empresas. *Ing. Ind.*, 35, 184–198.
- PIRES, J.C.S. and MACÊDO, K.B., (2006), “Cultura Organizacional em Organizações Públicas no Brasil”, *Revista de Administração Pública*, Vol. 40, No. 1, pp. 81-105.
- PROENÇA, D. (2016) Methods and techniques for maturity assessment. In *Proceedings of the 2016 11th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI)*, Las Palmas, Spain, 15–18 June; pp. 1–4
- RÖGLINGER, M.; PÖPPELBUß, J.; BECKER, J. (2012) Maturity models in business process management. *Bus. Process. Manag. J.*, 2, 328–346.
- ROSEMANN, M.; VOM BROCKE, J. (2015) The six core elements of business process management. In *Handbook on Business Process Management 1*; Springer: New York, NY, USA, 105–122.
- NİESSİNK Frank, VLIET Hans van (1999) The Vrije Universiteit IT Service Capability Maturity Model1, SERC, Division of Mathematics and Computer Science Department, Faculty of Science, Vrije Universiteit, Amsterdam, <http://www.few.vu.nl/~hans/publications/y1999/ITSCMM-VUrapport.pdf>
- SMIT, PJ & de J CRONJE, GJ (1992) *Management principles: A Contemporary edition for Africa*, Juta, Cape Town.
- TARHAN, A.; TURETKEN, O.; ILISULU, F. (2015) Business process maturity assessment: State of the art and key characteristics. In *Proceedings of the 2015 41st Euromicro Conference on Software Engineering and Advanced Applications*, Funchal, Portugal, 26–28 August; pp. 430–437

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN STRATEJİK LİDERLİĞİ İŞİĞİNDA SOSYAL DEVLET ÖRGÜTÜ ANLAYIŞI

İsmail Hakkı ERASLAN¹

Şaban KIZILDAĞ²

Ali Erdi KARABALIK³

ÖZET

Stratejik liderlik özelliğinin bir yansıması olarak geleceği doğru bir şekilde görebilen (*okuyabilen*) Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Eraslan ve Karabalık, 2020), ordu örgütüne yönelik faaliyetlerini başarılı bir şekilde yönetmiştir. Bu yönde ilerlettiği deneyimlerini bir adım daha ileri götürerek, *deha niteliği, sezgi yeteneği ve ileri görüşlülüğü ile birlikte*, devlet örgütü yönetimi ve faaliyetleri için de mükemmel bir şekilde kullanabilen Atatürk, gelişen süreç içinde, sosyal devlet örgütü anlayışına bağlı özgün bir model geliştirerek Türk halkının, sosyo-ekonomik kalkınma ve refah düzeyini ve insanların mutluluğunu artıracak çalışmalara da imza atmıştır.

Bu çalışma, kadim Türk Medeniyeti devlet geleneği ve stratejik lider Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Temel İlkeleri doğrultusunda kâmil anlamda ortaya çıkarılan sosyal devlet örgütü anlayışına bağlı uygulamalardan hasıl olan deneyimlerinin, günümüzde yeniden, emperyalizmin etkisinden arı ve tam bağımsız bir Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasında yol gösterici bir ışık olabileceği iddiasını analiz etmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sosyal devlet ve sosyal hukuk devleti kavramlarına yönelik karşılaştırmalı analizler de yapılmıştır. Araştırmanın amacının gerçekleşmesi için nitel araştırma yaklaşımına müracaat edilmiş olup, ikincil veri toplama teknikleri ile bilgiler elde edilmiştir. Toplanan veriler sistematik derleme yöntemi ile analiz ve sentez edilerek yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Atatürk İlkeleri'nin birçoğunun ideal bir sosyal devlet örgütü yapılanmasını netice verebileceği ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Stratejik Liderlik, Hukuk Devleti, Sosyal Devlet, Hukuk.

SOCIAL STATE ORGANIZATION UNDERSTANDING IN THE LIGHT OF GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'S STRATEGIC LEADERSHIP

ABSTRACT

As a reflection of his strategic leadership, Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Eraslan and Karabalık, 2020), who could see (*its reading*) the future correctly, and successfully managed the activities of the army organization. On the other hand, he took his experience one step further and used the same features in a superior way for state organization management and activities. In the developing process, Atatürk developed an original model based on the understanding of the social state organization and carried out

¹ Prof. Dr., Düzce Ün., İşletme Fak., Sağlık Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0002-2108-0279

² Dr., Anadolu Ün., İletişim Fakültesi, ORCID: 0000-0002-9284-2779

³ Doktora Öğrencisi, Düzce Ün., SBE, ORCID: 0000-0002-6211-2724

studies that would increase the socio-economic development and welfare level of the Turkish people and the happiness of the people.

This study aims to find a guiding role in the socio-economic development of a completely independent Turkey, today, again, by the experiences of the state tradition of the ancient Turkish Civilization and the practices related to the understanding of the social state organization, which was revealed in a perfect sense in line with the Basic Principles of the strategic leader Gazi Mustafa Kemal Atatürk. This study was carried out to analyze the claim that there may be light. In addition, comparative analyzes were made on the concepts of social state and social state of law. In order to realize the purpose of the research, qualitative research approach was applied and information was obtained with secondary data collection techniques. The collected data were interpreted by analyzing and synthesizing with the systematic compilation method. According to the results of the research, it has been revealed that many of Atatürk's Principles can result in an ideal social state organization structuring.

Key Words: Atatürk, Strategic Leadership, Law State, Social State, Law.

GİRİŞ

Si No Hay Pan, Para El Pobre, No Habra Paz Para El Rico (Fakirlere ekmek yoksa, zenginlere de huzur yok!- Kolombiya).

Devlet örgütlerinin ortaya çıkışından itibaren yani tarihin neredeyse her döneminde yaşamış toplumlarda görülen sosyal adaletsizliğin varlığı belirgin veya zımni bir şekilde tezahür etmektedir. Ancak böylesi bir durum, özellikle zirveye çıktığı zamanlarda, yukarıdaki sloganda da yalın bir biçimde ifade edildiği üzere, bireysel ve toplumsal huzursuzluğu beraberinde getirmektedir. Tarihsel deneyimlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda bakıldığında ise, devrimlerin, başkaldırıların ve toplumsal ayaklanmaların neredeyse tamamı gelir adaletsizliği-bölüşümüne bağlı olarak insanların ekonomik sıkıntılarından kaynaklandığı tarihsel kayıtlarla sabittir. Bu nedenden ötürü devlet örgütü yöneticilerinin tarihte yaşanan ve deneyimlenen bunun gibi veya benzeri durumları bertaraf etmek için çeşitli yönetim anlayışlarını geliştirdikleri ve buna göre bireysel ve toplumsal refahı artırıcı, özgürlükçü hak ve hukuka riayet eden ve esas alan çeşitli insancıl politikaları uyguladıkları görülmektedir.

Sosyal devlet anlayışı da, zaten, sosyal adaletin tesisine çalışan, yurttaşların sosyal durumları hakkında hassas olan ve ilgilenen, onlara onurlu ve asgari bir yaşam düzeyi sağlamak ve bunu sürdürülebilir hale getirmek amacıyla gütmeye çalışan bir kavramdır. Bu bağlamda, kadim Türk milletinin de insanlık tarihi boyunca en güzel devlet örgütü yaklaşımlarından birisi olan sosyal devlet örgütü anlayışını da benimsedikleri, geliştirdikleri ve uyguladıkları görülmektedir. Bu çerçevede sergilenen uygulamaların (*özellikle insan mutluluğunu merkeze alan bir düşünce ile*), sosyal sorumluluk ruhu çerçevesinde, hak ve adaleti gözeten bir hukuk sistemi ile sosyo-ekonomik yaşama aktif müdahalesini meşru ve gerekli görerek, sosyal adaleti sağladığı ve toplumsal refahı sürekli bir şekilde yükselttikleri müşahede edilmektedir. Nitekim Türkler her daim adaleti önceliklendiren bir hukuk anlayışı ile, aynı zamanda diğer halklara da bunu sağlayan bir yönetim anlayışı doğrultusunda, binlerce yıl devlet örgütleri yönetmiştir. Özellikle Türklerin İslam Dinini benimsemelerinden ve ilgili temel prensipleri içselleştirmelerinden sonra⁴, Türk Devletlerinin sosyal adalet ve buna bağlı en iyi sosyal devlet anlayışı uygulamalarını daha da ileri götürdükleri ve tüm devletlere ve toplumlara da örnek teşkil eden bir *çağdaş rol model* sergiledikleri görülmektedir.

⁴ İdeal devlet örgütü modelini; akıl ve bilim, ahlâk, adâlet, ve asabiyyet unsurları ile tasarlayan Hz. Muhammed, kuram ile uygulamayı, siyasal ideal ile siyasal gerçekliği sosyal devlet anlayışı çerçevesinde mezc ederek mükemmel bir prototip ortaya çıkarmış, ihdas etmiş olduğu devlet örgütünü diğer milletlere iyi örnek teşkil edecek şekilde yönetmiştir.

Bununla birlikte sosyal devlet anlayışı uygulamalarının çok çok yeni sayılabilecek bir dönemde, özellikle büyük sanayileşme hamlesini başlatan emperyalist ülkeler tarafından, yaygın bir şekilde gündeme getirildiği görülmektedir. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayıp günümüze dek süren insanoglunun yaşadığı süreç çok hızlı bir şekilde değişme göstermiştir. Elbette bu hızlı dönüşümün temel oyuncusu devlet örgütüdür. Paralel yürüyen gelişmeler ise modern ulus-devletin kuruluşu ve büyük sanayileşme hamlesi ile tetiklenen toplumsal değişim dinamiği, toplumların dokusunu da büyük oranda etkilemiştir. Aynı dönemde, yani XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan hızlı sanayileşme ve sanayide görülen hacimsel artış ise, kırsaldan kente büyük göç akımlarını, şehirleşmeyi, hızlı kentleşmeyi ve toplumsal dönüşümü beraberinde getirmiştir (Eser vd., 2011: 202) .

Öte yandan klasik liberal anlayışın piyasaya her türlü müdahaleyi mubah gördüğü dönemlerde, iş görenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesine (*ücret, fiziksel ortam vs.*) yönelik olarak pek de hevesli hareket etmedikleri görülmüştür. Dünya iktisat tarihinin en büyük hadiselerinde birisi olarak kabul edilen 1929 yılı Ekonomik Buhranı ise, kapitalist sistemin ciddi biçimde sorgulanması gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Bu kuşuların ve yer yer başkaldırıların etkisiyle tetiklenen ve kendi tesir alanını oluşturan sosyal devlet anlayışı, birçok devlet örgütü tarafından yaygın bir devlet politikası (anlayışı) olarak benimsenmeye başlamıştır (Eser vd., 2011: 202).

Diğer bir ifade ile devlet örgütünün anlayış biçimi, toplumların gelişimine paralel bir seyir arz ederek; toplum tarafından sırlarla dolu, toplumdan uzak ve ürkütücü olarak algılanma biçiminden, daha şefkatli bir kimlikle tezahür etmeye başlamış, ürkütücü baba kimliğine bürünmüş olan imajına sonradan bir annenin müşfik görüntüsü de eklemiş; koruyucu, güven veren bir devlet örgütü silueti yurttaşların zihnine yerleşmiştir. Aynı zamanda insanların artan arzu ve istekleri, devlet örgütünü müdahaleci bir yapıya sevk etmiş ve sosyal devlet örgütü anlayışının yeniden yeşermesinin zemini hazırlanmıştır (Gökbunar vd., 2008: 158). Gelişen süreçle birlikte; emperyalizmin ve küreselleşmenin sosyal, ekonomik ve teknolojik araçsallıkları ile, ecir ettiği yetmemiş gibi aynı zamanda beşeri adeta esir eden ve dur durak bilmeyen şehvetli iştahı karşısında mücadele edip karşı durmak; yani her iki sömürgeci unsurun insan yaşamına ve hayat tarzına vermiş olduğu tahribatları bertaraf edip başka alanlara yönlendirmek, *aynı zamanda*, bu vesile ile neler yapılabileceğini düşünmek ve bunun üzerinde değerlendirmeler yapıp çözümler üretmek zorunluluk haline gelmiştir (Gören, 2000: 1).

Kaldı ki toplumsal gelişimleri yansıtan başarıların temel işareti, yalnızca sayısal hesaplamalar ile yansıtılan ekonomik büyüme hızı olmayıp, insanların yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve bu vesile ile bireysel ve toplumsal refahın arttırılması da bu konuda önemli bir gösterge olduğundan, bu gelişimin yurttaşların çıkarlarına uyumunun sağlanması ve onların çıkarlarına göre tasarlanması gerekliliği belirgin bir devlet politikası haline gelmeye başlamıştır (Gören, 2000: 1) . İşte bu noktada sosyal adaleti sağlamada önemli bir araç olarak ihdas edilen sosyal devlet örgütü modeli, yönetimi altında yer alan yurttaşlarının refah ve mutluluğunu sağlamak için bölüşüm politikaları ile günümüzde daha da önemli bir konuma yükselmiştir. Sosyal devletin savunulması, artık çağdaş toplumsal mücadelenin yapı taşlarından birisi olarak görülmektedir (Güler, 2006: 29). Kaldı ki sosyal devlet örgütü yaklaşımı, devlet örgütünün yurttaşlarına bir ikramı değil, bizatihi temel görevidir. Yani sosyal devlet örgütü bireylerin doğuştan gelen temel haklarının karşılığı olarak ifade edilmektedir (Baş, 2007: 26). Nitekim sosyal devlet örgütü, toplumu oluşturan bireylere klasik anlamda özgürlüğü sağlamakla birlikte, paralel olarak, onurlu bir şekilde yaşamlarını idame etmeleri için gerekli olan temel maddi gereksinimlerini de karşılamayı görev addeden bir yönetim yaklaşımıdır. Bu bağlamda, adil gelir dağılımını sağlamak başta olmak üzere, yoksulluğun bertaraf edilmesi, fırsat eşitliğinin tesisi, planlı ve eksiksiz istihdam ve işsizlikle mücadele, sosyal denge, bütünleşme ve barış, ekonomik gelişme ve kalkınma, sosyal güvenlik, diğer sosyal hizmetler ve yardımda bulunmak, yurttaşlara tanınan bir lütuf olmayıp asli görevi olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 2008: 173-174).

1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

• Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, kadim Türk Medeniyeti devlet geleneği ve stratejik lider Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Temel İlkeleri doğrultusunda kamil anlamda ortaya çıkarılan sosyal devlet örgütü anlayışına bağlı uygulamalardan hasıl olan deneyimlerinin, günümüzde yeniden ve tam bağımsız bir Türkiye'nin sosyo-ekonomik kalkınmasında yol gösterici bir ışık olabileceği iddiasını analiz etmek amacı ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sosyal devlet ve sosyal hukuk devleti kavramlarına yönelik karşılaştırmalı analizler de yapılmıştır.

• Araştırmanın Sorunsalı

Küreselleşmenin etkisi ile kapitalist ekonomik düzenin adaletsiz gelir dağılımı ve bunun topluma yansımaları ile ortaya çıkan hoşnutsuzluk hemen bütün devletleri etkilemiştir. Kaldı ki, dünya geneline bakıldığında bazı devletlerin refah ve lüks içinde konforlu bir şekilde yaşamlarını devam ettirdiklerini, başka bir kesimin ise deyim yerinde ise sefalet içinde yaşam mücadelesi verdikleri görülmektedir. Diğer yandan aynı ülke içinde bazı küçük bir kesimin bolluk içinde ulusal gelirin büyük bir kısmını adeta yutarak giderek daha da zenginleştiği, nüfusun geri kalan büyük kısmının yoksulluk sınırı altında geçim sıkıntısına maruz kaldıkları müşahade edilmektedir. Bunun yanı sıra, insanlar arasında görülen yaşam kalitesi düzeyinde de dengesizlikler görülmektedir.

Toplumda görülen ve yaşanan gelir adaletsizliğine bağlı olarak ortaya çıkan bu durum insanların büyük bir kısmını elbette huzursuz ve mutsuz etmektedir. İşte bu noktada günümüzde tekrar devlet örgütü yöneticileri başta olmak üzere bilim adamları, entelektüeller ve ilgili uzmanlar sosyal devlet anlayışının insanlara sunduğu avantajlar ve nimetleri göz önüne alarak, çağın gereklerine uygun olarak uygulanabilmesinin yollarını aramakta; özellikle liberal hukuk devleti-sosyal devlet uyumlaştırılmasına yönelik gayretler sarf edilmektedir.

Aslına bakıldığında ilke ve devrimleri ile Türk halkının refah ve mutluluğunu sağlamak için en ideal model olan sosyal devlet yaklaşımını uygulamaya geçiren ve bunda da oldukça başarılı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün özellikle Milliyetçilik-Halkçılık-Devletçilik bileşiminden oluşan sosyal devlet anlayışının en uygun modellerden birisi olduğu tescillenmiştir. Günümüzde devlet örgütü düzeyinde karar vericilerin ihdas edecekleri politikalarda bu hususu dikkate alarak stratejik hamleleri gerçekleştirmesi gerek Türkiye, gerekse diğer ülkelerin refahı ve mutluluğu açısından büyük kazançlar sağlayacağı kuşku götürmez bir gerçekliktir.

• Araştırma Deseni

Bu çalışmada yeni bilgilerin elde edilmesine imkan sağlayan, esnek ve keşfedici bir yaklaşıma izin veren nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışma, ikincil verilere bağlı elde edilen kapsamlı dokümanlara bağlı olarak etkileşimsiz-analitik yöntemlerden sistematik derlemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma deseni özelliği taşımaktadır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular ile *hukuk devleti*, *sosyal hukuk devleti* ve *sosyal devlet* örgütlenmesi ve yönetimi alanında çeşitli görüşler çerçevesinde yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi ve stratejilerin ortaya çıkarılması bakımından ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve bu yöndeki mevcut boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

• Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada elde edilen verilerin tamamı ikincil veri toplama yöntemi ile elde edilmiştir. Bu bağlamda konu ve kavramlar çerçevesinde şimdiye kadar ortaya çıkarılan yazılı metinler, kitaplar, kök makaleler, lisans üstü tez çalışmaları, araştırma makaleleri, tarihsel arşiv ve diğer ilgili dokümanlardan

farklı disiplin çalışmaları (tarih, sosyoloji, antropoloji, ekonomi, hukuk, yönetim-örgüt, strateji vs.) neticesinde ihdas edilen bilgilere müracaat edilmiştir.

• Araştırma Bulgularının Analizi ve Aşamaları

Sistemik inceleme, birden fazla çalışmadan elde edilen kanıtları bir araya getirme ve sentezleme, parçaların toplamından daha büyük bir bütün oluşturan titiz bir yöntemdir (Purssell ve McCrae, 2020). Bu bağlamda elde edilen verilerin tamamı, nitel araştırma yaklaşımı kapsamında sıklıkla başvurulan ve elde edilen verilerin yeni yorumlarla farklılaştırılıp detaylandırılmasını temin eden önemli bir özellik olmasının yanı sıra, özellikle veri toplamanın görece zor olduğu veya fazla bilimsel araştırma-çalışma yapılmamış konuların incelenmesinde ve analiz edilmesinde kullanışlı bir yaklaşım olan *sistemik derleme tekniği* çerçevesinde sentez edilerek değerlendirilmiştir. Araştırma sorunsal kapsamında olup, ilgili alanda yapılmış tüm araştırmalar taranmış, belirli kriterlere göre inceleme grubuna dâhil edilmiş, çalışma bulguları sentezlenmiştir.

Araştırma süreci aşamalarında; öncelikle, önde gelen veri tabanları başta olmak üzere, konu hakkında yazılı tüm özgün ve kök çalışmalar müdekkik bir şekilde incelenmiş ve elde edilen dokümanlar kronolojik olarak sıralanmıştır. Daha sonra temalara ayrılan konulara yönelik bir tasnif daha yapılarak, her bir alt konuya yönelik ilgili veriler dijital olarak dosyalanmıştır. Kategorize edilen tüm veriler, araştırmanın amacı çerçevesinde incelenmiş, çalışma bulgularının özetleri çıkarılmıştır. Daha sonra bu rafine edilmiş, veriler sentez edilerek yorumlanmıştır.

2. ENDÜSTRİ TOPLUMUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE SOSYAL DEVLET ANLAYIŞININ GELİŞİMİNE ETKİSİ

Gelişen tarihsel süreç içinde, olağanüstü olayların da (*savaş, afet, kriz, hızlı endüstrileşme, kentleşme, nüfus hareketleri vs.*) etkisi ve tetiklemesi ile, sosyal devlet anlayışına olan gereksinim tekrar yeşillenmeye başlamış ve devlet örgütü, sosyal refahı azami düzeye çıkarmak amacıyla sosyo-ekonomik yaşamın işleyişine müdahale ederek, gelir dağılımı adaletsizliklerine ve toplumun refah düzeyinin dengelenmesine karşı ciddi bir rol üstlenmek zorunda kalmıştır (Yay, 2014: 148). XIX. yüzyılda kömürün bir enerji kaynağı olarak endüstride ve ulaşımda kullanılması ile ticaret yaygınlaşmış, aynı zamanda, teknolojik gelişmelerde esaslı bir sıçrama da gerçekleşmiştir. Özellikle endüstriyel teknolojideki gelişmeler köklü değişimlere sebep olmuş, ilave olarak tarım sektöründe de verimliliği artırmasının yanı sıra, sanayi sektörünün ekonomide merkeze oturtmasına da vesile olmuştur (Torun, 2003: 194).

Öte yandan ekonomi tarihi açısından bakıldığında bu süreç, ideolojik yaklaşım olarak Liberalizm, sistem bakımından ise *Endüstriyel Kapitalizm* olarak adlandırılmaktadır. Bütün bu gelişmeler dikkate alındığında ise, *Endüstri Toplumu* adı verilen ve geleneksel toplum yapısından bütünüyle farklı olan yeni bir toplum yapısı tezahür etmiştir (Torun, 2003: 194). İşte tam bu noktada, gelişen süreç paralelinde önemi giderek artan ve bir gereksinim haline gelen ve endüstri toplumlarında ortaya çıkan zayıf kesimlerin (*dezavantajlı grupların*) ve yoksulların insan onuruna uygun bir yaşam kalitesine kavuşmasını amaçlayan sosyal devlet örgütü yaklaşımı, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve XX. yüzyıl boyunca, önemli bir gelişme göstererek, alışılmışın ötesinde bir anlayış çerçevesinde farklı ve yeni hizmet paketleri ile toplumsal refahın sağlanmasında ve sosyal yaşamın güvenceli bir şekilde tesis edilmesinde yadsınamayacak düzeyde bir rol oynamış, tatbik edildiği dönem süreci boyunca, bu hususta başarı kaydetmiştir (Bulut, 2003: 173-191).

Sosyal devlet anlayışının uygulanabilmesi ve yaygınlaştırılabilmesi için gerekli en önemli altyapılardan birisini hukuk oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yasama-yürütme-yargı çerçevesinde şekillenen çağdaş devlet örgütü yapılanmasında, sosyal devlet icraatlarının yasalığını sağlayabilmek için

hukuk devleti ve sosyal devleti anlayışının bağdaştırılmasına yönelik çabaların da gerçekleştirildiği görülmektedir.

3. SOSYAL DEVLET YAKLAŞIMI VE HUKUK DEVLETİ

Sosyal devlet örgütü anlayışı, temelde, özünü kişi özgürlüğünün korunması ve devletin hukuka sadık bir şekilde hareket etmesinde bulan ve hukuk devletinin uygulamada dolduramadığı boşluğu tamamlamayı amaçlayan örgütlenme anlayışıdır. Hukuk devleti ise, özellikle, XIX. yüzyılda yaşanan çok önemli sosyo-ekonomik ve siyasal devrimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan sınıfsal çatışmalara çözüm bulunamayınca, çözüm olarak toplumcu düşüncelerin gelişmesi ile neşvünema bulmuş bir yaklaşımdır (Bulut, 2001: 334-335).

Aslında bakıldığında Antik Çağlara kadar uzanan dayanan hukuk devletine olan gereksinim, nepotizm ve tiranlığa karşı hükümeti denetlemek çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Öyle ki toplum mühendisliği yapma amacıyla tepeden inmece kamuoyu algısıyla dogmatik ve statik bir iktidar görünümü prokrustes olarak adlandırılır. Hobbes'un Leviathan kavramıyla anlattığı metafor ise devletin ve hükümetin mutlak güç ve yetkilerle donatılmasıdır. İbn-i Haldun'un asabiyet kuramının son aşaması zorbalık ise tiranlık anlamına gelir. İşte bu kavramları ortadan kaldıracı yegane güç hukukunun üstünlüğünü esas alan hukuk devletidir.

Gözler (2007: 92), bir hukuk devletinin unsurlarını; (1) yasama, yürütme ve yargının hukuka bağlılığı, (2) yürütme ve yasama işlemlerinin yargısal denetimi, (3) yargı bağımsızlığı, (4) yönetimin mali sorumluluğu, (5) kanuni hakim güvencesi, (6) ceza sorumluluğunun ilkelerine ve hukukun genel ilkelerine bağlılık, şeklinde ifade etmektedir.

Yüce'ye göre (1997: 44) hukuk devleti; her işinde ve işlevinde adalet kuralına bağlı, düzeni halkın katkısıyla kurulan ve işleyen, insanın onurlu ve sorumlu bir varlık ve insanlığından gelen temel hak ve özgürlükleri bulunduğu inanan ve bu hak ve özgürlükleri nereden gelirse gelsin her türlü saldırıya karşı koruyan, insanın temel haklarıyla toplum yapısının zorlayıcı gerekleri arasında, birini diğerine feda etmeden uyumlu bir denge kurabilen, devlet kuvvetinin, tek elde toplanmasını önlemek amacıyla yetkileri önceden belirlenmiş organlar aracılığıyla kullanan bütün işlemlerini yargı denetimi altında tutan, mahkemeleri bağımsız ve tarafsız olan, yoksulu varlıkları, güçsüzü güçlüye soydurmeyen ve ezdirmeyen devlettir.

Dünya Adalet Projesi hukuk devletini 4 evrensel ilkenin yer aldığı kurallara dayalı bir sistem olarak tanımlayarak, temel ilkeleri; (1) Devlet ve kamu görevlileri hukuk karşısında hesap verebilir olmalıdır, (2) Hukuk kuralları açık, erişilebilir, istikrarlı, adil olmalı ve temel hak ve özgürlükleri korumalıdır, (3) Kanunların yürürlüğe girmesi ve uygulanması adil ve etkin olmalıdır, (4) Adalet sisteminde yer alan hakim, avukat ve onların temsilcileri görevlerinde bağımsız olmalıdır şeklinde belirlemiştir (Özaltın, 2019: 1753).

Anayasa Mahkemesi'ne göre hukuk devleti, *bütün işlem ve eylemlerinin hukuk kurallarına uygunluğunu başlıca geçerlilik koşulu bilen, her alanda adaletli bir hukuk düzeni kurmayı amaçlayan ve bunu geliştirerek sürdüren, hukuku tüm devlet organlarına egemen kulan, anayasaya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, insan haklarına saygı duyarak bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, anayasa ve hukuk kurallarına bağlılığa özen gösteren, yargı denetimine açık olan yasaların üstünde yasa koyucunun da bozamayacağı temel hukuk ilkeleriyle anayasanın bulunduğu bilincinden uzaklaşmayan bir örgütlenmedir* (Özaltın, 2019: 1756).

Hukuk devletinden bireysel temel haklar, kişilerin sosyal statülerine bakılmaksızın eşit şekilde muamele görmekte iktisadi alanda ise mülkiyet garantisi ile sanayi ve ticaret özgürlüğünü tesis etmekte, tüm yurttaşların bu temel haklardan hukuken eşit şekilde yararlanmalarının yolunu açmaktadır (Gören,

2000: 7-8). Özgürlük hakları esas olarak, *sosyal bakımdan zayıf olanlar için temel hak korumasının güçlendirilmesi, güçlü olanlar için temel hak korumasının zayıflatılmasını* göz önüne almaktadır. Devlet örgütü, toplumda güçsüz bireyler karşısında temel haklarla güvence altına alınan menfaatleri özellikle korumakla yükümlü olup, öte yandan sosyal yaşamda güçlü olan bireyler karşısında bu kişilerin özgürlüklerinin başkasına yük olmamasına özen göstermektedir (Gören, 2000: 8) .

Hukuk devleti, bireylerin özgürlüğünü amaç edinen bir devlet örgütlenmesi olarak kabul edilmektedir. Öte yandan sosyal devlet örgütünün amacı ise, herkesin iyiliği ve bütünü iyiliği olan bir örgütlenme yaklaşımını ifade etmektedir. Hukuk devleti bireysel özgürlüğü, sosyal devletse toplumun iyiliğini teminat altına alır. Halbuki bireysel özgürlük ve toplumun iyiliği hem ide olarak hem de gerçekte çeşitli bakımlardan ve sık sık rastlanan çatışma halindedirler (Huber, 1970: 28). Sosyal devlet örgütü kavramı, daha ziyade geleneksel devlet ile endüstri çağının toplumsal varlığı arasındaki ziddiyetten oluşmuş bir örgütlenme şekli olarak anlaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile, nasıl ki hukuk devleti kavramı bir burjuva devriminin yaratıcısı ise; sosyal devlet kavramı da endüstri devriminin bir mahsulü olarak görülmektedir (Huber, 1970: 34).

İnsan onurunun geliştirilmesine ve korunmasına büyük önem veren sosyal devlet anlayışı, toplumda yoksul ve ihtiyaç sahibi bireylere devlet örgütü tarafından yardım edilmesini ve onlara insan onuruna uygun asgari bir yaşam düzeyinin temin edilmesini esas almaktadır. Bunun aksi şeklinde bir yaklaşım sergilendiğinde, yani sosyal devlet yaklaşımı temel ilkesi ihmal edildiği anda, bütünlük bozulduğu ve insan onurunun zedelendiği kabul edilmektedir. Çünkü devleti hukuka bağlayıp, yurttaşların kişisel ve siyasal haklarını garanti altına almak ve onurunu korumak için şart olmakla beraber, yeterli değildir (Bulut, 2001: 335).

4. SOSYAL HUKUK DEVLETİ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi 1985 yılında almış olduğu bir kararında, sosyal hukuk devleti tanımını; *insan hak ve hürriyetlerine saygı gösteren, ferdin huzur ve refahını gerçekleştiren ve teminat altına alan, kişi ile toplum arasında denge kuran, emek ve sermaye ilişkilerini dengeli olarak düzenleyen, özel teşebbüsün güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayan, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma yaşamının kararlılık içinde gelişmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirler olarak çalışanları koruyan, işsizliği önleyici ve milli gelirin adalete uygun bir biçimde dağılmasını sağlayıcı tedbirleri alan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmeye kendini yükümlü sayan, hukuka bağlı, kararlılık içinde ve gerçekçi bir özgürlük rejimi uygulayan devlettir* şeklinde ifade etmiştir.

Epistemolojik olarak incelendiğinde sosyal hukuk devleti yaklaşımında; hukuk, geçmişle bugün arasında statik bir yapıda, günümüzde ise zamana uymak açısından dinamik bir durumdadır. Bu bağlamda, kültürün oluşum sürecinde kültüre ontolojik meşruiyet sağlayan toplumsal bir bilinç, ayrıca bilgi değişim ve dönüşüm paralelinde kültürün dinamizmi epistemolojiye dayalı meşruiyeti karşımıza çıkarmaktadır. Hukuk devleti, devletin siyasal ve sosyal alandaki iktidar pratiğinin hukukla bağlı olduğunu öngörür. Kaldı ki devlet, hukuku üretmez, hukuktan meşruiyet ve güç alır. Hukuk devleti, devletin sınırlılığını belirlediği doğrultuda organlarının hukuka bağlı olmasını düzenlemektedir. Yasama, yürütme ve yargı organları bu sayede birbirinden bağımsızdır ve hukuk ilkeleriyle sınırlılıkları belirlenmektedir. Güçler ayrılığı sayesinde yönetimde nepotizm ve yozlaşma asgari seviyeye inecektir. Demokratik Cumhuriyet rejiminde hukuk devleti yazılı kurallara göre değil normlara (*insanlara*) göre belirlenir. Rousseau'nun deyişiyle bu durum soy aristokrasisi yerine para aristokrasisi kavramını getirmez (Kaya, 2015: 373).

5. SOSYAL DEVLET YAKLAŞIMI

Yukarıda da işaret edildiği üzere sosyal devlet yaklaşımının kökenleri çok daha eskilere uzansa da özellikle XX. yüzyılda tekrar gündeme gelmeye başlamış, 1940'lı yıllardan itibaren başta Avrupa

coğrafyasında olmak üzere yaygınlaşarak uygulamaya geçirilmeye başlanmıştır. 1970’li ve 1980’li yıllarda ise dünya ekonomisinde ve sosyolojinde görülen değişim ve gelişmelere paralel olarak, sosyal devlet anlayışına yönelik çalışmaların artmasını da beraberinde getirmiştir (Türkoğlu, 2013: 278). Nitekim gelişen süreç içinde, sosyal devlet uygulamaları, devletin sosyal alana müdahale ederek, içinde bulunulan krizi aşmak adına, insanların onurlarına yaraşır bir yaşam sürmeleri noktasında önemli değişiklikler getirmiştir (Candan ve Erol, 2017: 112-113). Bu bağlamda sosyal devlet, geleneksel devlet kavramı ile endüstriyel sınıf toplumu arasındaki zıddiyeti sosyal entegrasyon yolu ile gidermeye çalışan, modern endüstri çağının bir devlet örgütü modeli olarak tanımlamak mümkündür (Huber, 1970: 36).

Binaenaleyh sosyal devlet yaklaşımı, özellikle XX. yüzyılda batı demokrasilerinde liberal devlet anlayışının evrilmesiyle neşvünema bulmuş ve gelişmiş; bu bağlamda klasik haklar ve özgürlükler karşısında devletin tutumu değişmiş, sosyal devlet kavramı, devletin toplumsal barış ve sosyal adaleti sağlamak amacıyla, sosyal ve ekonomik yaşama aktif müdahalesini gerekli gören bir anlayışa dönüşmüştür (Tacir, 2019: 967). Sosyal devlet ilkesi başkalarının sırtından kazanılan güç konumlarının güvence altına alınması için özgürlük haklarının her türlü kötüye kullanımını yasaklamış, *aynı zamanda*, sosyal açıdan önemli bir özgürlük ve eşitlik statüsünü garanti etmiştir (Gören, 2000: 7-8).

Nitekim sosyal devlet yaklaşımı, bireylerin sosyo-ekonomik yaşamına doğrudan müdahale ederek, güçsüzleri güçlüler karşısında koruyup güvence altına alan, adil gelir paylaşımını sağlayan, sosyal güvenliği sağlayarak bireyleri gelecek korku ve endişesine sevk etmeyen, bireylerin refahını ve mutluluğunu esas alan bir örgütsel yapılanmadır (Göze, 1995: 281). Sosyal devlet yaklaşımında birey, belli bir sosyal ve ekonomik ortam içinde yaşayan çeşitli sosyal bağlantıları olan bir varlıktır (Göze, 2015: 399). Sosyal devlet, böylece bir noktada kendi ontolojik varlığını zayıflatan ekonomik ve dolayısıyla sosyal gelişmelerin yaşanmasına neden olur (Kayalidere ve Şahin, 2014: 60). Binaenaleyh, sosyal devlet, insanlara onurlarına uygun biçimde asgari bir yaşam düzeyi sunan, toplumun refahını sosyal adalet ve sosyal eşitlik ilkelerine göre yerine getiren bir örgütlenmedir (Tacir, 2019: 967). Anayasa Mahkemesi kararlarında da belirtildiği üzere; sosyal hukuk devletinin tüm kurumlarıyla Anayasa’ya uygun biçimde kurularak işletilmesini, bu yolla bireylerin refah, huzur ve mutluluğunun sağlanmasını gerekli kılar (Tacir, 2019: 967).

Bireylerin sosyal ve ekonomik durumlarıyla ilgilenen ve onlara asgari bir yaşam düzeyi sağlamakla görevli olan sosyal devlet, sosyal hakları uygulamaya taşınması ve sağladığı geniş kamu hizmetiyle muhtaç, yoksul, işsiz ve zayıf kesimlerin insan onuruna yaraşır bir yaşam standardına kavuşmasını amaçlayan (Sağlam, 2011: 79) sosyal devlet, aynı zamanda, sosyal dengeyi ve barışı da temin ederek, beraberinde barış ortamını tesis etmeyi hedeflemektedir (Yay, 2014: 150). Sosyal devletin amaçlarından biri de, devletin piyasaya müdahalesi ve adil gelir dağılımını sağlamaya çalışması da sosyal devletin özelliklerinden biridir (Kırtay, 2017: 68). Bu bağlamda sosyal devlet uygulaması ve anlayışı, tarihsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik temelleri açısından belirli bir dönemin kurgusal bir anlam bütününe meydana getirmiştir (Yanık ve Kara, 2014: 23).

Bu anlayış çerçevesinde değerlendirildiğinde; sosyal devlet politikalarını milliyetçilik-halkçılık-devletçilik ilkeleri doğrultusunda yoğuran ve bunu yaşama geçiren Mustafa Kemal Atatürk’ün, ihdas etmiş olduğu özgün sosyal devlet örgütü modeli, sosyo-ekonomik kalkınma ve refahın sağlanmasında önemli mesafe kaydetmiştir.

6. GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK DÖNEMİ SOSYAL DEVLET ANLAYIŞI UYGULAMALARI

Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün döneminde yaşama geçirilen sosyal devlet anlayışı ve modernleşme süreci, çağdaşı ülkelere göre oldukça farklı bir seyir takip etmiş ve bağımsızlığını kazanamamış pek çok ülke için de bir rol model olmuştur. Cumhuriyet Türkiye’si Atatürk’ün

önderliğinde, *siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler ile birlikte*, sosyal devlet örgütü anlayışının yerleşmesi bakımından da önemli mesafeler kaydetmiştir (Doğaner, 2007: 235). Gerçi sosyal devlet örgütü anlayışına bağlı uygulamalar, her ülkeden ülkeye farklılık arz etmekte yani kendilerine özgü sosyal, ekonomik, politik ve kültürel koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Bu durum birçok sosyal devlet örgütü anlayışı uygulamasının doğmasına neden olmuştur (Yay, 2014: 150). Bununla birlikte sosyal devlet yaklaşımına bağlı çalışmaları ihdas etmiş olduğu devlet örgütünde başarılı bir şekilde tasarlayıp uygulayan stratejik lider Mustafa Kemal Atatürk, aynı zamanda, temel ilkelere bağlı özgün bir sosyal devlet modeli de ortaya çıkarmıştır.

Öncelikle vurgulamak gerekirse, deha özelliğinin yanı sıra stratejik liderlik vasfını da üzerinde taşıyan Atatürk'ün tüm yönleriyle incelenmesi ve bu incelemelerin ortaya konulması, O'nu anlamayı kolaylaştıracak, gelecek nesillere üzerinde ilerlemeyi sağlayacak temelleri var edecektir. O'nun iyi anlaşılması şimdiki zamanının ışığı olması anlamına gelmektedir (Sakin, 2003: 191). Bu bağlamda, Gazi Mustafa Kemal Atatürk ulusal ve dünyadaki bağımsızlık savaşlarının önderi olduğu gibi, örgütsel yönetim alanında da, bizzat tasarlayıp yaşama geçirdiği özgün devlet örgütü modeli vasıtası ile toplumsal refahın artırılmasına yönelik girişimleri de başlatmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, bütün bunları yaparken, zaman içinde acele etmeden, yani reformcu bir anlayışla yapmak yerine, devrimci bir yaklaşım sergileyerek uygulamıştır (Evyapan, 1999: 253). Kaldı ki Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk Devrimi, yaşanmış hayattan alınmış ve Türk ulusunun iradesi ile oluşturulmuş sosyal bir gerçekliktir (Kayıran ve Metintaş, 2013: 580). Bu tarihsel, sosyolojik, siyasal ve kültürel ve değişimler kadar önemli olan bir diğer olgu da ekonomi alanında örnek bir model olan devletçilik ilkesidir. Devletçilik bizzat Atatürk'ün kendisinin de ifade ettiği gibi ılımlı ve sosyal devletçiliktir (Evyapan, 1999: 253). Nitekim XIX. ve XX. Yüzyılda, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bir zorunluluk olarak görülen ve hayata geçirilen sosyal devletçilik yaklaşımı, aslına bakıldığında, Mustafa Kemal Atatürk'ün özgün tasarımı olan Halkçılık-Milliyetçilik-Devletçilik ilkeleri içinde gömülü olduğu ve bu ilkelerin ışığının bir yansıması olduğu görülmektedir. Atatürk, bu ilkeler doğrultusunda öncelikle Türk halkının refah düzeyinin artırılması ve kurumsallaşması yönünde hamleler gerçekleştirmiş, akabinde sosyal devlet anlayışına yönelik uygulamaları yaşama geçirmiştir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye'de devletin, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana özgün bir sosyal niteliği ve sosyal boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Türkiye İktisat Kongresi başta olmak üzere pek çok siyasal ve toplumsal hamle sosyal devlete geçiş yönünde yapılmış stratejik adımlar olmuştur (Özdemir, 2008: 176-177). Bununla birlikte ileriki dönemlerde Türkiye'de Atatürk'ün tasarladığı sosyal devlet anlayışının ulusal ve uluslararası düzeyde cereyan eden hadiselerle paralel olarak değişim gösterdiği müşahade edilmektedir. Zamanla Türkiye sosyal devlet niteliklerinden giderek uzaklaşmış, özellikle emperyalizmin ve küreselleşmenin etkisi ile neo-liberal politikalar hız kazanmıştır. Günümüzde de bu durum devam etmekte olup, dünyada yaşanan gelişmelerin devletin yeniden tanımlanmasını ve devletin rol ve fonksiyonlarının yeniden belirlenmesi ihtiyacını beraberinde getirmesiyle etkisi gittikçe azalan sosyal devlet özelliği Türkiye'de önemini ve etkinliğini kaybetmiştir (Yay, 2014: 160).

İşte bu noktada Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün temel ilkeleri, özellikle Halkçılık-Milliyetçilik-Devletçilik ilkeleri, ve bu ilkelere bağlı olarak uygulamaya konulan sosyal devlet yaklaşımı, günümüz koşullarına uyumlaştırarak behemehal işlevsel hale getirilmelidir. Özellikle yaklaşık 90 yıllık bir geçmişi ve birikimi olan devletçilik ilkesini, içinde bulunduğumuz yüzyılın temel sosyo-ekonomik sorunlarına çözüm üreten bir sosyal devlet anlayışına tekrar ve ivedilikle dönüştürmek elzem ve kaçınılmaz bir zorunluluk olarak öngörülmektedir.

Sosyal devletin amacı, başka bir vechesi ile, öncelikle yoksulluğu yaratan ekonomik bölüşüm ilişkilerini sosyal adalet çerçevesinde temelden değiştirerek toplumsal dengesizliğin kökünü kazımak, birey ve toplumun refah ve mutluluğunu sağlamaktır. Stratejik lider Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün döneminde yeni Türk Devleti örgütü vasıtası ile daha kuruluşunun ilk günlerinde adeta henüz gün yüzüne çıkmamış özgün sosyal devlet anlayışına bağlı farklı eksenlerde (*sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, bireysel haklar, özel sektör-girişimcilik vs.*) adeta bir seferberlik başlatıldığı, bazı eksenlerden sıfır noktasından başlanıldığı, bununla birlikte, başlatılan uygulamalar ile birlikte halkın refahının yükseltilmesine yönelik çok olumlu sonuçların alındığı görülmektedir.

Nitekim Atatürk dönemi Türkiye'sinde, bu temel ilkelerin uygulanması ile sosyo-ekonomik alanlarda oldukça önemli başarılar elde edilmiştir. Örneğin o dönemde Türkiye, dünyada mucize olarak adlandırılan sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmiş; öyle ki, 1930'ların on yılında, dünyanın en hızlı ve istikrarlı büyüyen iki ülkesi konumuna yükselmiştir. Atatürk, ekonomide yakaladığı bu olumlu ivmeyi, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde de harmanlayıp yoğurarak, toplumsal refahın yükselmesine ve gelişmesine yönelik icraatları da hayata geçirmiştir. Geliştirdiği sosyal devlet yaklaşımı ile, öncelikle gereksinimi olan bireylere temel sosyal haklar kazandıran, yani en dezavantajlı kesimlerin yaşam koşullarını iyileştiren ve bunu geliştiren-kurumsallaştıran, insan haklarına saygılı, onurlu Türkiye Cumhuriyeti Devleti yurttaşlığına yönelik politikaları hayata yansıtmaya çalışan bir modeli ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

İşçi kesimine ve sorunlarına karşı öncelikle büyük bir ilgi duymuş olan Atatürk, bu duyarlılığına binaen, henüz daha Kurtuluş Savaşı yürütülürken, sorunların bertaraf edilmesi ve hakların iyileştirilmesine yönelik ilk adımlar atılmıştır. Örneğin, oldukça olumsuz koşullar altında yoğun bir iş gören grubunun çalıştığı Ereğli kömür bölgesi için iki kanun birden çıkarılmıştır (Dilik, 1985: 94). Yine daha ilk dönemlerde, iş görenlere yönelik yapılan düzenlemeler ile, 21 Ocak 1925'te hafta tatili kanunu çıkarılarak resmi dairelerle, sınai ve ticari özel kurumlarda çalışanlara haftada bir gün dinlenme hakkı tanınmış; ileriki süreçte 1935 yılında Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun'la, hafta tatili pazar gününe alınmış ve bazı istisnalar dışında Cumartesi 13'ten sonra başlamak üzere 36 saate çıkarılmış; haftada 6 günden fazla çalışılması yasaklanmıştır (Dilik, 1985: 97).

Çiftçilere verdiği önem ve tarım sektörüne yönelik yapılan sosyal devlet anlayışı çerçevesinde birçok uygulama gerçekleştirilmiştir. Tarım sektörünün modernleştirilmesi, verimliliğinin artırılması ve tarımsal işçilerin-çiftçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi için bir dizi yasa çıkarılıp uygulamaya yönelik projeler yaşama geçirilmiştir. Örneğin, Tarımsal Kredi Birlikleri kanunu çıkarılmış, aşar vergisi yılında kaldırılmış, İstanbul Zahir Borsası kurulmuş, toprak reformu yapılarak çiftçilerin toprak ve böylece servet sahibi kılınması sağlanmış, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması yoluna gidilmiş, İskan Kanunu çıkarılarak çiftçilere çift hayvanı, alet, edevat, tohumluk, ahır ve samanlık sağlanması öngörülmüş, Devlet Su İşleri Örgütü ihdas edilmiştir ve 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur (Dilik, 1985: 101-102).

Girişimciliği desteklemek 1932 yılında çıkarılan kanunlarla özgün bir model daha ortaya çıkarılmış; 1923 İzmir İktisat Kongresi programının ruhuna uygun olarak, iktisadi faaliyet kısmen devlet, kısmen de teşebbüs-i şahsî tarafından yürütülecektir programı uygulanmıştır. Devletçilik uygulaması da, bazı üretim sahalarında özel sektörün de, devletin de birbirini tasfiye etmeden rol alması gerçekleştirilmiştir. Bu uygulama ile insanların kazanma içgüdüleri tahrik edilerek girişimci olmaya yönlendirilmiştir; bu sosyo-ekonomik yapılandırmanın bir gereği olarak da, sosyo-kültürel gereksinimler, örgün eğitimde özel ve yaygın bir talep ve yapılanmaya yol açmıştır. Hem örgün eğitim ve öğretim çeşitlenmiş, hem de üretim ve hizmet sektörlerinde meslekler artmıştır. Öte yandan yeni girişimciler yaratmak ve mevcut girişimciyi daha da teşvik ederek iş hacmini artırmak, ekonomik

yaşamın canlanmasını amaçlama ile birlikte, bu ekonomik örgütlenme ve yapılandırma Türk insanını her şeyi devletten bekleyen kaderci anlayıştan da kurtarmayı hedeflemiştir (Tural, 1999: 945).

Sosyal devlet örgütü anlayışının en önemli eksenlerden birini oluşturan **eğitim alanında** adeta bir sıfırdan doğuş yaşanmış, büyük bir seferberlik başlatılmıştır. Bu bağlamda eğitim ve öğretimin ilkokuldan yükseköğretime kadar olan her alanında köklü çözümlere gidilmesine yönelik adımlar atılmış, fiziksel imkanların geliştirilmesi ile birlikte gerekli acil insan kaynaklarının yetiştirilmesine için büyük gayret sarf edilmiştir. Böylece Atatürk'ün özlemine duyduğu yeni sosyal devlet anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur (Demirtaş, 2008: 156). Süreç içinde ihdas edilen Halk Evleri, Köy Enstitüleri ve Türk Ocakları gibi eğitim ve kültürel faaliyet sunan örgütlerle de sadece nesillerin eğitiminde değil yetişkin eğitiminde de yerine getirilmeye çalışılmıştır (Tak, 2007: 134). Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitimle ilgili ortaya koyduğu düşünceler çerçevesinde gerçekleştirilen atılımlar, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde Türk toplumunun temel gereksinimini büyük ölçüde karşılamıştır (Ergin, 2019: 815) .

Stratejik lider Mustafa Kemal Atatürk sosyal devlet anlayışının en önemli eksenlerinden birisi olan **sağlık hizmetleri** alanında, daha Ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde, Sağlık Bakanlığı kurulmasını gerçekleştirerek ilk adımı atmıştır (Akdur, 1998: 3). Atatürk'ün henüz 1920 Eylül'ünde dile getirdiği *halkçı devlet anlayışı* belki de en çok sağlık politikaları ile kendisini ifade etme şansı bulmuştur (Karabulut, 2007: 158). Bu dönemde gerçekleştirilen kurumsallaşma hamleleri ile (*illerde kurulan Sağlık Müdürlükleri ve ilçelerde kurulan Hükümet Tabiplikleri ile*), sağlık örgütü tüm yurt düzeyine yayılmış, birinci basamağa ve koruyucu hizmetlere önem ve öncelik verilmiş, bu hizmetler doğrudan merkezi hükümetçe üstlenilmiştir (Akdur, 1998: 3). Etkin ve ciddi politikalar ile yurt içinden ve dışından gelen her türlü bulaşıcı hastalıklara karşı etkili önlemler alınarak, bunların yayılmasının önüne geçilmiştir (Gürsel, 2014: 1). Tarihsel süreç incelediğinde, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde izlenen sağlık politikalarının günün koşullarına göre başarılı sonuçlar verdiği görülmüştür (Kökcü, 2014: 98). Sağlık konusunda gerçekleştirilen uygulamalar, çağdaş Türkiye'ye giden yolda kuşkusuz çok önemli kilometre taşlarından biridir. Bu konuda Atatürk'ün öncülüğü ve yönlendiriciliği tartışılmaz bir gerçektir (Aydın, 2002: 191). Atatürk dönemi sağlık politikasının, hali hazırda uygulanan sağlık politikası ve planlamasına ışık tutacak, örnek oluşturacak ve ders alınacak nitelikte olduğu görülmektedir (Ağırbaş, vd., 2011: 746).

Özetlemek gerekirse tarihsel süreç dönemler halinde incelendiğinde; sosyal devlet anlayışının en güzel örneklerini sergileyen Atatürk'ün dönemi, sağlık politikalarının 1920-1945 etkili olduğu yıllar olarak kayda geçmiştir. Kaldı ki bu etkilerin günümüze kadar halen devam ettiği ve takdir edildiği görülmektedir. Günümüzde bile Atatürk'ün ihdas ettiği devrimsel stratejilere bağlı geliştirdiği sosyal örgütlerin yararlarını görmek ve hissetmek mümkündür. Bununla birlikte özellikle İkinci dünya savaşı akabinde (*1950'lerden sonra*), ağırlıklı olarak sağ partiler tarafından yönetilen Türkiye, Atatürk ilke ve devrimlerinden zamanla uzaklaşmış, bu uzaklaşmanın faturasını sosyal devlet anlayışının gerilemesiyle de ödemiştir. Doğal olarak bu durum Türk Halkı'nın refah düzeyine de olumsuz şekilde yansımıştır. Geçen süreç içinde ise Atatürk'ün sosyal devlet örgütü anlayışı ile günümüz devlet yönetimi anlayışı arasında paradigma, gündem ve öncelik farkları ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Sosyal devlet örgütü anlayışının temel amacı öncelikle yoksulluğu yaratan ekonomik bölüşüm ilişkilerini sosyal adalet çerçevesinde temelden değiştirerek toplumsal dengesizliğin kökünü kazımak, birey ve toplumun refah ve mutluluğunu sağlamaktır. Bu durum halkçı, milliyetçi ve devletçi bir anlayış ve bunların bileşiminden oluşan bir stratejik yönetimle ancak başarılabilir. Nitekim bu temel ilkelerin uygulanması ile Atatürk döneminde oldukça önemli başarılar elde edilmiştir. Örneğin o dönemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, dünyada mucize olarak adlandırılan sosyal ve ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmiş; *öyle ki*, 1930'ların on yılında, dünyanın en hızlı gelişen iki ülkesi konumuna

yükselmiştir. Ayrıca Atatürk'ün stratejik liderlik özelliğinin bir yansıması olarak sosyal devlet anlayışı çerçevesinde ihdas edilen farklı amaçlara yönelik olarak hizmet veren örgütler, sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmada, ulusal verimliliğin artışında, sosyal refahın gelişiminde ve Türk yurttaşlarının mutluluğunun yeniden yükselmesinde önemli fonksiyonları icra etmiştir. Kaldı ki adı geçen örgütler, bir kısmı asli fonksiyonlarını kaybetmeden, başka bir kısmı ise değişim ve gelişim göstererek günümüze kadar gelmiştir.

Ancak günümüzde halen gücünü ve etkisini daha da artıran emperyalizm baskısı (*sömürüsü*) ve küreselleşme süreci, uluslararası ve ulusal siyasal ve sosyo-ekonomik sorunları tarihte olmadığı kadar hızla artmış ve yaygınlaştırmış; *geçen sürece paralel olarak*, özellikle ulusların ekonomi sistemlerinin ve bunlara bağlı enstrümanların (*özellikle hemen her türlü sınıfta yaygınlaşmış örgütlerin*) de hızla küreselleşmesiyle birlikte, toplumlarda kazananlar ve kaybedenlerin sayısı olağanüstü artmış, bireysel ve toplumsal sosyo-ekonomik huzur ve denge bozulmuştur. Bu durumda, küresel ölçekte artan adaletsiz refah dağılımı, toplumlarda istikrarı ve güveni tehlikeye atmakta, sosyal barışı da bozmakta ve sosyal patlamaları beraberinde getirmektedir. Kaldı ki sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirlikleri konusundaki kuşku ile birlikte, işsizlik, yoksulluk ve yoksullukla bağlantılı sosyal sorunlar giderek kronik bir hastalık haline gelmekte ve birçok bireyde, gelecekteki refahlarının daha da belirsizleşeceği ve kaybedeceği duygusunu hakim kılmaktadır (Gökbunar, 2008: 171).

İşte bu noktada, stratejik bakış açısı ile sosyo-ekonomik gelişmeleri kendi döneminde çok iyi analiz edebilen Gazi Mustafa Kemal Atatürk; emperyalizmin ve buna bağlı geliştirilen sosyo-ekonomik sistemin enstrümanlarının toplumlarda dengeyi bozacağı ve toplumlara sömürge haline getireceğini (*hatta çağdaş köle yapacağını*) öngörmüştür, hatta görmüştür. Bu bağlamda çağdaş sosyal devlet anlayışının gelişmesi ve yaygınlaşması için, aldığı stratejik kararlara bağlı olarak bir dizi sosyal adalet ve sosyal güvenlik önlemleriyle, Türkiye Cumhuriyeti Devleti yurttaşları arasında siyasal ve hukuksal bakımdan ayrıcalıkların önlenmesini sağlamaya yönelik yasal-siyasal-sosyal önlemler almış ve sosyal devlet anlayışının yerleşmesine gayret göstermiştir.

Bu açıdan değerlendirildiğinde, devlet örgütü yönetiminde bulunan karar vericilerin (*özellikle stratejik karar alıcıların*), vatansever Atatürkçü Türk milliyetçileri ve ilgili sivil toplum örgütleri ve diğer paydaşların da görüş ve önerilerini de dikkate alarak, *behemehal*, stratejik lider Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri doğrultusunda ortak akıl geliştirmeli, sosyal devlet örgütü anlayışını canlandırmaları; *bu süreçte yaşanması muhtemel olan olumsuzlukları asgari düzeye indirmek veya bertaraf etmek ve süreci sıkıntısız ve verimli bir şekilde yönetmek için*, ciddi ve istikrarlı kısa-orta-uzun erimli bir stratejik plan doğrultusunda politikaları uygulamalı, diğer pozitif tedbir ve tedariklerle kamusal araçları ihdas ederek kullanmaları elzemdir. Aslında iyi bir kaliteli yaşam standardı ve refah düzeyinde bir gelişme ve artış meydana getiren ve bu vesile ile insanlara mutlu ortam ve umutlu bir gelecek sağlamak hedefi, ancak bilinçli bir devlet politikası ile gerçekleştirilebilir. İşte bu noktada sosyal devlet yaklaşımı, günümüz koşullarında Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri doğrultusunda gerek bilim adamları gerekse devlet örgütü yöneticileri (siyasiler) tarafından yeniden analiz ve sentez edilerek değerlendirilmeli ve yeniden **Onurlu Türk Yurttaşlığı** tesis edilmelidir.

KAYNAKÇA

- AĞIRBAŞ, İ., AKBULUT, Y., ve ÖNDER, Ö.R., 2011. Atatürk Dönemi Sağlık Politikası, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Güz, Sayı 48.
- AKDUR, R., 1998. Türkiye'de Sağlık Politika ve Hizmetleri, Yeni Türkiye, Cilt 4, Sayı 23-24.
- AYDIN, E., 2002. Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Sağlık Hizmetleri, Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 3.
- BAŞ, H., 2007. Sosyal Devlet Milli Devlet, İcmal Yayınları, İstanbul.
- BULUT, N., 2001. Sosyal Devletin Düşünsel Temelleri ve Çağdaş Sosyal Devlet Anlayışı, Prof. Dr. Turhan Tûfan Yüce'ye Armağan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- BULUT, N., 2003. Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu? Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 52, Sayı 2.
- CANDAN, H., ve EROL, A., 2017. Türkiye'de Sosyal Adaletin Temininde Sosyal Devletin Rolü, Sayıştay Dergisi Temmuz-Eylül, Sayı 106.
- DEMİRTAŞ, B., 2008. Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler, Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı 2.
- DİLİK, S., 1985. Atatürk Döneminde Sosyal Politika, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 40, Sayı 1.
- DOĞANER, Y., 2007. Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38) 10-15 Eylül 2007, Ankara.
- ERASLAN, İ.H., ve Karabalık, A.E., 2020. Mustafa Kemal Atatürk'ün Stratejik Liderliği ve Strateji Bilimi Açısından Lozan, Ankara ve Montrö Antlaşmalarının Analizi, HKÜHFD, Cilt 10, Sayı 19.
- ERGİN, İ., 2019. Atatürk Dönemi Eğitim Siyaseti, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 12, Sayı 63.
- ESER, B., MEMİŞOĞLU, D., ve ÖZDAMAR, G., 2011. Sosyal Siyasetin Üretilmesi Sürecinde Refah Devletinden Neo-Liberal Devlete Geçiş: Devletin Kamu Hizmeti Sunma İşlevinin Değişimi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2.
- EVYAPAN, R., 1999. Atatürk ve Sosyal Devlet, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 15, Sayı 43.
- GÖKBUNAR, R., ÖZDEMİR, H., ve UĞUR, A., 2008. Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 2.
- GÖREN, Z., 2000. Sosyal Devlet, Seyfullah Edis'e Armağan, DEÜ Hukuk Fakültesi Yayını, İzmir.
- GÖZE, A., 1995. Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, 1995, İstanbul.
- GÖZE, A., 2015. Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayıncılık, 15. Basım, İstanbul.
- GÖZLER, K., 2007. Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Yayınları, Bursa.
- GÜLER, A.B., 2006. Sosyal Devlet ve Yerelleşme, Memleket Siyaset Yönetim, Sayı 2.
- GÜRSEL, A., 2014. Atatürk Dönemi Sağlık Politikaları Ve Uygulamaları, Asia Minor Studies, Cilt 2, Sayı 3.
- HUBER, E.R., 1970. Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti Ve Sosyal Devlet, Çeviren Tuğrul Ansay, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 27, Sayı 3.
- KARABULUT, U., 2007. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937), ÇTTAD, Cilt 6, Sayı 15.
- KAYA, S.B., 2015. Hukuk Devleti, Demokrasi ve Anayasacılık Ekseninde Anayasa Yargısı ve Yargısal Aktivizm, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 19, Sayı 3.
- KAYALIDERE, G., ve ŞAHİN, H., 2014. Sosyal Devlet Anlayışı Çerçevesinde Türkiye'de Sosyal Koruma Harcamalarının Gelişimi ve Yoksulluk, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2.
- KIRTAY, H., 2017. Sosyal Devlet İlkesi Açısından Kentsel Dönüşüm Uygulamaları, T.C. İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZALTIN, O., 2019. Türkiye'de Kamu Yönetimi Açısından Hukuk Devleti Algısının Ölçümü, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, Sayı 54.
- ÖZDEMİR, İ.M., 2008. Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Sosyal Devlet Ve Sosyal Hizmetler, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- PURSELL, E., ve MCCRAE, N., 2020. How to Perform a Systematic Literature Review: A Guide for Healthcare Researchers, Practitioners and Students, Springer.

- SAĞLAM, Ö., 2011. Sosyal Devlet Ve İnsan Hakları, T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Ana Bilim Dalı İnsan Hakları Programı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SAKİN, S., 2003. Ulusal Bir Devlet Kurucusu Olarak Mustafa Kemal Atatürk, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2.
- TACİR, H.B., 2019. Sosyal Devlet Kapsamında Çalışma Özürlüğü ve Çalışma Hakkının Değerlendirilmesi, Terazi Hukuk Dergisi, Cilt 14, Sayı 153.
- TAK, İ., 2007. Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.
- TORUN, İ., 2003. Endüstri Toplumu'nun Oluşmasında Etkili Olan İktisadi Ve Sina-i Faktörler, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1.
- TURAL, M.A., 1999. Atatürk Devrinde Değişme ve Dönüşmeye Toplum Hazırlayan Bir Uygulama, Erdem, Cilt 11, Sayı 33.
- TÜRKOĞLU, İ., 2013. Sosyal Devlet Bağlamında Türkiye'de Sosyal Yardım ve Sosyal Güvenlik, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 8, Sayı 3.
- YANIK, C., ve KARA, M., 2014. Küreselleşmenin Sosyal Devlet Anlayışındaki Dönüşüme Etkisi: Genel Bir Değerlendirme, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt 3, Sayı 6.
- YAY, S., 2014. Tarihsel Süreçte Türkiye'de Sosyal Devlet, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, Cilt 3, Sayı 9.
- YÜCE, T.T., 1997. Türk ve Alman Anayasaları Açısından Hukuk Devleti Kavramı ve Sorunları, Doruk Yayınları, Ankara.